

โมเดลแก้จน

ก้าวข้ามวิถีสงเคราะห์
สู่ห่วงโซ่คุณค่าที่สมบูรณ์

โครงการการพัฒนาาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่
เพื่อยกระดับแพลตฟอร์มขจัดความยากจน
แบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำระดับจังหวัดและ
ขับเคลื่อนโมเดลแก้จนระดับโครงการ

โมเดล гэจจ :

ก้ำวจ้ำมวักสงเคระห์ สู่ห้วงโซ่คุณค่าที่สมบุรณ์

ISBN : 978-616-95174-7-4

สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย

ผู้เขียน : อาจารย์ ดร.ฐาลินี ส้งขจันทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปณิธิ บุญสา
จิรพนธ์ บุตรด้วง
ถนอมสิน พลลาภ

บรรณาธิการ : ถนอมสิน พลลาภ

คณะผู้จัดทำ

ถนอมสิน พลลาภ	อุบล สวัสดิ์ผล
ผศ. ดร.ปณิธิ บุญสา	อ. ดร.มนตรี พิมพิใจ
ดร.ยุทธนา วงศ์โสภ	จุติมาพร พลพงษ์
วรณัฐ จันทะบุรณ์	

พิมพ์ครั้งแรก : มีนาคม 2569

จำนวนพิมพ์ : 100 เล่ม

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น
123 หมู่ 16 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 40002

จัดพิมพ์โดย

โครงการการพัฒนาาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อยกระดับ
แพลตฟอร์มขจัดความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำระดับ
จังหวัดและการขับเคลื่อนโมเดล гэจจระดับโครงการ ปี 2568,
สมาคมวิจัยและนวัตกรรมเพื่อชุมชน

ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก

หน่วยบริหารจัดการทุนด้านการพัฒนาพื้นที่
สำนักงานเร่งรัดการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อเพิ่มความสามารถ
การแข่งขันและการพัฒนาพื้นที่ (องค์การมหาชน)

บทกริ่่นนำ

สถานการณ์ความยากจนในบริบทปัจจุบัน มิได้ดำรงอยู่เพียงมิติของการขาดแคลนรายได้ทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อนและสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม โดยเฉพาะการเข้าถึงทรัพยากรที่ค่อนข้างจำกัด และพลวัตของการเปลี่ยนแปลงโดยรอบที่รวดเร็ว การดำเนินนโยบายสาธารณะที่ผ่านมาซึ่งเน้นมาตรการสงเคราะห์แบบเหมารวม จึงเริ่มเผชิญกับข้อจำกัดในการตอบสนองต่อปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงในแต่ละพื้นที่ นำมาสู่ความจำเป็นเร่งด่วนในการปรับเปลี่ยนจากการให้ความช่วยเหลือแบบตั้งรับ สู่การสร้างกลไกเชิงรุกที่มุ่งการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่ระบบเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

หนังสือ “โมเดลแก๊จน : ก้าวข้ามวิถีสงเคราะห์ สู่ห่วงโซ่คุณค่าที่สมบูรณ์” เล่มนี้ เป็นผลลัพธ์จากการสังเคราะห์องค์ความรู้เชิงประจักษ์ ภายใต้โครงการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อยกระดับแพลตฟอร์มจัดการความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อนำเสนอ “โมเดลแก๊จน” (Operating Model: OM) ที่ได้รับการออกแบบและพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานของกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework: SLF) ซึ่งให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ฐานทุน 5 ประการ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนการเงิน เพื่อเปลี่ยนมุมมองจากการพิจารณาความขาดแคลน ไปสู่การค้นหาศักยภาพและสินทรัพย์ที่ซ่อนอยู่ในครัวเรือนและชุมชน

เนื้อหาสาระสำคัญภายในเล่มนำเสนอแนวคิดเพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างเป็นระบบ ได้แก่ โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net: SSN) การสร้างอาชีพจากฐานทุนในพื้นที่ (Local Content) ห่วงโซ่คุณค่าที่เอื้อต่อคนจน (Pro-Poor Value Chain) การพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่ (Area-based Industry) ผ่านการถอดบทเรียนกระบวนการทำงานที่เน้นการออกแบบแนวทางแก้ไขปัญหาคัดล้องกับบริบทเฉพาะ จากพื้นที่ปฏิบัติการใน 4 จังหวัดที่มีบริบทความยากจนและนิเวศสังคมที่แตกต่างกัน ได้แก่ จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดเลย จังหวัดอำนาจเจริญ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ข้อค้นพบและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ปรากฏในเอกสารฉบับนี้ จะทำหน้าที่เป็นรากฐานทางปัญญาและเข็มทิศนำทางให้แก่หน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคีเครือข่ายการพัฒนา ในการกำหนดทิศทางยุทธศาสตร์เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และสร้างความเสมอภาคทางโอกาสของประเทศต่อไป

สารบัญ

หน้า

นิยามศัพท์สำคัญ	ฉ
ส่วนที่ 1 สถานการณ์และผลกระทบของความยากจน.....	1
ส่วนที่ 2 แนวคิดมีชีวิตเพื่อการปฏิบัติจริงและการออกแบบโมเดลแก้จน	7
ส่วนที่ 3 ภูมิทัศน์ความยากจนเชิงพื้นที่ : ลักษณะความยากจน ปัจจัยเปราะบาง บริบทโอกาสและศักยภาพเชิงพื้นที่.....	17
ส่วนที่ 4 จาก “ลักษณะความยากจนและบริบทเชิงพื้นที่” สู่ “การออกแบบ และพัฒนาโมเดลแก้จน”	29
ส่วนที่ 5 ปฏิบัติการและผลลัพธ์โมเดลแก้จน	60
ส่วนที่ 6 จากสมมติฐานสู่การพิสูจน์ : บทอภิปราย	74
ส่วนที่ 7 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อปฏิบัติการแก้จนเชิงพื้นที่.....	84
บรรณานุกรม	91

นิยามศัพท์สำคัญ

โครงการวิจัยแก้จน

โครงการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อยกระดับแพลตฟอร์มบริหารจัดการความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ ซึ่งดำเนินการในจังหวัดต่าง ๆ ที่ใช้เป็นกรณีศึกษาในหนังสือเล่มนี้ได้แก่ จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดเลย จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โมเดลแก้จนหรือ

Operating Model : OM

โครงการแก้ไขปัญหาความยากจนที่ถูกพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานการวิเคราะห์ทุนในการดำรงชีพของครัวเรือนยากจน โดยคำนึงถึงความสะดวกคล่องกับ บริบทเชิงพื้นที่ และเงื่อนไขทางสังคมของชุมชน ซึ่งครอบคลุมทั้งมาตรการยกระดับรายได้และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย

ส่วนที่ 1

สถานการณ์และผลกระทบ

ของความยากจน

มุกดาหาร เลย อำนาจเจริญ แม่ฮ่องสอน

สถานการณ์และผลกระทบของความยากจน

สถานการณ์ความยากจนในสังคมโลกและประเทศไทยปัจจุบันได้เปลี่ยนผ่านจากการพิจารณาเพียงมิติด้านรายได้ไปสู่การวัดความยากจนหลายมิติ (Multidimensional Poverty Index: MPI) ซึ่งครอบคลุมคุณภาพชีวิต การเข้าถึงโอกาสทางสังคม และความมั่นคงในมิติการศึกษาและสาธารณสุข แม้รายงานการพัฒนามนุษย์ หรือ Human Development Report ปี 2021 (United Nations Development Programme, 2022) ระบุว่าดัชนีความยากจนหลายมิติของประเทศไทยอยู่ในระดับต่ำเพียง 0.002 ซึ่งนับว่าดีที่สุดที่สุดในภูมิภาคอาเซียน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาผ่านการวิเคราะห์เชิงลึกระดับพื้นที่กลับพบปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ความย้อนแย้งทางการพัฒนา” (development paradox) เมื่อสถิติในระดับมหภาคสวนทางกับสภาวะความเปราะบางในระดับจุลภาค โดยเฉพาะในจังหวัดมุกดาหาร เลย อำนาจเจริญ และแม่ฮ่องสอน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาความยากจนไม่ได้มีสาเหตุเพียงจากการขาดแคลนรายได้ แต่เป็นผลผลิตจากโครงสร้างทางอำนาจที่ไม่เป็นธรรมและการเข้าถึงทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียม ซึ่งโครงสร้างดังกล่าวมีข้อจำกัดในการดำเนินงานที่มีลักษณะแยกส่วน และการพึ่งพากลไกการกำหนดนโยบายจากบนลงล่าง (top-down approach) ส่งผลให้การแก้ไขปัญหาคความยากจนขาดความสอดคล้องกับบริบทเชิงพื้นที่ และขาดเสถียรภาพเมื่อต้องเผชิญกับพลวัตของปัจจัยแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

ขณะเดียวกันจากการสำรวจความก้าวหน้าการพัฒนาคนผ่านดัชนี HAI (Human Achievement Index) ปี 2564 โดยสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2565) พบว่า มีถึง 30 จังหวัดที่มีความก้าวหน้าลดลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่มีความก้าวหน้าด้านการพัฒนาคนในระดับต่ำถึง 8 ด้าน ทั้งด้านสุขภาพ การศึกษา การทำงาน รายได้ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ชีวิตครอบครัวและชุมชน การคมนาคมและการสื่อสาร และการมีส่วนร่วม สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการใช้กรอบแนวคิดทุนเพื่อการดำรงชีพที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework: SLF) เพื่อวิเคราะห์ทุนมนุษย์และทุนธรรมชาติที่ขาดหายไป โดยเฉพาะเกษตรกรที่ขาดแคลนแหล่งน้ำและทักษะอาชีพใหม่ ในมุกดาหารจึงต้องอาศัยโมเดลแก๊จน (Operating Model: OM) ซึ่งเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงรุก ที่เริ่มต้นจากการประเมินฐานทุนดำรงชีพของครัวเรือนยากจน แล้วจึงพัฒนาเป็นโครงการพัฒนาที่ตอบโจทย์บริบทของพื้นที่และเงื่อนไขของชุมชน เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาที่ตรงจุดและยั่งยืน (บพท., 2566) เพื่อสร้างโอกาสทางสังคมให้แก่กลุ่มเป้าหมายหรือคนยากจน

ขณะที่พื้นที่จังหวัดเลย แม้จะเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการเกษตรและมีดัชนีผลิตภัณฑ์มวลรวม (GPP) ค่อนข้างสูงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ในระดับครัวเรือนกลับเผชิญภาวะความเหลื่อมล้ำอย่างรุนแรง โดยเฉพาะในกลุ่มครัวเรือนยากจนที่พบว่าทุนมนุษย์ (1.85) เป็นจุดเปราะบางที่สุด ตามด้วยทุนสังคม และทุนเศรษฐกิจ ซึ่งสวนทางกับทุนกายภาพและทุนธรรมชาติที่มีพื้นฐานดีกว่า อีกทั้งจากการสำรวจกลุ่มครัวเรือนยากจนยังพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับอยู่ยาก (44.17%) ซึ่งขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ และอีกกว่า 15.91% อยู่ในระดับอยู่ลำบากที่ต้องพึ่งพาสวัสดิการเร่งด่วน (สัชชัย เกียรติทรงชัย, 2564) สะท้อนผลประโยชน์จากห่วงโซ่คุณค่าทางการเกษตรยังกระจายไม่ถึงฐานราก จำเป็นต้องมีการยกระดับขีดความสามารถและสร้างภูมิคุ้มกันให้ครัวเรือนเหล่านี้อย่างเป็นระบบ ที่ต้องแก้ไขด้วยโมเดลแก๊จนผ่านการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology)

เข้ามาเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการแปรรูป เพื่อสร้างห่วงโซ่คุณค่าที่เอื้อต่อคนจน (Pro-poor Value Chain) อันจะนำไปสู่การยกระดับรายได้ครัวเรือนอย่างยั่งยืน มิใช่เพียงการสงเคราะห์เป็นครั้งคราว

เช่นเดียวกันกับจังหวัดอำนาจเจริญ ที่มีสถานการณ์ความยากจนสะท้อนภาพความเหลื่อมล้ำเชิงสัมพัทธ์ (Relative Poverty) ที่ชัดเจนผ่านค่าสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาค (Gini Coefficient) หากพิจารณาเปรียบเทียบในช่วงปี 2564 และ 2565 พบว่าช่องว่างระหว่างกลุ่มคนรวยและคนจนเพิ่มสูงขึ้นจาก 0.109 สู่ระดับ 0.152 ตอกย้ำว่าในปี 2565 จังหวัดดังกล่าวกำลังเผชิญกับภาวะความไม่เสมอภาคที่รุนแรงกว่าปีที่ผ่านมา (สำนักงานสถิติจังหวัดอำนาจเจริญ, 2566) ปัญหานี้อาจขยายผลไปสู่ความยากจนข้ามรุ่น (Intergenerational Poverty) ที่ส่งผลกระทบต่อมิติการศึกษา ซึ่งเห็นได้จากรายงานสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ปี 2566 ที่ชี้ว่าจังหวัดอำนาจเจริญมีสัดส่วนนักเรียนยากจนพิเศษสูงเป็นระดับต้น ๆ ของประเทศ (กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา, 2566) การแก้ปัญหาในพื้นที่นี้จึงต้องมุ่งเน้นการสร้างเศรษฐกิจชุมชน เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงห่วงโซ่คุณค่าและการพัฒนาทุนมนุษย์ที่ยังไม่เท่าเทียม และป้องกันการกลับเข้าสู่วงจรความยากจนซ้ำซาก

สำหรับพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดมีสัดส่วนคนยากจนสูงที่สุดของประเทศประมาณร้อยละ 24.64 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566) ถือเป็นพื้นที่ที่ท้าทายที่สุดในเชิงภูมิศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมที่อาจมีรากฐานความยากจนมาจากโครงสร้างที่ทับซ้อนกันระหว่างเงื่อนไขทางธรรมชาติที่เป็นภูเขาสูงชัน พื้นที่ห่างไกล และความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ปัญหาในพื้นที่นี้มิใช่เพียงการขาดรายได้ แต่เป็นการขาดแคลนทุนกายภาพและทุนธรรมชาติเนื่องจากข้อจำกัดด้านกฎหมายและการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตพื้นที่อนุรักษ์ (ทรงศักดิ์ ปัญญา, 2568) การพัฒนาในแม่ฮ่องสอนจึงจำเป็นต้องใช้โมเดลแก้จนเชิงพื้นที่บนฐานวัฒนธรรม (Area- & Culture-based) ที่เคารพในสิทธิและวิถีชีวิตดั้งเดิม เพื่อสร้างรายได้ครัวเรือนอย่างยั่งยืนและระบบสวัสดิการชุมชน (Social Safety Net) ที่สอดคล้องกับภูมิสังคม

จากปรากฏการณ์ความยากจนของทั้ง 4 จังหวัดในข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า การแก้ไขปัญหาความยากจนทั้งในปัจจุบันและอนาคตไม่สามารถดำเนินการ ใช้นโยบายชุดเดียวแก้ปัญหาทุกพื้นที่ได้ แต่จำเป็นต้องอาศัยโมเดลแก๊จน หรือ Operating Model: OM ซึ่งเป็นรูปแบบเชิงปฏิบัติการในการแก้ไขปัญหาความยากจน ที่ออกแบบขึ้นจากการวิเคราะห์ฐานทุนดำรงชีพของครัวเรือนเป้าหมาย โดยมุ่ง ความสอดคล้องกับบริบท สภาพแวดล้อม และเงื่อนไขเฉพาะของแต่ละพื้นที่และ ชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งการสํานักนวัตกรรมแก๊จนที่เหมาะสมกับบริบทเฉพาะถิ่น จะเป็นกุญแจสำคัญในการเปลี่ยนผ่านจาก “ความยากจนเรื้อรัง” ไปสู่ “โอกาส ทางสังคมที่มีความเสมอภาค” อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาและการแก้ไข ปัญหาความยากจนอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

วัตถุประสงค์และกระบวนการในการสังเคราะห์ความรู้

ภายใต้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework: SLF) แนวคิดโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net) การสร้างอาชีพจากสินค้าและบริการที่สำคัญของเมืองจากฐานทุนในพื้นที่ (Local content) แนวคิดห่วงโซ่คุณค่าที่มุ่งเน้นเป้าหมายกลุ่มคนยากจน (Pro-Poor Value Chain) และการพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่ (Area based Industry) ซึ่งเป็น ฐานคิดสำคัญในการออกแบบและพัฒนาโมเดลแก๊จน หนังสือเล่มนี้จัดทำขึ้นเพื่อ สังเคราะห์ชุดความรู้ภาคปฏิบัติ สู่ความรู้ที่เป็นหลักการทั่วไป พร้อมกับพัฒนาข้อ เสนอแนะเชิงนโยบายในการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ ผ่านโมเดลแก๊จน (Operating Model: OM) ซึ่งเป็นกลไกเชิงรุกที่ก้าวข้ามแนวคิด การสงเคราะห์แบบเดิมไปสู่การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าที่ยั่งยืน โดยอาศัยบทเรียนจาก โครงการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อยกระดับแพลตฟอร์มขจัดความยากจนในสี่จังหวัด เป้าหมายคือ มุกดาหาร เลย อํานาจเจริญ และแม่ฮ่องสอน

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อสังเคราะห์ความรู้นี้ ได้พิจารณาเลือกสรร จังหวัดที่ดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเฉพาะจังหวัดมุกดาหาร

เลย อำนาจเจริญ และแม่ฮ่องสอน เนื่องจากจังหวัดมุกดาหารเป็นจังหวัดในแนว
ระบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (EWEC) แต่กลับพบว่ามิตัดขึ้นความก้าวหน้า
ของคน (HAI) ลดลงอย่างมาก และจังหวัดเลยแม้จะมีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP)
ในระดับปานกลาง แต่ในระดับอำเภอกลับมีครัวเรือนยากจนหนาแน่น มีข้อจำกัด
ด้านอำนาจต่อรองทางการตลาด และปัญหาคนจนที่เข้าไม่ถึงสิทธิในที่ดินทำกิน
ขณะเดียวกันจังหวัดอำนาจเจริญที่ยังติดอันดับ 1 ใน 10 จังหวัดที่มีสัดส่วนคนจน
สูงที่สุดในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง และมีปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มคนรวย
และคนจนที่กว้างขึ้น (Gini Coefficient สูง) รวมถึงมีนักเรียนยากจนพิเศษจำนวน
มากเป็นอันดับต้น ๆ ของประเทศ สุดท้ายจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่ที่มี
ความท้าทายสูงเนื่องจากภูมิประเทศที่เป็นเขาสูงสลับซับซ้อน การคมนาคม
ยากลำบาก และเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย ซึ่งส่งผลให้
การเข้าถึงบริการของรัฐเป็นไปได้ยาก ทั้งสิ้นนี้จึงเป็นเหตุแห่งการเลือกสรรจังหวัด
ซึ่งเป็นพื้นที่ในการดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อช่วยให้เกิด
การสังเคราะห์โมเดลแก้จนที่ครอบคลุมทั้งคนจนเมืองชายแดน คนจนภาคเกษตร
คนจนในพื้นที่เหลื่อมล้ำสูง และคนจนในพื้นที่ทุรกันดารทางไกล ซึ่งจะเป็นต้นแบบ
ในการขยายผลสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในวงกว้างต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย 2 วิธี เพื่อให้ข้อมูลที่ครอบคลุมและลุ่มลึก
ทั้งการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อช่วยให้ได้ข้อมูลทั้งภาพลึกและภาพกว้าง
ซึ่งเป็นนักวิจัยระดับพื้นที่ (นักวิจัยจังหวัด) และนักวิจัยพี่เลี้ยง (ทีมกลาง) จากทั้ง 4
จังหวัดข้างต้น ขณะเดียวกันได้ดำเนินการทบทวนวิเคราะห์ และสังเคราะห์เอกสาร
ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโมเดลแก้จนทั้งจากรายงานการวิจัยโครงการหลักและ
โครงการย่อยของแต่ละพื้นที่ดังกล่าว โดยใช้ข้อมูลปี 2567 เป็นหลัก เพื่อช่วยใน
การคิดสรรโมเดลต้นแบบและจำแนกได้ว่าโมเดลแก้จนที่ออกแบบภายใต้แนวคิด
ทั้งโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม การสร้างอาชีพจากสินค้าและบริการที่สำคัญ
ของเมืองจากฐานทุนในพื้นที่ แนวคิดห่วงโซ่คุณค่าที่มุ่งเน้นเป้าหมายกลุ่มคนยากจน
และการพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่ มีประสิทธิภาพสูงที่สุดในการแก้ไขปัญหา

ความยากจนตามแต่ละบริบทของแต่ละปี โดยเฉพาะในปี 2567 ซึ่งเป็นปีที่สามารถสร้างความเข้าใจในเงื่อนไขความสำเร็จหรือล้มเหลว เพื่อเรียนรู้ถึงปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคของแต่ละพื้นที่คืออะไร และเหตุใดโมเดลเดียวกันถึงสำเร็จในพื้นที่หนึ่งแต่ล้มเหลวในอีกพื้นที่หนึ่ง

ส่วนที่ 2

แนวคิดมีชีวิตเพื่อการปฏิบัติจริง และการออกแบบโมเดลแก่น

ความยากจนในบริบทสังคมร่วมสมัยมีลักษณะเป็นปรากฏการณ์เชิงซ้อนที่เชื่อมโยงมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันอย่างแนบแน่น มิใช่เพียงภาวะขาดแคลนรายได้ดังที่เข้าใจกันโดยทั่วไป ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศได้เพิ่มความเปราะบางให้แก่กลุ่มคนยากจนซึ่งมีทุนและศักยภาพจำกัดในการปรับตัว ขณะที่ความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษาและการเข้าถึงบริการสาธารณะยังคงขยายช่องว่างทางสังคมให้กว้างกว้างยิ่งขึ้น สภาพการณ์เช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า การแก้ไขปัญหความยากจนไม่อาจดำเนินการแบบแยกส่วนและลองผิดลองถูกได้อีกต่อไป หากจำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดและทฤษฎีมาประยุกต์ใช้อย่างบูรณาการเพื่อทำความเข้าใจปัญหาอย่างรอบด้านและออกแบบแนวทางแก้ไขที่ตอบสนองต่อความซับซ้อนของปัญหาได้อย่างแท้จริง

กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework: SLF)

กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework: SLF) พัฒนาขึ้นบนฐานคิดด้านความสามารถ (Capability) ความเป็นธรรม และความยั่งยืน (Chambers & Conway, 1992) โดยนิยามการดำรงชีพที่ยั่งยืนว่าเป็นการใช้ทรัพยากรและขีดความสามารถเพื่อรับมือและฟื้นตัวจากภาวะวิกฤตโดยไม่ทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ (DFID, 1999) องค์ประกอบหลักของ SLF ประกอบด้วย 5 ประการ (มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ กายภาพ และการเงิน) โครงสร้าง

และกระบวนการ กลยุทธ์ และผลลัพธ์การดำรงชีพ (Scoones, 1998) แนวทางนี้เปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการแก้ปัญหาความยากจนผ่านรายได้เพียงอย่างเดียวไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำและจัดอุปสรรคทางสังคม โดยให้ความสำคัญกับศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่ของคนยากจนเป็นพื้นฐานในการออกแบบนโยบาย (Krantz, 2001)

นอกจากนี้ กรอบแนวคิด SLF ช่วยก้าวข้ามข้อจำกัดเดิมของการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเปลี่ยนจุดเน้นจากการมองความยากจนว่าเป็นเพียง “สภาวะขาดแคลน” หรือการมุ่งแก้ปัญหาแบบแยกส่วน ไปสู่การมอง “สินทรัพย์และศักยภาพ” ที่มีอยู่จริงในพื้นที่หรือชุมชน กล่าวคือ 1) ช่วยขยายมุมมองเรื่องทุนที่หลายกรอบความคิดเดิมที่วัดความยากจนจากรายได้ (ทุนทางการเงิน) เพียงอย่างเดียว โดยขยายไปสู่การบูรณาการ ทุนทั้ง 5 ประการ (มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ กายภาพ และการเงิน) ทำให้เห็นสายป่านของทรัพยากรที่คนจนมีอยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์สูงสุด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการรับมือกับความซับซ้อนของปัญหาเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม 2) เปลี่ยน “ผู้ประสบปัญหา” เป็น “ผู้มีขีดความสามารถ” แทนที่จะวิเคราะห์เพียงผลกระทบจากปัญหา (เช่น ภัยแล้ง หรือความเหลื่อมล้ำ) SLF เน้นวิเคราะห์ที่ขีดความสามารถในการรับมือและฟื้นตัว โดยมองว่าคนจนไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายที่รอการช่วยเหลือเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผู้ที่มีศักยภาพในการกำหนดกลยุทธ์ชีวิต หากได้รับการหนุนเสริมโครงสร้างและกระบวนการที่เป็นธรรม และ 3) แก้ปัญหาที่ “ระบบ” มิใช่แค่ “อาการ” ซึ่งเชื่อมโยงให้เห็นว่าการใช้ศักยภาพจะสัมฤทธิ์ผลได้ต้องทำควบคู่ไปกับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและนโยบาย เพื่อขจัดอุปสรรคที่ขวางกั้นไม่ให้คนจนใช้ทุนที่มีอยู่ได้อย่างเต็มที่ โดยสรุป SLF จึงมิใช่เพียงเครื่องมือวิเคราะห์ปัญหา แต่เป็นเข็มทิศ ที่ช่วยเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการนำทรัพยากรภายนอกไปอุดรอยรั่วของปัญหา มาเป็นการระเบิดศักยภาพจากภายใน โดยใช้ทุนที่หลากหลายของชุมชนเป็นฐาน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและความยั่งยืนที่แท้จริง ท่ามกลางบริบทที่แปรปรวน

การสร้างอาชีพจากสินค้าและบริการที่สำคัญของเมือง จากฐานทุนในพื้นที่ (Local Content)

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ผ่านแนวคิด “ฐานทุนในพื้นที่” หรือ เศรษฐกิจชุมชนรายครัวเรือน (Local Content) เป็นแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบในประเทศไทย มีรากฐานเชื่อมโยงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คล้ายคลึงกับแนวคิด โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) นอกจากนี้ บพท. ยังได้ผลักดันแนวคิดเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology) เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากผ่านการใช้ Local Content ให้เกิดรายได้และสร้างอาชีพ ในชุมชน (กิตติ สัจจาวัฒนา, 2568) เนื่องจากการใช้ทุนมนุษย์ ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม ทุนธรรมชาติ และทุนกายภาพ ที่มีอยู่ในพื้นที่มาสร้างผลิตภัณฑ์และบริการ ช่วยให้ครัวเรือนยากจนมีรายได้เพิ่ม ลดหนี้สิน และพึ่งตนเองได้

แนวคิดโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net: SSN)

แนวคิดโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net: SSN) เริ่มมีบทบาทตั้งแต่ปี 1980 เพื่ออธิบายมาตรการที่ออกแบบมาบรรเทาผลกระทบจากการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจต่อกลุ่มผู้มีรายได้น้อย (Paitoonpong, Abe & Puopongsakorn, 2008) ขณะเดียวกันธนาคารโลกยังมองว่า SSN ว่าเป็นกลไก ประกันรายได้เพื่อคุ้มครองและเป็นมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำ ผ่านการโอนเงินสด การให้สิ่งของ โครงการจ้างงานสาธารณะ และบำนาญสังคม (Devereux, 2002) โดยแนวคิดดังกล่าวมีรากฐานมาจากการจัดการความเสี่ยงทางสังคม (Social Risk Management: SRM) และแนวคิดความสามารถ (Capability Approach) ซึ่งเสนอโดย Amartya Sen (1999) ที่เน้นการสร้างคุณค่าในการใช้ชีวิตมากกว่า การเพิ่มรายได้โดยมีหลักการสำคัญประกอบด้วยการปกป้องมาตรฐานการครองชีพ การส่งเสริมศักยภาพ และการสร้างความยืดหยุ่น (Devereux, 2002; World Bank IEG, 2011) นอกจากนี้ ผลการศึกษาเชิงประจักษ์ของ Devereux (2002) ยังระบุอีกด้วยว่า

SSN สามารถลดความยากจนได้อย่างแท้จริงได้ผ่านสองกลไก คือ การสร้างสินทรัพย์ โดยโครงการ และพฤติกรรมการลงทุนของผู้รับโอน ซึ่งพบว่าแม้จะเป็นการโอนเงินจำนวนเล็กน้อย ผู้รับประโยชน์มักนำไปลงทุนในกิจกรรมสร้างรายได้ การศึกษา หรือการสร้างเครือข่ายทางสังคม โดยการศึกษายืนยันว่าทุก 1 ดอลลาร์ที่โอนไปยังครอบครัวยากจนสร้างผลคูณทางเศรษฐกิจประมาณ 2.50 ดอลลาร์ (World Bank, 2024) ซึ่งสะท้อนว่า SSN ไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือสวัสดิการชั่วคราว แต่เป็นกลยุทธ์การพัฒนาที่ยั่งยืนในการขจัดความยากจนอย่างแท้จริง

แนวคิดห่วงโซ่คุณค่าที่มุ่งเน้นเป้าหมายกลุ่มคนยากจน (Pro-Poor Value Chain)

แนวคิดห่วงโซ่คุณค่าที่เอื้อต่อกลุ่มคนยากจน (Pro-Poor Value Chain) เริ่มมีบทบาทสำคัญในช่วงกลางปี 2000 โดยมุ่งการเชื่อมโยงกลไกตลาดเข้ากับเป้าหมายการลดความยากจนในชนบทอย่างเป็นระบบ (M4P, 2008) กองทุนระหว่างประเทศเพื่อพัฒนาการเกษตรได้จัดทำ Operational Guidelines on IFAD's Engagement in Pro-Poor Value Chain Development เพื่อชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าที่แท้จริงต้องเพิ่มทั้งการมีส่วนร่วม ความครอบคลุม และอำนาจของคนจนในตลาด ควบคู่กับการปรับโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในห่วงโซ่ (IFAD, 2020; ACIAR, 2020;) เพื่อเพิ่มรายได้ ความมั่นคง และสวัสดิการของกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ผู้หญิง และผู้ประกอบการรายเล็ก (Stoian, Donovan, Fisk & Muldoon, 2012; IFAD, 2020) โดยการแทรกแซงในห่วงโซ่นี้ช่วยจัดการข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง เช่น การเข้าถึงตลาด การเงิน ข้อมูล และเทคโนโลยี ทำให้ “ตลาดทำงานเพื่อคนจน” มากขึ้น ลดความเปราะบางของกลุ่มเป้าหมาย และสนับสนุนการเติบโตแบบเอื้อต่อคนจน (Oxfamitalia, 2013; FAO, 2014) หลักการสำคัญของการพัฒนา Pro-Poor Value Chain คือ การวิเคราะห์ห่วงโซ่ทั้งระบบ โดยระบุตำแหน่ง บทบาท และข้อจำกัดเฉพาะของคนจนในแต่ละช่วงของห่วงโซ่ รวมทั้งการออกแบบการแทรกแซงที่ยึดคนจนเป็นศูนย์กลาง เช่น การรวมกลุ่มและสร้าง

อำนาจต่อรอง การเข้าถึงการเงินและบริการสนับสนุน การใช้กระบวนการมีส่วนร่วม และการคำนึงถึงมิติความเท่าเทียมทางเพศและสังคม

การพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่ (Area Based Industry)

การพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่ (area-based industrial development หรือ place-based/ cluster-based industrial policy) มีรากฐานจากแนวคิดภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ (Economic Geography) และการประหยัดต่อขนาดจากการรวมกลุ่ม (agglomeration economies) ซึ่งเน้นการดึงศักยภาพเฉพาะถิ่นมาสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันผ่านระบบคลัสเตอร์และห่วงโซ่มูลค่า (value chain) แทนการพัฒนาแบบกระจุกตัวในส่วนกลาง เพื่อตอบโจทย์การพัฒนาอุตสาหกรรมระดับท้องถิ่นและภูมิภาค ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความยากจนและเกิดประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาความยากจนจากการใช้ “พื้นที่” เป็นฐานสร้างการเติบโต การจ้างงาน และโครงสร้างพื้นฐานในภูมิภาคกลุ่มเป้าหมาย ขณะเดียวกัน มิติการพัฒนาสังคม แนวทางนี้เป็นกลไกสำคัญในการลดความยากจนและความเหลื่อมล้ำ ผ่าน 3 กลไกหลักตามกรอบแนวคิดของธนาคารโลก (Otsuka, Sonobe & Tetsushi, 2011) คือ การกระตุ้นการเติบโต (growth effect) การสร้างงาน (employment effect) และการกระจายรายได้ (distribution effect) ซึ่งเป็นการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมดั้งเดิมสู่ภาคอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าเพิ่มสูงกว่า (Chen, 2020) นอกจากนี้ แนวคิด place-based policy ในปัจจุบันเน้นการใช้ “จุดแข็งเฉพาะถิ่น” และการค้นหาโอกาสโดยผู้ประกอบการในพื้นที่ (entrepreneurial discovery) เพื่อออกแบบนโยบายอุตสาหกรรมให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละภูมิภาค (Webster, 2006; Otsuka, Sonobe & Tetsushi, 2011)

จากข้างต้น หลักการสำคัญของการพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่ ได้แก่
1) มุ่งพื้นที่เฉพาะ ไม่ใช่ใช้นโยบายแบบเดียวทั่วประเทศ 2) เน้นคลัสเตอร์และ

ห่วงโซ่มูลค่า เชื่อมธุรกิจขนาดใหญ่ กลาง เล็กในห่วงโซ่เดียวกัน 3) ให้ความสำคัญกับโครงสร้างพื้นฐานและสถาบันท้องถิ่น เช่น หน่วยงานระดับท้องถิ่น/ท้องถิ่น มหาวิทยาลัย องค์กรพัฒนาเอกชน และ 4) มุ่งผลด้านการลดความยากจนและความเหลื่อมล้ำผ่านการสร้างงานที่มีคุณภาพและยั่งยืนในพื้นที่เป้าหมาย (Otsuka, Sonobe & Tetsushi, 2011) ซึ่งจะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมายใน 4 มิติ ได้แก่ การสร้างโอกาส การเพิ่มศักยภาพ การเสริมอำนาจต่อรอง และการสร้างความมั่นคงด้านรายได้ จากความร่วมมือระหว่างสถาบัน/หน่วยงานที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่อย่างยั่งยืน (Wu, Liu, Ruan, Qi, Wang & Fan, 2021; Fowler & Kleit2013)

ตารางสรุปเปรียบเทียบแนวคิดในการดำเนินงานโมเดลแท่ง

แนวคิด	จุดคิด	สาระสำคัญ
Social Safety Net	1. การจัดการความเสี่ยงทางสังคม (Social Risk Management) 2. ทฤษฎีความสามารถของ Amartya Sen ที่เน้นว่าการแก้ความยากจนไม่ใช่แค่เรื่องรายได้ แต่ต้องส่งเสริมความสามารถของบุคคลในการใช้ชีวิตที่มีคุณค่า 3. การปกป้องมาตรฐานการครองชีพ การส่งเสริมศักยภาพผ่านการลงทุนในทุนมนุษย์ และการสร้างความยืดหยุ่นเพื่อป้องกันความยากจนในอนาคต	• มุมมองต่อคนจน : ผู้เปราะบางที่ต้องได้รับการปกป้องจากภาวะช็อกและความเสี่ยง • จุดเริ่มต้น : ความเสี่ยงและความเปราะบางของคนจน • ระดับการแทรกแซง : ปักจอบบุคคลครัวเรือน • ลักษณะการแทรกแซง : ปกป้อง ส่งเสริม และโอนทรัพยากรโดยตรงสู่ผู้รับประโยชน์ • ตัวอย่าง : การโอนเงินสด การให้สิ่งของการช่วยเหลือสงเคราะห์ปัจจัยการดำรงชีพ บำนาญสังคม

แนวคิด	ฐานคิด	สาระสำคัญ
Local Content	1. ปรึชญาศรษฐกิจพอเพียง 2. เทคโนโลยีที่เหมาะสม (appropriate technology) เน้นการพัฒนาตนเองจากทุนที่มีอยู่ในพื้นที่ 3. เน้นการพึ่งพาตนเอง ใช้ทุน 5 ประเภทในพื้นที่ และ เทคโนโลยีที่เหมาะสม โดยใช้ทุนมนุษย์ ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพในพื้นที่ แปลงเป็น สินค้าและบริการสำคัญของเมือง/ชุมชน เชื่อมกับ OTOP	• มุมมองต่อคนจน : เจ้าของทุนที่มีทรัพยากรในพื้นที่และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ • จุดเริ่มต้น : ทุนที่มีอยู่ในพื้นที่ • ระดับการแทรกแซง : ครีวเรือน-ชุมชน • ลักษณะการแทรกแซง : สร้างศักยภาพการผลิตจากฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อยังชีพ สร้างอาชีพและรายได้ โดยเน้นตลาดภายในชุมชน • ตัวอย่าง : การนำทุนชุมชนมาสร้างผลิตภัณฑ์และบริการเพื่อสร้างรายได้เพิ่ม ลดหนี้สินและพึ่งตนเอง

แนวคิด	แนวคิด	สาระสำคัญ
Pro-Poor Value Chain	1. การวิเคราะห์ห่วงโซ่มูลค่าเชิงตลาด โดยเชื่อมโยงห่วงโซ่การผลิตกับเป้าหมายลดความยากจน ด้วยการมองว่าคนจนอยู่ในตำแหน่งอ่อนแอในห่วงโซ่และต้องปรับโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ 2. เน้นการวิเคราะห์ห่วงโซ่ทั้งระบบ การออกแบบที่ยืดคนจนเป็นศูนย์กลาง การรวมกลุ่มสร้างอำนาจต่อรอง และการคำนึงถึงความเท่าเทียมทางเพศและสังคม 3. ห่วงโซ่มูลค่าที่ออกแบบให้ “ตลาดทำงานเพื่อคนจน” ผ่านการปรับโครงสร้างห่วงโซ่มูลค่าเพิ่มอำนาจ/ส่วนแบ่งมูลค่าให้กับคนจน	• ระดับการแทรกแซง : ระบบตลาด • ลักษณะการแทรกแซง : ปรับโครงสร้างตลาดและเพิ่มขีดความสามารถของกลุ่มคนยากจนเพื่อปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ในห่วงโซ่ • ตัวอย่าง : จัดการซื้อจํากัดเชิงโครงสร้าง เช่น การเข้าถึงตลาด การเงิน ข้อมูล และเทคโนโลยี เพื่อให้ตลาดทำงานเพื่อคนจนมากขึ้น

แนวคิด	ฐานคิด	สาระสำคัญ
Area-based Industry	1. ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ (Economic Geography) 2. การรวมกลุ่มเชิงพื้นที่ (agglomeration) ที่มองว่าการรวมตัวของกิจการก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อขนาดและการพัฒนาด้านนวัตกรรม 3. เน้นการมุ่งพื้นที่เฉพาะ การเชื่อมโยงคลัสเตอร์และห่วงโซ่มูลค่า โครงสร้างพื้นฐานท้องถิ่น และการสร้างงานที่มีคุณภาพและยั่งยืน 4. การพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่/ คลัสเตอร์ใช้ “พื้นที่” เป็นฐานการเติบโต การจ้างงาน และการกระจายรายได้ในภูมิภาคล่างลง	• มุมมองต่อคนงาน : แรงงานศักยภาพที่ต้องการโอกาสเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและการจ้างงานที่มีค่าตอบแทนที่ดีและต่อเนื่อง • จุดเริ่มต้น : ภูมิศาสตร์และโครงสร้างเศรษฐกิจของพื้นที่ • ระดับการแทรกแซง : ภูมิภาค-ระบบ • ลักษณะการแทรกแซง : เปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตระดับภูมิภาคและเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจระดับพื้นที่ • ตัวอย่าง : ผ่าน 3 กลไกหลัก ได้แก่ การเติบโตทางเศรษฐกิจ การจ้างงาน และการกระจายรายได้

หมายเหตุ : แต่ละแนวคิดสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างเสริมพลัง โดย Local Content และ Pro-Poor Value Chain สามารถใช้ร่วมกันในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน ขณะที่ SSN ทำหน้าที่เป็นตาข่ายรองรับความเสี่ยง และ Area-based Industry สร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคและท้องถิ่นได้

ส่วนที่ 3

ภูมิทัศน์ความยากจนเชิงพื้นที่

ลักษณะความยากจน ปัจจัยประกอบบาง

บริบทโอกาสและศักยภาพเชิงพื้นที่

พื้นที่แต่ละพื้นที่ที่มีบริบททางภูมิศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและความยากจน เช่น เลย์และอำนาจเจริญเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีศักยภาพเกษตรแต่ต้องพึ่งพาฝนและการจัดการน้ำ มุกดาหารเป็นพื้นที่ราบสูงและเนินเขาซึ่งเหมาะสำหรับพืชเฉพาะ แม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดภูเขาที่ห่างไกลทำให้การเข้าถึงสิทธิ บริการ และตลาดมีข้อจำกัดอย่างมาก ในเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจในทุกพื้นที่เผชิญกับความไม่มั่นคงของรายได้ ต้นทุนสูง และการขาดแรงงานรุ่นใหม่ที่มีทักษะฝีมือในการผลิตระดับสูง โดยเฉพาะเลย์และแม่ฮ่องสอนมีข้อจำกัดด้านความหลากหลายของอาชีพในเชิงโครงสร้างสังคม อำนาจเจริญและแม่ฮ่องสอนเผชิญกับปัญหาการเข้าถึงสวัสดิการและโอกาส โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ข้อค้นพบสำคัญมีดังต่อไปนี้

ข้อค้นพบ : หลักการทั่วไปในการวิเคราะห์ลักษณะความยากจนเฉพาะพื้นที่

การวิเคราะห์ความยากจนเชิงพื้นที่จำเป็นต้องตระหนักว่าความยากจนมิใช่ปรากฏการณ์เดี่ยว แต่เป็นภาวะที่เกิดจากปัจจัยหลายมิติที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน โดยแต่ละพื้นที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไปตามบริบทของทุนดำรงชีพและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การวิเคราะห์ที่มีประสิทธิภาพจึงต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนยากจนกับฐาน

ทรัพยากรในพื้นที่ โดยมองทั้งในมิติของการเข้าถึง และการใช้ประโยชน์จากทุนประเภทต่าง ๆ

ทุนธรรมชาติและทุนกายภาพถือเป็นมูลฐานสำคัญของวิถีชีวิต แต่การเข้าถึงทรัพยากรเหล่านี้มักถูกจำกัดด้วยปัจจัยโครงสร้างที่หลากหลาย ตั้งแต่การไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดิน การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร สภาพความอุดมสมบูรณ์ ไปจนถึงข้อจำกัดทางกฎหมายที่ห้ามเข้าถึงพื้นที่ป่าสงวน ความยากจนจึงสะท้อนไม่เพียงการขาดทรัพยากร แต่รวมถึงการถูกกีดกันจากโอกาสในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ นอกจากนี้ สภาพบ้านเรือนที่ทรุดโทรม และไม่มี ความมั่นคงยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างทุนกายภาพกับทุนการเงิน ซึ่งเมื่อขาดทั้งสองด้านพร้อมกัน ย่อมส่งผลกระทบต่อความปลอดภัย และสุขภาพอนามัยของสมาชิกในครัวเรือน

ทุนมนุษย์และทักษะอาชีพเป็นอีกมิติที่สำคัญ แต่จำเป็นต้องวิเคราะห์อย่างรอบด้านว่าความยากจนเกิดจากการขาดทักษะจริงหรือเป็นผลจากปัจจัยอื่นในหลายกรณี ครัวเรือนยากจนมีความชำนาญในงานเกษตรหรืองานฝีมืออยู่แล้ว แต่ติดอยู่ในภาวะที่เรียกว่า “เพดานความยากจน” เนื่องจากขาดเงินทุนในการขยายการผลิต ขาดเทคโนโลยีที่ช่วยลดต้นทุนหรือเพิ่มประสิทธิภาพ และไม่สามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ในการพัฒนามาตรฐานสินค้าหรือการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า ความยากจนในลักษณะนี้จึงไม่ใช่ปัญหาของการขาดศักยภาพ แต่เป็นปัญหาของการขาดทุนสนับสนุนและองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาอาชีพไปสู่ระดับที่สูงขึ้น

โครงสร้างตลาดและห่วงโซ่คุณค่าเป็นปัจจัยสำคัญที่มักถูกมองข้ามในการวิเคราะห์ความยากจน การผลิตแบบกระจัดกระจาย การไม่มีการรวมกลุ่ม และการขาดการเชื่อมโยงในระบบห่วงโซ่คุณค่าทำให้ครัวเรือนยากจนตกอยู่ในสถานะ “ผู้ตามราคา” ที่ไม่สามารถต่อรองกับตลาดได้ ต้องยอมรับราคาที่พ่อค้าคนกลางกำหนด และถูกกีดกันจากการเติบโตของอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพ แม้จะมีวัตถุดิบหรือทรัพยากรในพื้นที่ก็ตาม ความยากจนในมิตินี้จึงไม่ใช่เพียงการมีรายได้ต่ำ แต่เป็นการติดอยู่ในโครงสร้างตลาดที่เสียเปรียบอย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์จึงต้อง

มองไปถึงตำแหน่งของครัวเรือนยากจนในห่วงโซ่คุณค่า อำนาจในการต่อรอง และ กลไกที่สามารถเพิ่มอำนาจเหล่านี้ได้

มิติทางสังคมของความยากจนสะท้อนให้เห็นผ่านปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น การย้ายถิ่นฐานแรงงานที่ทำให้ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งและต้องพึ่งพาระบบสวัสดิการภาครัฐ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความยากจนข้ามรุ่นและการพึ่งพาที่เพิ่มขึ้นต่อระบบภายนอก รวมถึงปัญหาการเข้าถึงบริการพื้นฐานอย่างการศึกษาและสาธารณสุขที่ถูกจำกัด ด้วยระยะทางและโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่เพียงพอ นอกจากนี้ ในบริบทที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ความยากจนยังเชื่อมโยงกับประเด็นสถานภาพทางกฎหมาย การยอมรับทางสังคม และอุปสรรคทางภาษาและวัฒนธรรมที่กีดกัน การเข้าถึงโอกาสและบริการต่าง ๆ

จากหลักการข้างต้น การวิเคราะห์ความยากจนเชิงพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพ จึงต้องยึดแนวทางองค์รวมที่มองความยากจนเป็นปรากฏการณ์พหุมิติและเฉพาะ บริบท โดยต้องเข้าใจทั้งฐานทุนดำรงชีพที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ โครงสร้างตลาด และห่วงโซ่คุณค่าที่ครัวเรือนยากจนมีส่วนร่วมอยู่ ข้อจำกัดด้านการเข้าถึงทรัพยากร และบริการ ตลอดจนมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่กำหนดรูปแบบความยากจน การวิเคราะห์ดังกล่าวจะช่วยให้สามารถออกแบบการแทรกแซง (intervention) ที่สอดคล้องกับบริบทและตอบโจทย์ความต้องการที่แท้จริงของครัวเรือนยากจนในแต่ละพื้นที่ได้อย่างตรงจุด

ลักษณะความยากจนเชิงพื้นที่ของกรณีศึกษา

จังหวัดมุกดาหาร ครัวเรือนยากจนจำนวนมากไม่มีที่ดินทำกินทางเกษตร และขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร ทำให้โอกาสสร้างรายได้จากการเกษตรถูกจำกัด ความยากจนจึงเป็นผลจากการขาดทุนธรรมชาติ บ้านเรือนไม่แข็งแรง ผู้พึ่ง ไม่สามารถซ่อมแซมเองได้ สะท้อนการขาดทุนกายภาพและการเงินพร้อมกัน ทำให้สภาพความเป็นอยู่เสี่ยงภัยทั้งด้านความปลอดภัยและสุขภาพ หลายครัวเรือนมีผู้สูงอายุอยู่ลำพัง ถูกทอดทิ้ง ลูกหลานไม่ดูแลเนื่องจากการย้ายถิ่นฐานไปทำงานที่อื่น สะท้อนการพึ่งพางานรับจ้างนอกพื้นที่ และครัวเรือนที่เหลือนในพื้นที่พึ่งพาระบบช่วยเหลือจากรัฐ สะท้อนความยากจนเชิงสังคมและความยากจนข้ามรุ่น ครัวเรือนยากจนไม่มีทักษะอาชีพ ไม่มีอาชีพที่มั่นคง รายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ สะท้อนมิติของทุนมนุษย์ต่ำและตลาดแรงงานไม่มั่นคงควบคู่กันไป โครงการวิจัยแก้จนจังหวัดมุกดาหารเน้นย้ำว่า ครัวเรือนยากจนในแต่ละพื้นที่มีบริบทแตกต่างกัน ไม่เป็นลักษณะเดียว แต่ผันแปรตามทุนดำรงชีพรายพื้นที่และบริบทพื้นที่

จังหวัดเลย ครัวเรือนยากจนมีพื้นที่ในครัวเรือนน้อย และขาดปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยี สะท้อนสภาพความยากจนที่ผูกกับวิถีเกษตรปศุสัตว์ ขึ้นกับพื้นที่รอบบ้านและแรงงานในครัวเรือนเพื่อการดำรงชีพเป็นหลัก แม้พื้นที่มีจุดแข็งคือ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพกสิกรรมและปศุสัตว์ และมีความชำนาญในงานเกษตร เลี้ยงสัตว์ แต่รูปแบบการผลิตกลับเป็นลักษณะ “ต่างคนต่างทำ” การผลิตมีลักษณะกระจัดกระจาย ไม่เชื่อมต่อเป็นระบบห่วงโซ่คุณค่า ขาดการรวมกลุ่มและการจัดการร่วมในระดับชุมชน ส่งผลให้ต้องรองรอกำกับตลาดไม่ได้ อยู่ในสถานะผู้ตามราคา ต้องยอมรับราคาที่พ่อค้าคนกลางกำหนด ความยากจนจึงไม่ใช่แค่รายได้ต่ำ แต่เป็นการอยู่ในโครงสร้างตลาดที่เสียเปรียบอีกครั้ง ข้อจำกัดด้าน ขาดแคลนเงินทุนและการเข้าถึงแหล่งทุน ทำให้ครัวเรือน

ไม่สามารถขยายการผลิต ลงทุนในเทคโนโลยี หรือต่อยอดอาชีพได้ แม้จะมีความชำนาญในงานเดิมอยู่แล้ว ความยากจนจึงไม่ใช้การไม่มีทักษะ แต่เป็นการติดเพดานจากการไม่มีทุนและเทคโนโลยีสดต้นทุน/ เพิ่มประสิทธิภาพ

จังหวัดอำนาจเจริญ ความยากจนมีลักษณะกระจุกในบางพื้นที่ มีข้อจำกัดด้านทุนหลายมิติ แต่มีฐานทุนธรรมชาติและวัตถุดิบสมุนไพร ขาดองค์ความรู้ด้านการแปรรูป มาตรฐานสินค้า และการตลาด แต่มีศักยภาพเกี่ยวกับการผลิต เก็บ แปรรูปสมุนไพร ยังไม่สามารถเข้าไปอยู่ในห่วงโซ่มูลค่าอย่างเต็มที่ ทำให้รายได้ไม่มั่นคงและอยู่ภายนอกการเติบโตของอุตสาหกรรมสมุนไพรในพื้นที่

จังหวัดแม่ฮ่องสอน พื้นที่มากกว่า 85% ของพื้นที่จังหวัดเป็นเขตป่าสงวน อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ชุมชนจำนวนมากจึงถูกจำกัดสิทธิในการเข้าถึงที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ หมู่บ้านตั้งอยู่ห่างไกล เส้นทางคมนาคมยากลำบาก โดยเฉพาะฤดูฝน ส่งผลให้การเข้าถึงการศึกษา การเข้าถึงสาธารณสุข การเข้าถึงตลาดสินค้า เป็นไปอย่างยากลำบาก นอกจากนี้ ด้านสังคมยังมีความหลากหลายชาติพันธุ์ เช่น กะเหรี่ยง ม้ง ลาหู่ ลัวะ ปะโอ ปะหล่อง ไทยใหญ่ จีนยูนนาน ฯลฯ แต่ละกลุ่มมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตต่างกัน ลักษณะความยากจนของจังหวัดจึงไม่ใช่เพียงขาดรายได้ แต่เกี่ยวข้องกับสภาพทางกฎหมาย การยอมรับทางสังคม และภาษา/วัฒนธรรม

ข้อค้นพบ : หลักการทั่วไปในการวิเคราะห์ปัจจัยเปราะบาง บริบทโอกาสและ ศักยภาพเชิงพื้นที่

การวิเคราะห์ปัจจัยเปราะบางเชิงพื้นที่จำเป็นต้องมองในหลายมิติพร้อมกัน โดยเฉพาะความเปราะบางที่เกิดจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจซึ่งมักแสดงออกผ่าน ปัญหาการผันผวนของราคาสินค้าและรายได้ การพึ่งพิงฐานเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว โดยเฉพาะภาคเกษตรกรรม ทำให้ครัวเรือนยากจนต้องเผชิญความไม่แน่นอน จากปัจจัยตลาดและสภาพภูมิอากาศอย่างต่อเนื่อง ความเปราะบางที่สำคัญ อีกมิติหนึ่งคือตำแหน่งของครัวเรือนยากจนในห่วงโซ่มูลค่า ซึ่งมักตกอยู่ในบทบาท ผู้ผลิตวัตถุดิบต้นน้ำหรือกลางน้ำที่มีอำนาจต่อรองต่ำ ขณะที่มูลค่าเพิ่มหรือสัดส่วน ของผลตอบแทน ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ที่ขั้นตอนการแปรรูปและการตลาดปลายน้ำ ปรากฏการณ์นี้สร้างสิ่งที่เรียกว่า “กักตักวัตถุดิบ” ที่ทำให้ครัวเรือนยากจนไม่สามารถ เข้าถึงผลประโยชน์จากการเติบโตของอุตสาหกรรมได้อย่างเต็มที่ แม้จะมีทรัพยากร และศักยภาพในการผลิตอยู่แล้วก็ตาม

ความเปราะบาง

ความเปราะบางด้านโครงสร้างการผลิต ที่เกิดจากการผลิตแบบ กระจัดกระจายและการขาดการรวมกลุ่มเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ลดขีดความสามารถ ในการต่อรองของครัวเรือนยากจน การทำงานแบบ “ต่างคนต่างทำ” ไม่เพียงทำให้ ไม่สามารถกำหนดราคาได้ แต่ยังจำกัดโอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยี องค์ความรู้ และการพัฒนามาตรฐานสินค้า ความเปราะบางด้านทุนการผลิตและเทคโนโลยี ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น โดยเฉพาะค่าแรงและการดูแลรักษา ในขณะที่ผลิตภาพ (productivity) ยังคงอยู่ในระดับต่ำ นอกจากนี้ ความเปราะบางจากภัยธรรมชาติ และโรคระบาดยังคุกคามความมั่นคงทางอาชีพอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในพื้นที่ ที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก

ความเปราะบางด้านทุนมนุษย์แสดงออกในหลายรูปแบบ ตั้งแต่ การขาดทักษะที่จำเป็นต่อการเข้าถึงงานที่มีมูลค่าสูงกว่า การขาดองค์ความรู้ ด้านการแปรรูป มาตรฐานสินค้า และการตลาด ไปจนถึงช่องว่างทางความรู้ ทักษะ

การจัดการ และเทคโนโลยี ในบางพื้นที่โดยเฉพาะพื้นที่ห่างไกล ความเปราะบาง ด้านทุนมนุษย์นี้ยิ่งทวีความรุนแรงจนทำให้การเปลี่ยนผ่านเศรษฐกิจเป็นไปได้ยาก กว่าพื้นที่อื่น และสร้างความเสี่ยงให้ครัวเรือนยากจนถูกกีดกันออกจากโอกาสทางเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ นอกจากนี้ แนวโน้มการขาดแคลนแรงงานรุ่นใหม่ ในภาคเกษตรกรรมเป็นสัญญาณความเปราะบางระยะยาวที่ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของอาชีพดั้งเดิมในชุมชน

ความเปราะบางเชิงพื้นที่และโครงสร้างพื้นฐาน เป็นอีกมิติที่สำคัญ พื้นที่ห่างไกลที่มีเส้นทางคมนาคมยากลำบากส่งผลต่อการเข้าถึงบริการภาครัฐ การเข้าถึงตลาด และความสามารถในการตอบสนองของภาครัฐที่มีข้อจำกัด ทั้งงบประมาณ กำลังคน และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ความเปราะบางเชิงวัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อมาตรการแบบมาตรฐานจากส่วนกลางไม่สามารถนำมาใช้ได้โดยตรงในบริบทที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ทำให้จำเป็นต้องมีการปรับแต่งและออกแบบแนวทางเฉพาะที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเชื่อของแต่ละชุมชน

โอกาสเชิงพื้นที่

การวิเคราะห์บริบทโอกาสเชิงพื้นที่ต้องเริ่มจากการระบุโอกาสทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรและศักยภาพที่มีอยู่ในพื้นที่

โอกาสด้านตลาดที่เกิดจากความต้องการที่เติบโตต่อเนื่อง ในสินค้าหรือบริการบางประเภทเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ เช่น ความต้องการผลิตภัณฑ์ใหม่ สมุนไพร หรือสินค้าเกษตรที่มีตลาดรองรับ การวิเคราะห์ต้องมองไปถึงโอกาสในการเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมอื่น เช่น การท่องเที่ยวชุมชน หรือการเป็นฐานผลิตวัตถุดิบให้โรงงานในและนอกพื้นที่ ซึ่งสามารถสร้างช่องทางรายได้และตลาดใหม่ให้กับครัวเรือนยากจน และพบว่ามีโอกาสในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

โอกาสด้านการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นมิติสำคัญที่สามารถเปลี่ยนความเปราะบางให้กลายเป็นพลังในการพัฒนา การสร้างอาชีพและระบบอาชีพร่วมกันในชุมชนไม่เพียงช่วยเพิ่มอำนาจต่อรองและลดต้นทุนการผลิต

แต่ยังสร้างเครือข่ายสนับสนุนและการเรียนรู้ร่วมกัน โอกาสในการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น วัฒนธรรมการแบ่งปันบนฐานความเชื่อทางศาสนาและจารีตสามารถนำมาพัฒนาเป็นระบบสวัสดิการชุมชนที่ช่วยลดความเปราะบางและสร้างความมั่นคงให้กับครัวเรือนยากจนได้

โอกาสด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม เป็นปัจจัยที่สามารถยกระดับการผลิตจากระดับยังชีพไปสู่การผลิตเชิงเศรษฐกิจ การเข้าถึงเทคโนโลยีพร้อมใช้ที่เหมาะสมกับบริบทสามารถช่วยลดต้นทุน เพิ่มประสิทธิภาพ และพัฒนามาตรฐานสินค้าให้ครัวเรือนยากจนสามารถแข่งขันในตลาดได้ดีขึ้น โอกาสในการเชื่อมโยงตลาดอย่างเหมาะสม รวมถึงการสร้างช่องทางเข้าสู่ห่วงโซ่มูลค่าในตำแหน่งที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น เป็นโอกาสสำคัญที่จะช่วยให้ครัวเรือนยากจนหลุดพ้นจากกับดักกวดูดิบและเพิ่มส่วนแบ่งผลประโยชน์จากการเติบโตของอุตสาหกรรม

โอกาสด้านข้อมูลและเครื่องมือในการบริหารจัดการ เป็นมิติใหม่ที่มีความสำคัญเพิ่มขึ้น การมีฐานข้อมูลครัวเรือนที่แม่นยำทำให้สามารถนำมาวิเคราะห์ระบบการดำรงชีพของครัวเรือนยากจนและออกแบบการช่วยเหลือให้ตรงกลุ่มเป้าหมายได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โอกาสในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและระบบสารสนเทศเพื่อการเชื่อมโยงตลาด การจัดการองค์ความรู้ และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เป็นโอกาสที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาอาชีพและยกระดับความสามารถของครัวเรือนยากจน

ศักยภาพเชิงพื้นที่

การวิเคราะห์ศักยภาพเชิงพื้นที่เริ่มต้นจากการระบุฐานทุนที่มีอยู่แล้วในพื้นที่และครัวเรือน **ศักยภาพด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและความชำนาญในอาชีพดั้งเดิม** ถือเป็นทุนมนุษย์สำคัญที่สามารถต่อยอดและพัฒนาได้ แม้ว่าครัวเรือนยากจนจะขาดทักษะบางอย่าง แต่ความชำนาญในการเกษตร ปศุสัตว์ หรืองานฝีมือที่สั่งสมมายาวนานเป็นฐานที่มั่นคงสำหรับการพัฒนาต่อไป ศักยภาพนี้จะเปลี่ยนเป็นพลังขับเคลื่อนได้ หากได้รับการเสริมด้วยองค์ความรู้ ปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีที่เหมาะสม และการเชื่อมโยงตลาดที่ระบบการค้าขายมีความเป็นธรรม

ศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติและภูมิศาสตร์ เป็นฐานสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับพื้นที่ พื้นที่ที่มีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศเหมาะสมกับพืชหรือสัตว์บางชนิด พื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และทรัพยากรป่าไม้ หรือพื้นที่ที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบสำคัญ ล้วนเป็นจุดแข็งที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นฐานเศรษฐกิจที่ยั่งยืนได้ อย่างไรก็ตาม การใช้ประโยชน์จากศักยภาพเหล่านี้ต้องคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ศักยภาพในการขับเคลื่อนผู้ประกอบการรายย่อยหรือการเข้าสู่ห่วงโซ่คุณค่า เป็นมิติที่แสดงถึงความเป็นไปได้ในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจกลุ่มที่มีฐานการผลิตอยู่แล้วแต่ขาดเพียงปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยี หรือเพิ่มสมรรถนะในการเป็นผู้ประกอบการชุมชน มีศักยภาพสูงในการพัฒนาไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ หากได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสม การวิเคราะห์ต้องระบุว่าครัวเรือนยากจนกลุ่มใดมีความพร้อมในมิติใด และต้องการการเสริมสร้างศักยภาพในด้านใดเพื่อให้สามารถก้าวข้ามพหุความยากจนได้

ศักยภาพด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นจุดแข็งที่มีกลุ่มมองข้ามระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่แน่นแฟ้น วัฒนธรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และความเชื่อทางศาสนาที่ส่งเสริมการแบ่งปันล้วนเป็นทุนสำคัญที่สามารถนำมาใช้เป็นฐานในการสร้างระบบสวัสดิการชุมชน การพัฒนาอาชีพแบบมีส่วนร่วม และการสร้างเครือข่ายสนับสนุนที่ยั่งยืน ในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมสามารถกลายเป็นจุดแข็งในการพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือบริการที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ หากสามารถบริหารจัดการความแตกต่างและสร้างความเข้าใจร่วมกันได้

จากหลักการข้างต้น **การวิเคราะห์ปัจจัยเปราะบาง บริบทโอกาสและศักยภาพเชิงพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพจึงต้องใช้แนวทางที่สมดุลและองค์รวม** โดยไม่มองเพียงปัญหาและข้อจำกัดเพียงอย่างเดียว แต่ต้องสามารถระบุโอกาสและศักยภาพที่สามารถนำมาพัฒนาได้ในเวลาเดียวกัน การวิเคราะห์

ต้องคำนึงถึงความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยต่าง ๆ และตระหนักว่าบริบทแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้น การออกแบบมาตรการหรือโมเดลการพัฒนาจึงต้องมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ โดยมุ่งเป้าไปที่การเปลี่ยนความเปราะบางให้กลายเป็นความยืดหยุ่น การเปิดโอกาสให้กลายเป็นช่องทางพัฒนาที่เป็นรูปธรรม และการเสริมสร้างศักยภาพที่มีอยู่ให้เติบโตเป็นความสามารถในการพึ่งตนเองและสร้างรายได้ อย่างยั่งยืน

ปัจจัยประปราย บริบทโอกาส และศักยภาพเชิงพื้นที่ ของกรณีศึกษา

จังหวัดมุกดาหาร ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงสลับเนินเขา และที่ราบลุ่มบางส่วน มีการระบายน้ำดี เหมาะกับหม่อน ภูมิอากาศมรสุมเขตร้อน ฤดูร้อนอุณหภูมิสูงเหมาะต่อการเจริญเติบโตของหม่อน ฤดูฝนมีน้ำเพียงพอ หม่อนไหมเป็นภูมิปัญญาและยังเป็นอาชีพหรือกิจกรรมหลักของหลายครอบครัวชนบท แต่ราคาของรังไหมมีความผันผวนตามสภาพตลาด ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น โดยเฉพาะค่าแรงและการดูแลรักษาแปลงหม่อน อย่างไรก็ตาม โอกาสความต้องการทางการตลาดยังเติบโตสูงต่อเนื่องและมีโอกาสที่จะเชื่อมโยงการปลูกหม่อนกับการท่องเที่ยวชุมชน แต่ทั้งนี้ ยังต้องคำนึงถึงความเสี่ยงต่าง ๆ เช่น โรคระบาดและภัยธรรมชาติที่กระทบการปลูกหม่อน แนวโน้มการขาดแรงงานรุ่นใหม่ในภาคการเกษตรไหม ราคาผลิตรังไหมมีความผันผวนจากการแข่งขันกับผู้ผลิตในต่างประเทศ และต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะความไม่แน่นอนเกี่ยวกับโครงสร้างตลาดที่เกษตรกรอยู่ต้นน้ำหรือกลางน้ำ แต่ผู้ประกอบการอยู่ปลายน้ำ การขายรังไหมให้ผู้ประกอบการแปรรูป โดยที่ปลายน้ำเป็นผู้กำหนดราคายังตกย้ำโครงสร้างที่เกษตรกรมีอำนาจต่อรองต่ำ

จังหวัดเลย สะท้อนภาพพื้นที่ที่ฐานเศรษฐกิจหลักคือ การเกษตร และปศุสัตว์ทั้งในมิติวิถีเกษตรแบบดั้งเดิม ทำให้รายได้ของครัวเรือนยากจน ผันผวนสูง ตกอยู่ภายใต้ความเสี่ยงราคาสินค้าและความไม่แน่นอนของ ผลผลิต ข้อจำกัดด้านทักษะทำให้คนจนเข้าไม่ถึงงานที่มีมูลค่าสูงกว่า กิจกรรมการผลิตส่วนใหญ่ที่ไม่รวมกลุ่มทำให้ไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ และมีอำนาจต่อรองต่ำ อย่างไรก็ตาม ในแง่ของโอกาสและศักยภาพ ครัวเรือน ยากจนส่วนใหญ่มีความชำนาญในการทำเกษตรและปศุสัตว์เป็นฐานทุน มนุษย์สำคัญ หากเสริมด้วยเครื่องมือและตลาดที่เหมาะสม จะยกระดับเป็น การผลิตเชิงเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่เพื่อเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว ของเมืองรองได้ไม่ยาก กลุ่มที่ทำเกษตรอยู่แล้ว แต่ขาดศักยภาพการผลิตและ เทคโนโลยี มีศักยภาพสูงในการขยับสู่ระดับผู้ประกอบการรายย่อยหรือ ลูกโซ่ในห่วงโซ่คุณค่า หากได้รับเทคโนโลยีพร้อมใช้และการเชื่อมโยงตลาด อย่างเหมาะสม การใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างอาชีพและรวมกลุ่ม เพื่อให้คนจนมีรายได้และสร้างระบบอาชีพร่วมกับชุมชน และในหลายพื้นที่ มีการอ้างอิงฐานข้อมูลครัวเรือนใน PPPConnex และ LISPA ทำให้การเก็บตก ครัวเรือนยากจนแม่นยำขึ้น และสามารถออกแบบการช่วยเหลือให้ตรงกลุ่ม

จังหวัดอำนาจเจริญ มีทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลาย ทางเกษตร รวมทั้งศักยภาพในการปลูกสมุนไพร มีโอกาสเชิงพื้นที่ในการเป็น ฐานผลิตวัตถุดิบสมุนไพรให้โรงงานในและนอกพื้นที่ เป็นโอกาสด้านตลาด ของผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพทางเลือก ที่ได้รับการสนับสนุนจากนโยบาย การพัฒนาจังหวัด และหน่วยงานตามภารกิจต่าง ๆ ให้เป็น “เมืองสมุนไพร” รวมทั้งยังส่งเสริมสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและวัฒนธรรม แต่ก็แฝงด้วยความเปราะบางด้านกีดกันวัตถุดิบคือ คนจนอยู่ในบทบาทผู้ขาย วัตถุดิบราคาถูก ขณะที่มูลค่าเพิ่มส่วนใหญ่เกิดขึ้นแปรรูปขึ้นสูงและ

การตลาด ซึ่งกระจุกตัวที่โรงงานและผู้ประกอบการ ขณะเดียวกัน พื้นที่ยังมี
ต้นทุนทางสังคมที่ดี การใช้วัฒนธรรมการแบ่งปันบนฐานความเชื่อทางศาสนา
และจารีตมาเป็นฐานสร้างสวัสดิการชุมชนจึงมีโอกาสเป็นไปได้สูง

จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นจังหวัดที่มีสภาพบริบทพื้นที่
อันเป็นปัญหาเฉพาะ เศรษฐกิจหลักอาศัยการเกษตรกรรมแบบเพาะปลูก
ตามแบบเนื้อที่ที่ขาดสิทธิการถือครองตามกฎหมายและการใช้ทรัพยากร
ธรรมชาติ สภาพพื้นที่ห่างไกล ภาครัฐมีข้อจำกัดทั้งงบประมาณ กำลังคน
และความเชี่ยวชาญเฉพาะวัฒนธรรมในการดูแลพื้นที่ห่างไกล และม
ีความเปราะบางเชิงวัฒนธรรมที่ทำให้มาตรการมาตรฐานแบบส่วนกลาง
ไม่สามารถใช้ได้โดยตรง ประกอบกับทักษะของกลุ่มเป้าหมายมีข้อจำกัดมาก
แสดงถึงช่องว่างทางทุนมนุษย์ทั้งความรู้ ทักษะการจัดการ และเทคโนโลยี
ที่ทำให้การเปลี่ยนผ่านเศรษฐกิจยากกว่าพื้นที่อื่น ทำให้คนจนในแม่ฮ่องสอน
เสี่ยงถูกกันออกจากโอกาสทางเศรษฐกิจแบบใหม่ จำเป็นต้องออกแบบโมเดล
เฉพาะที่สอดคล้องวิถีชีวิต เน้นความเชื่อมโยงระบบชีวทรัพยากรและป่าไม้
ซึ่งเป็นฐานชีวิตสำคัญ

ส่วนที่ 4

จาก “ลักษณะความยากจน และบริบทเชิงพื้นที่”

สู่ “การออกแบบและพัฒนาโมเดลแก้จน”

การออกแบบและพัฒนาโมเดลแก้จนดำเนินการบนฐานของหลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence - Based Intervention) ซึ่งผสมผสานการพิจารณาวิเคราะห์ลักษณะของความยากจนเชิงพื้นที่และทุนการดำรงชีพของครัวเรือนหรือชุมชน ปัจจัยเปราะบางเชิงพื้นที่ (เช่น ภูมิประเทศ ทรัพยากร กฎหมาย การเข้าถึงสิทธิ ตลาด เป็นต้น) ประกอบกับการพิจารณาฐานแนวคิดแก้ไขปัญหาความยากจนที่เหมาะสม แต่ละจังหวัดต้องการแนวทางแก้จนที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นว่าความสำเร็จในการขจัดความยากจนต้องอาศัยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและการออกแบบโมเดลที่สอดคล้องกับศักยภาพ ข้อจำกัด และความต้องการจริงของแต่ละพื้นที่

โครงการวิจัยแก้จนจาก 4 จังหวัด ประยุกต์ใช้แนวคิดเพื่อออกแบบและพัฒนาโมเดลแก้จน โดยมีจุดเน้นสำคัญของแต่ละแนวคิด ประกอบด้วย แนวคิด Social Safety Net เน้นกลไกช่วยเหลือเกื้อกูล กองทุนสวัสดิการ แนวคิด Local Content เน้นใช้ทุนท้องถิ่น พึ่งพาตนเอง แนวคิด Pro-Poor Value Chain เน้นเชื่อมโยงตลาด เพิ่มอำนาจต่อรอง พัฒนาห่วงโซ่มูลค่า และแนวคิด Area-based Industry เน้นพัฒนาระดับพื้นที่/จังหวัด ใช้ศักยภาพภูมิศาสตร์

ผลการวิเคราะห์โมเดลแก้จนจาก 4 จังหวัด สะท้อนให้เห็นว่า โมเดลแก้จนส่วนใหญ่ใช้ Local Content เป็นฐานคิดในการออกแบบ ซึ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทุนท้องถิ่นและการพึ่งพาตนเองเพื่อการยังชีพและลดรายจ่าย ซึ่งสอดคล้องกับบริบทชนบทของประเทศไทย ขณะที่โมเดลแก้จนที่มีวัตถุประสงค์ในการสร้างอาชีพ

และเพิ่มรายได้ส่วนใหญ่ผสมผสาน Local Content กับ Pro-Poor Value Chain เพื่อสร้างสะพานระหว่างทุนท้องถิ่นกับตลาดภายนอก ขณะที่ Social Safety Net ปรากฏชัดเจนในโมเดลที่มีกองทุนสวัสดิการชุมชนหรือกองทุนในรูปแบบอื่น อย่างไรก็ตาม Area-based Industry ยังไม่ปรากฏแบบเต็มรูปแบบ เนื่องจากโมเดลส่วนใหญ่ยังไม่ถึงระดับคลัสเตอร์อุตสาหกรรม โดยสรุป โมเดลแก้จนหลายโมเดลผสมผสานแนวคิดในหนึ่งโมเดล ช่วยให้ครอบคลุมมิติการแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากตารางการประยุกต์ใช้แนวคิดเพื่อออกแบบและพัฒนา โมเดลแก้จน ที่นำเสนอเริ่มต้นจาก

จังหวัดมุกดาหาร เนื่องจากลักษณะความยากจน ศักยภาพที่ซ่อนเร้น และปัจจัยหรือบริบทเชิงพื้นที่ จังหวัดใช้ Local Content เป็นฐาน โดยใช้ทุนท้องถิ่น (หม่อน-ไหม) ที่เหมาะสมกับพื้นที่และภูมิปัญญาชุมชนกับกลไกการตลาด ด้วย Pro-Poor Value Chain โดยดึงคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตและสร้าง การเชื่อมโยงตลาด โมเดลหม่อนแก้จนเน้นความหลากหลายกิจกรรมภาพรวม ขณะที่โมเดลไหมแก้จนมุ่งความเฉพาะเจาะจง (เลี้ยงไหมขายรัง) ที่เชื่อมโยงตลาด ชัดเจน ประการสำคัญคือ โมเดลเมืองชายแดนแสดง Area-based Industry เดินชัด ผ่านการบูรณาการกับภาคเอกชน มีแนวโน้มพัฒนาเป็นคลัสเตอร์อุตสาหกรรมไหม ในอนาคต ขณะที่ Social Safety Net ปรากฏเป็นแนวคิดรองที่ได้รับการประยุกต์ ใช้ผ่านกองทุนสวัสดิการในระดับต่างกัน

ขณะที่**จังหวัดเลย** มีลักษณะความยากจน ศักยภาพที่ซ่อนเร้น และ ปัจจัยหรือบริบทเชิงพื้นที่ เป้าหมายหลักโมเดลแก้จน คือ ลดรายจ่ายในครัวเรือน และการจัดตั้งหรือเสริมสร้างกลไกการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองในตลาด ด้วยการพัฒนาที่เชื่อมโยงท้องถิ่นกับการลดความเสี่ยงของคนจน ผ่านระบบสาม เสาหลัก ได้แก่ Local Content ซึ่งใช้ประโยชน์จากทุนธรรมชาติ มนุษย์ และสังคม ในแต่ละพื้นที่ Pro-Poor Value Chain ซึ่งลดความเหลื่อมล้ำในห่วงโซ่อุปทาน ผ่านโมเดลเกษตรและปศุสัตว์สมัยใหม่ และ Social Safety Net ที่มีศูนย์ประสานงาน เชื่อมโยงกับโครงสร้างรัฐ อย่างไรก็ตาม การขาดอุตสาหกรรมพื้นที่สะท้อนบริบทของ ชนบท ทำให้โมเดลเน้นการผลิตเพื่อพอเพียงและการลดค่าใช้จ่ายมากกว่าการขาย ตลาดภายนอก

อีกทั้ง**จังหวัดอำนาจเจริญ** ที่มีลักษณะความยากจน ศักยภาพที่ค่อนข้าง และปัจจัยหรือบริบทเชิงพื้นที่ จังหวัดนำเสนอมอดেলแก๊จนที่ผสมผสาน Local Content Pro-Poor Value Chain และ Social Safety Net อย่างเป็นระบบ โดยมี Local Content เป็นฐานผ่านทุนท้องถิ่นด้านเกษตรและวัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะกองทุนข้าวป่นสุซึ่งสะท้อนการใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมบุญเป็นกลไกจัดสวัสดิการร่วมกัน และ Pro-Poor Value Chain ปรากฏผ่านการดึงครัวเรือนยากจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตและการตลาด เช่น การเชื่อมโยงผลผลิตกับเครือข่ายตลาดสมัยใหม่ในระดับจังหวัด ช่วยเพิ่มอำนาจต่อรองและสร้างรายได้ที่คาดการณ์ได้มากขึ้น ขณะเดียวกัน Social Safety Net ทำหน้าที่เป็นตาข่ายรองรับความเสี่ยง ผ่านกองทุนสวัสดิการชุมชนที่มีอยู่ในแต่ละตำบลเพื่อช่วยเหลือในยามเจ็บป่วย วิกฤต หรือขาดรายได้ ในระดับพื้นที่ นอกจากนี้ โมเดลลักษณะ Area-based Industry กำลังขยายพื้นที่ แต่ยังไม่ถึงระดับคลัสเตอร์อุตสาหกรรมเต็มรูปแบบ และยังอยู่ช่วงเริ่มต้นของการรวมกลุ่มในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน

ตลอดจน**จังหวัดแม่ฮ่องสอน** ด้วยลักษณะความยากจน ศักยภาพที่ค่อนข้าง และปัจจัยหรือบริบทเชิงพื้นที่ ที่จัดอยู่ในกลุ่มจังหวัดที่มีความจนเรื้อรังมากกว่าสิบปี การพัฒนาโมเดลแก๊จนจึงใช้ Social Safety Net เป็นเสาหลัก โดยผ่านกองทุนสวัสดิการสีเขียว ซึ่งสะท้อนความเสี่ยงสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ชนบทห่างไกล ประกอบกับ Local Content เป็นฐานร่วมของโมเดลย่อยทั้งหมด โดยใช้ทุนธรรมชาติ (น้ำแร่ พริกกะเหรี่ยง) และทุนสังคม (ความเข้มแข็งของกลุ่มชาติพันธุ์) เป็นกลไกการพัฒนา และ Pro-Poor Value Chain ปรากฏในโมเดลปศุสัตว์วิถีและพริกกะเหรี่ยง ที่มีการใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีจากหน่วยงานเครือข่ายนอกพื้นที่ ทั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.) โดยวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิต ขณะที่ Area-based Industry ไม่ปรากฏชัด เนื่องจากลักษณะชนบทห่างไกลและขาดโครงสร้างอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม ภัยพิบัติ (ฝนตกหนัก ดินโคลนถล่ม) เป็นปัจจัยขัดขวางที่มีความสำคัญ ซึ่งตอกย้ำว่า Social Safety Net เป็นกลไกขาดไม่ได้ในการรองรับความเสี่ยงสิ่งแวดล้อมและเสริมสถานะความยั่งยืน

ตารางการประยุกต์ใช้แนวคิดเพื่อออกแบบและพัฒนาโมเดลแกน

บุคลากร

โครงการวิจัย	การประยุกต์ใช้แนวคิด	ลักษณะการประยุกต์ใช้ Evidence – Based Intervention ★
การพัฒนาพื้นที่วิจัยเชิงยุทธศาสตร์โมเดลเมืองชายแดนเพื่อจัดความยากจนและสร้างโอกาสทางสังคมในชุมชนเมืองจังหวัดมุกดาหารด้วยแนวคิด “เมืองชายแดนและใหม่แก่จนเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก” ระยะที่ 2 ปีที่ 2	● Social Safety Net ○ Local Content ○ Pro-Poor Value Chain ● Area-based Industry	★ ยึดภูมิปัญญาดั้งเดิม ศักยภาพที่สูงด้านการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม และโอกาสทางการตลาด ○ เน้นการใช้ภูมิปัญญาการเลี้ยงไหมของชุมชนเป็นพืชท้องถิ่นที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ - ตั้งคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิต มีกระบวนการต้นน้ำ-กลางน้ำ-ปลายน้ำ ครบวงจร ● กองทุนหม่อนแก่จน เกิดขึ้นโดยการสมทบเงินร่วมกันระหว่างสมาชิก และมีกลไกช่วยเหลือเกื้อกูลสมาชิกในยามจำเป็น และสร้างเครือข่ายการเกษตรระหว่างเกษตรกร ผู้ประกอบการพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ระดับจังหวัด - ครอบคลุม 4 อำเภอ มีแนวโน้มพัฒนาเป็นคลัสเตอร์อุตสาหกรรมใหม่ในอนาคต

โครงการวิจัย	การประยุกต์ใช้แนวคิด	ลักษณะการประยุกต์ใช้ Evidence – Based Intervention ★
การพัฒนาพื้นที่วิจัยเชิงยุทธศาสตร์ โมเดลอำเภอเพื่อจัดความยากจน และสร้างโอกาสทางสังคมในชุมชน ชนบทจังหวัดมุกดาหาร ด้วยแนวคิด “คุยกันทั้งอำเภอและหมอนแค้น” ระยะที่ 2 ปีที่ 2	● Social Safety Net ○ Local Content ○ Pro-Poor Value Chain	★ ยึดภูมิปัญญาดั้งเดิม ศักยภาพที่สู่ด้านการปลูก หม่อนและเลี้ยงไหม และโอกาสทางการตลาด ○ เน้นการใช้ภูมิปัญญาการเลี้ยงไหมของชุมชน ดั้งเดิมจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิต เชื่อมโยงกับศูนย์ หม่อนไหม และบริษัทเอกชนเพื่อสร้าง ความมั่นคงด้านราคาและตลาด พัฒนา องค์ความรู้การเลี้ยงไหมอย่างยั่งยืน ● พัฒนากองทุนในระดับจังหวัด มีกองทุนเพื่อ ความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ร่วมสนับสนุน

หมายเหตุ ○ แนวคิดหลัก ● แนวคิดรอง

โครงการวิจัย	การประยุกต์ใช้แนวคิด	ลักษณะการประยุกต์ใช้ Evidence – Based Intervention ★
การพัฒนาโมเดลแก้จนตำบลหาดฉัตรอำเภอปากชม จังหวัดเลย Practical Poverty Alleviation Model : PPAM) ด้วยแนวคิด “สร้างคน สร้างรายได้สู่การพัฒนาอาชีพแก้จน”	○ Local Content ● Pro-Poor Value Chain	★ ยึดความถนัดของพื้นที่ และออกแบบให้ครัวเรือนยากจนเข้าไปอยู่ในห่วงโซ่การผลิต ○ ใช้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนและทุนของวิถีชีวิตใช้ของเหลือจากการเกษตร ● มีกระบวนการต้นน้ำ-กลางน้ำ-ปลายน้ำในโมเดลประยุกต์จากวัสดุในท้องถิ่น
ปฏิบัติการแก้จนด้วยการเกษตรและปศุสัตว์ทันสมัย	○ Local Content ● Pro-Poor Value Chain	★ ยึดโอกาสเชิงพื้นที่ที่นำคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่คุณค่าผ่านการจ้างงานด้านการแปรรูป ใช้เทคโนโลยี ○ ใช้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ปู่ปลูกผักในกระบะเลี้ยงปลาในกระชังบก เน้นการผลิตเพื่อยังชีพและลดรายจ่าย ● มีห่วงโซ่คุณค่าของเมนูอาชีพเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจในพื้นที่ เช่น การเลี้ยงปลาตากและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากปลาตาก

โครงการวิจัย	การประยุกต์ใช้แนวคิด	ลักษณะการประยุกต์ใช้ Evidence – Based Intervention ★
การมีส่วนร่วมของชุมชนสู่การจัดความยากจนคนห่วยพิชัย	☐ Social Safety Net ☐ Local Content	★ ยึดต้นทุนเดิมของพื้นที่ ☐ ใช้แนวคิดทุนชุมชนและทุนของวิถีชีวิตเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน
ปฏิบัติการแก้จนคนทำดีด้วยวิถีเกษตร	☐ Local Content ☒ Pro-Poor Value Chain	★ ยึดจุดแข็งในพื้นที่และความเชี่ยวชาญของคนในชุมชนและครัวเรือนเป้าหมาย และกำหนดให้อาชีพที่ส่งเสริมต้องไม่ซ้ำซ้อนกับศักยภาพคนจน ☐ ใช้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ปลุกพลังในกระบวนเปลี่ยนแปลงในกระชังบก เน้นการผลิตเพื่อชีพและลดรายจ่าย ☒ มีการปรับปรุงผลผลิต (เห็ด ผัก) สร้างรายได้เพิ่มให้ครัวเรือน

หมายเหตุ ☐ แนวคิดหลัก ☒ แนวคิดรอง

โครงการวิจัย	การประยุกต์ใช้แนวคิด	ลักษณะการประยุกต์ใช้ Evidence – Based Intervention ★
การแก้ไขปัญหาความยากจนบนฐานเศรษฐกิจชุมชน จังหวัดอำนาจเจริญ	● Social Safety Net ○ Local Content ● Pro-Poor Value Chain	★ ยึดต้นทุนท้องถิ่นทั้งด้านการผลิต การมีส่วนร่วม และสนับสนุนของเครือข่ายชุมชน ○ ใช้ทุนท้องถิ่น เน้นผลิตเพื่อยังชีพและลดรายจ่าย เช่น ผักแปลงรวม เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา สานตะกร้า ● เชื่อมโยงตลาดภายนอก เช่น ตลาดเขียว Young Smart Farmer พัฒนาแบรนด์และบรรจุภัณฑ์ ใช้ Story Telling และ Live สดขายสินค้า และมีกลไกถูกละระยาวผ่านการถือหุ้นและปันผล กองทุนชาวบ้านสุสานทำนาที่เป็นโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมช่วยเหลือคนจนที่ขาดแคลนข้าว

โครงการวิจัย	การประยุกต์ใช้แนวคิด	ลักษณะการประยุกต์ใช้ Evidence – Based Intervention ★
การยกระดับโมเดลห่วงโซ่คุณค่า สมุนไพรอำนาจเจริญ	☐ Pro-Poor Value Chain ☒ Area-based Industry	★ ยึดต้นทุนท้องถิ่นและโอกาสเชิงพื้นที่ในห่วงโซ่การผลิต ○ มีห่วงโซ่อุปทานชัดเจนจากผู้ปลูก สู่แปรรูปสู่โรงงาน สู่ตลาด ดึงคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่คุณค่าในฐานะผู้ปลูกและแรงงาน เชื่อมโยงกับโรงงานและตลาด มีการปรับปรุงขั้นตอนเพิ่มมูลค่า ● การขยายพื้นที่ครอบคลุม 4 ตำบล 4 อำเภอ แต่ยังไม่ถึงระดับคลัสเตอร์อุตสาหกรรมเต็มรูปแบบ และยังคงอยู่ช่วงเริ่มต้นของการรวมกลุ่มในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน

หมายเหตุ ○ แนวคิดหลัก ● แนวคิดรอง

แม่ฮ่องสอน

โครงการวิจัย	การประยุกต์ใช้แนวคิด	ลักษณะการประยุกต์ใช้ Evidence – Based Intervention ★
กองทุนสวัสดิการสีเขียว	○ Social Safety Net ○ Local Content	★ เน้นการแก้ไขปัญหาการเข้าถึงระบบสวัสดิการพื้นฐาน ยึดต้นทุนทางสังคมและวิถีดั้งเดิม พร้อมกันใช้โอกาสเชิงพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และชุมชนชาติพันธุ์ ○ บริหารและจัดการสวัสดิการชุมชน ให้กลุ่มเปราะบาง เชื่อมโยงกับกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล (กสจ.) และกองทุนหลักประกันสุขภาพ เป็นตัวรองรับความเสี่ยงจากภัยพิบัติ และอาศัยฐานการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน พัฒนาทักษะอาชีพจากฐานทรัพยากรท้องถิ่น

โครงการวิจัย	การประยุกต์ใช้แนวคิด	ลักษณะการประยุกต์ใช้ Evidence – Based Intervention ★
ปศุสัตว์วิถี (หมู่น้ำแร่)	○ Local Content ○ Pro-Poor Value Chain	★ ยึดต้นทุนทางสังคมและวิถีดั้งเดิม พร้อมกับใช้โอกาสเชิงอัตลักษณ์ของพื้นที่เพื่อแสวงหาโอกาสทางการตลาด ○ ภูมิปัญญาการเลี้ยงหมูดำของชาวกะเหรี่ยงน้ำแร่ธรรมชาติในพื้นที่ เน้นการพึ่งพาตนเองจากฐานทรัพยากรในพื้นที่ และมีกระบวนการต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ เชื่อมโยงผลผลิตทางการเกษตรของคนจนเข้าสู่ตลาด

หมายเหตุ ○ แนวคิดหลัก ● แนวคิดรอง

โครงการวิจัย	การประยุกต์ใช้แนวคิด	ลักษณะการประยุกต์ใช้ Evidence – Based Intervention ★
พริกกะเหรี่ยง	○ Local Content ○ Pro-Poor Value Chain	★ ยึดต้นทุนทางสังคมและวิถีดั้งเดิม พร้อมกับใช้โอกาสเชิงอัตลักษณ์ของพื้นที่เพื่อแสวงหาโอกาสทางการตลาด ○ เน้นการใช้ทรัพยากรและความรู้ท้องถิ่น ภูมิปัญญาการปลูกพริกของชุมชน มีเทคโนโลยีการแปรรูปพริกกะเหรี่ยงแห้งและบรรจุภัณฑ์ เชื่อมโยงผลผลิตเข้าสู่ตลาด ดึงครัวเรือนยากจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตและจำหน่าย

หมายเหตุ ○ แนวคิดหลัก ● แนวคิดรอง

ความเชื่อมโยงระหว่าง “ลักษณะความยากจน ปัจจัยเปราะบาง บริบทโอกาส และศักยภาพเชิงพื้นที่” กับ “การประยุกต์ใช้แนวคิดแก้ไขปัญหา ความยากจน”

โมเดลแก๊จน : Social Safety Net

มีลักษณะร่วมที่สำคัญคือ “ฐานข้อมูล ฐานพื้นที่ ฐานทุนของคนจน” เชื่อมกับกลไกสวัสดิการชุมชน ภายใต้ความร่วมมือพหุภาคีในระดับจังหวัด อำเภอ ท้องถิ่น โดยลักษณะความยากจน ปัจจัยเปราะบาง บริบทโอกาสและศักยภาพเชิงพื้นที่ที่จำเป็นต้องใช้ Social Safety Net ในการออกแบบมาตรการแก้ไขปัญห ความยากจน มีดังนี้

ความยากจนที่มีลักษณะเป็นกลุ่มเปราะบางสูง ที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะสั้น และมีข้อจำกัดพื้นฐานหลายมิติพร้อมกัน ได้แก่ ครัวเรือนกลุ่ม “อยู่ลำบาก” ซึ่งมีลักษณะร่วมที่เป็นข้อจำกัดในการดำรงชีพ คือ ไม่มีที่ดินทำกินทางเกษตร ขาดทุนธรรมชาติเป็นฐานในการสร้างอาชีพ ที่อยู่อาศัยไม่แข็งแรง ผู้พึ่งไม่สามารถซ่อมแซมเองได้ สะท้อนการขาดทุนกายภาพและทุนการเงินพร้อมกัน เป็นผู้สูงอายุอยู่ลำพัง ถูกทอดทิ้ง ลูกหลานไม่ดูแล เนื่องจากการย้ายถิ่นฐานไปทำงานที่อื่น ไม่มีทักษะอาชีพ ไม่มีอาชีพที่มั่นคง รายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ มีความเปราะบางเชิงโครงสร้างสูง ไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยตนเอง ความยากจนกลุ่มนี้มีใช้เพียงการมีรายได้ต่ำ แต่เป็นการขาดความสามารถพื้นฐานในการดำรงชีพอย่างมีศักดิ์ศรี ตามแนวคิดของ Amartya Sen ที่เน้นว่าการแก้ความยากจนไม่ใช่แค่เรื่องรายได้ แต่ต้องส่งเสริมความสามารถของบุคคลในการใช้ชีวิตที่มีคุณค่า

จังหวัดแม่ฮ่องสอน ออกแบบ Social Safety Net ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเป็นวิถีของผู้คนในพื้นที่ทางไกลและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เน้นการพึ่งพาตนเองและการจัดการทรัพยากรชุมชน

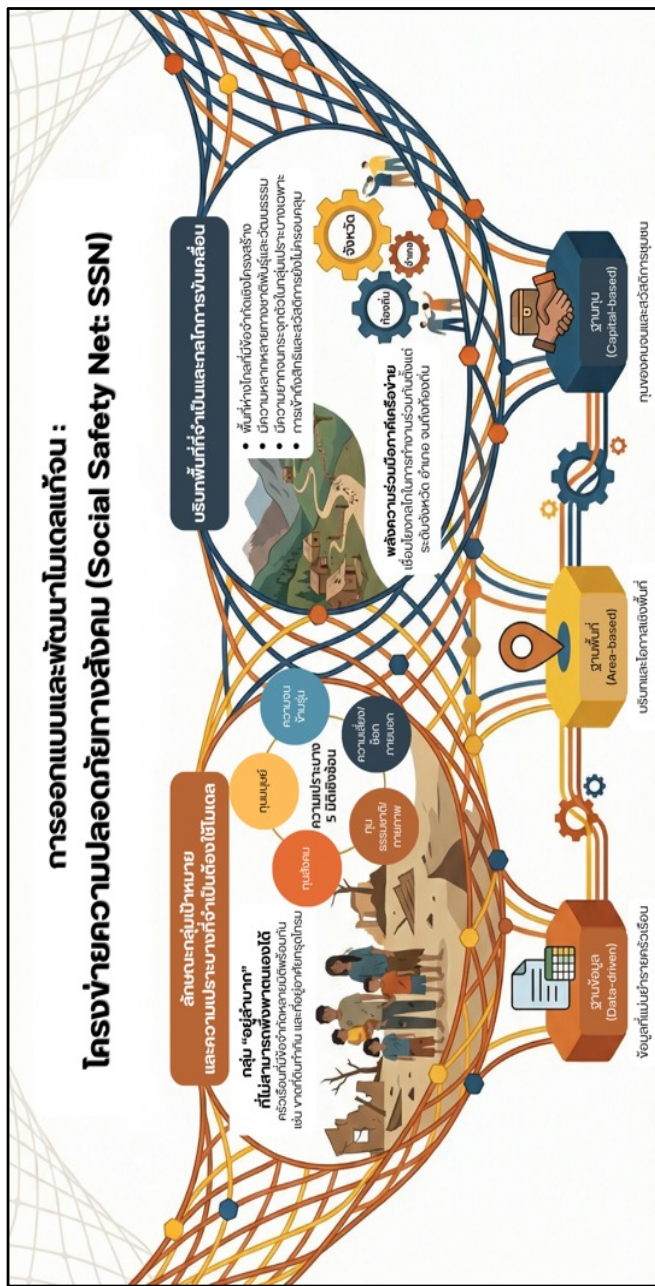
ปัจจัยเปราะบางที่จำเป็นต้องใช้ Social Safety Net ได้แก่ ความเปราะบางด้านทุนธรรมชาติและทุนกายภาพ (เช่น ไม่มีทรัพยากรฐานในการสร้างอาชีพ ไม่มีที่ดิน ขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร ที่อยู่อาศัยไม่มั่นคง เสี่ยงต่อความปลอดภัยและสุขภาพ อยู่ในพื้นที่ที่ถูกจำกัดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร) ความเปราะบางด้านทุนมนุษย์ (เช่น ขาดทักษะอาชีพพื้นฐาน ไม่สามารถเข้าถึงงานที่มีมูลค่าสูงกว่าได้ มีข้อจำกัดด้านสุขภาพ โดยเฉพาะผู้สูงอายุหรือผู้ป่วยเรื้อรัง ขาดการเข้าถึงการศึกษาและบริการสาธารณสุข) ความเปราะบางด้านทุนสังคม (เช่น ถูกทอดทิ้งจากเครือข่ายครอบครัว เช่น ผู้สูงอายุอยู่ลำพัง ขาดระบบสนับสนุนทางสังคม ต้องพึ่งพาระบบช่วยเหลือจากรัฐ อยู่ในพื้นที่ห่างไกล มีข้อจำกัดทางภาษาและวัฒนธรรม) ความเปราะบางจากความเสี่ยงและช็อกภายนอก (เช่น เผชิญความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด รายได้ไม่มั่นคง ผันผวนสูง ไม่มีเครื่องมือในการจัดการความเสี่ยง เช่น การออม การประกันภัย) และความเปราะบางข้ามรุ่น (เช่น เด็กถูกทิ้งไว้กับปู่ย่าตายาย ขาดโอกาสทางการศึกษา วัฏจักรความยากจนสืบทอดไปยังคนรุ่นถัดไป)

จังหวัดอำนาจเจริญ สร้างสวัสดิการชุมชนจากฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ โดยไม่เน้นแค่การสงเคราะห์แต่มีโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมที่เป็นการเกื้อกูลกันของคนในชุมชน และพัฒนากองทุนที่มีอยู่เดิม ได้แก่ กองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง กองบุญข้าวปันสุข และกองทุนข้าวปันสุขตำบลเสนางคนคม และขยายความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ และพัฒนาสมาชิกและอาสาสมัครในกองทุน

บริบทพื้นที่ที่จำเป็นต้องใช้ Social Safety Net ได้แก่ **พื้นที่ห่างไกลที่มีข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง** ซึ่งมักเป็นพื้นที่ภูมิประเทศยากลำบาก เช่น พื้นที่ภูเขาที่มีระบบคมนาคมและการเข้าถึงบริการพื้นฐานจำกัด โดยภาครัฐมีความท้าทายในการให้บริการเนื่องจากข้อจำกัดด้านงบประมาณ กำลังคน และความเชี่ยวชาญ เฉพาะพื้นที่ **พื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม** ซึ่งต้องการแนวทางที่คำนึงถึงความเปราะบางเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากมาตรการแบบ

มาตรฐานจากส่วนกลางไม่สามารถประยุกต์ใช้ได้โดยตรง อีกทั้งยังมีประเด็นซับซ้อนเกี่ยวกับสถานภาพทางกฎหมาย การยอมรับทางสังคม และอุปสรรคด้านภาษาที่ต้องคำนึงถึง **พื้นที่ที่มีความยากจนกระจุกตัวในกลุ่มเปราะบางเฉพาะ** โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุหรือภาระพึ่งพิงสูง รวมทั้งพื้นที่ที่ประสบปัญหาการย้ายถิ่นฐานของแรงงานวัยทำงาน ทำให้เกิดความอ่อนแอในโครงสร้างประชากรและเศรษฐกิจชุมชน และ**พื้นที่ที่การเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการยังไม่ครอบคลุม** ซึ่งยังคงมีช่องว่างในการเข้าถึงสวัสดิการจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม จึงจำเป็นต้องพัฒนาและเสริมสร้างกลไกการส่งต่อความช่วยเหลืออย่างเป็นระบบเพื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Social Safety Net (SSN) จำเป็นต้องใช้กับครัวเรือนกลุ่มเปราะบางสูงที่มีข้อจำกัดพื้นฐานหลายมิติพร้อมกัน โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้และไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยตัวเอง SSN ทำหน้าที่เป็นตาข่ายรองรับ (protection) และเครื่องมือส่งเสริม (promotion) เพื่อให้กลุ่มเปราะบางสามารถมีมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำ และค่อย ๆ พัฒนาศักยภาพไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด ทั้งนี้ SSN ไม่ใช่มาตรการเดียว แต่ควรทำงานร่วมกับโมเดลแก๊จนอื่น ๆ เช่น Local Content และ Pro-Poor Value Chain โดย SSN จะทำหน้าที่รองรับกลุ่มเปราะบางในระหว่างที่กำลังพัฒนาศักยภาพ เพื่อเข้าสู่โมเดลแก๊จนอื่นที่เน้นการสร้างอาชีพและรายได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า SSN ไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือสวัสดิการชั่วคราว แต่เป็นกลยุทธ์การพัฒนาที่ยั่งยืนในการจัดการความยากจนอย่างแท้จริง

ที่มา : ผู้เขียนและสร้างภาพด้วย Google NotebookLM (2026a)

โมเดลแก๊จน : Local content

ลักษณะความยากจนที่เหมาะสมกับ Local Content เป็นความยากจนของครัวเรือนกลุ่ม “อยู่ยาก” และ “อยู่ได้” ที่มีฐานทุนพื้นฐานอยู่แล้ว แต่ยังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทุนเหล่านั้นให้เกิดรายได้ที่เพียงพอได้ กลุ่มนี้มีลักษณะโดดเด่น คือมีความชำนาญในงานเกษตรและปศุสัตว์เป็นฐานทุนมนุษย์สำคัญ มีพื้นที่ในครัวเรือนหรือโดยรอบบริเวณที่อยู่อาศัยพอสมควร มีทรัพยากรท้องถิ่นที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ แต่ประสบปัญหารายได้ไม่เพียงพอเลี้ยงชีพเนื่องจากยังทำการผลิตด้วยชุดประสบการณ์เดิมมากกว่าการใช้องค์ความรู้ หรือการเรียนรู้จากแหล่งอื่น รวมทั้งยังขาดปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีที่เหมาะสม และการเชื่อมโยงตลาด ครัวเรือนเหล่านี้ไม่ได้ขาดความสามารถหรือทักษะพื้นฐาน แต่ติดอยู่ในภาวะที่เรียกว่า “เพดานความยากจน” เนื่องจากไม่สามารถขยายการผลิตหรือเพิ่มมูลค่าผลผลิตได้ ความยากจนในลักษณะนี้จึงเป็นปัญหาของการใช้ทุนที่มีอยู่ไม่เต็มศักยภาพ มากกว่าการขาดแคลนทุนโดยสิ้นเชิง

จังหวัดเลย ใช้จุดแข็งในพื้นที่และความเชี่ยวชาญของครัวเรือนเป้าหมาย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพปศุสัตว์และ กสิกรรม มีความชำนาญในการทำการเกษตรและปศุสัตว์ ไม่ต้องเปลี่ยนอาชีพหรือเรียนรู้ทักษะใหม่ที่แปลกแยกจากวิถีเดิม แต่เสริมความสามารถที่มีอยู่ด้วยเทคโนโลยีที่เหมาะสม

ปัจจัยประอบาง 4 มิติหลักที่สามารถจัดการได้ด้วย Local Content ได้แก่ **ความเปราะบางด้านการผลิตและเทคโนโลยี** ซึ่งครัวเรือนยากจนประสบปัญหาต้นทุนการผลิตสูงและประสิทธิภาพต่ำเนื่องจากขาดเทคโนโลยีที่เหมาะสม จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนเทคโนโลยีพร้อมใช้ที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่เพื่อลดต้นทุนและระยะเวลาในการดำเนินงาน ความเปราะบางด้านโครงสร้างการผลิต โดยการผลิตแบบกระจัดกระจายและการทำงานเป็นรายบุคคลส่งผลให้ขาดอำนาจต่อรอง และต้องยอมรับราคาจากพ่อค้าคนกลาง จึงจำเป็นต้องส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้าง

ระบบอาชีพร่วมโดยใช้ทุนท้องถิ่นเป็นฐานเชื่อมโยง ความเปราะบางด้านการเข้าถึง ทุนและองค์ความรู้ ซึ่งครัวเรือนไม่สามารถขยายหรือต่อยอดการผลิตได้แม้มีทักษะ อยู่แล้ว รวมทั้งขาดความรู้ด้านการแปรรูป การพัฒนามาตรฐาน และการตลาด สามารถจัดการได้ด้วยการระดมทุนชุมชนควบคู่กับการถ่ายทอดเทคโนโลยีและการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และความเปราะบางจากการขาดหน่วยงานสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ทำให้ครัวเรือนไม่สามารถพัฒนาศักยภาพหรือแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง จึงจำเป็นต้องมีนักจัดการงานวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ที่มีความสามารถ หรือมีความเชี่ยวชาญในกิจกรรมนั้น ๆ ให้การสนับสนุนและแก้ไขปัญหาเฉพาะพื้นที่ ได้อย่างตรงจุด

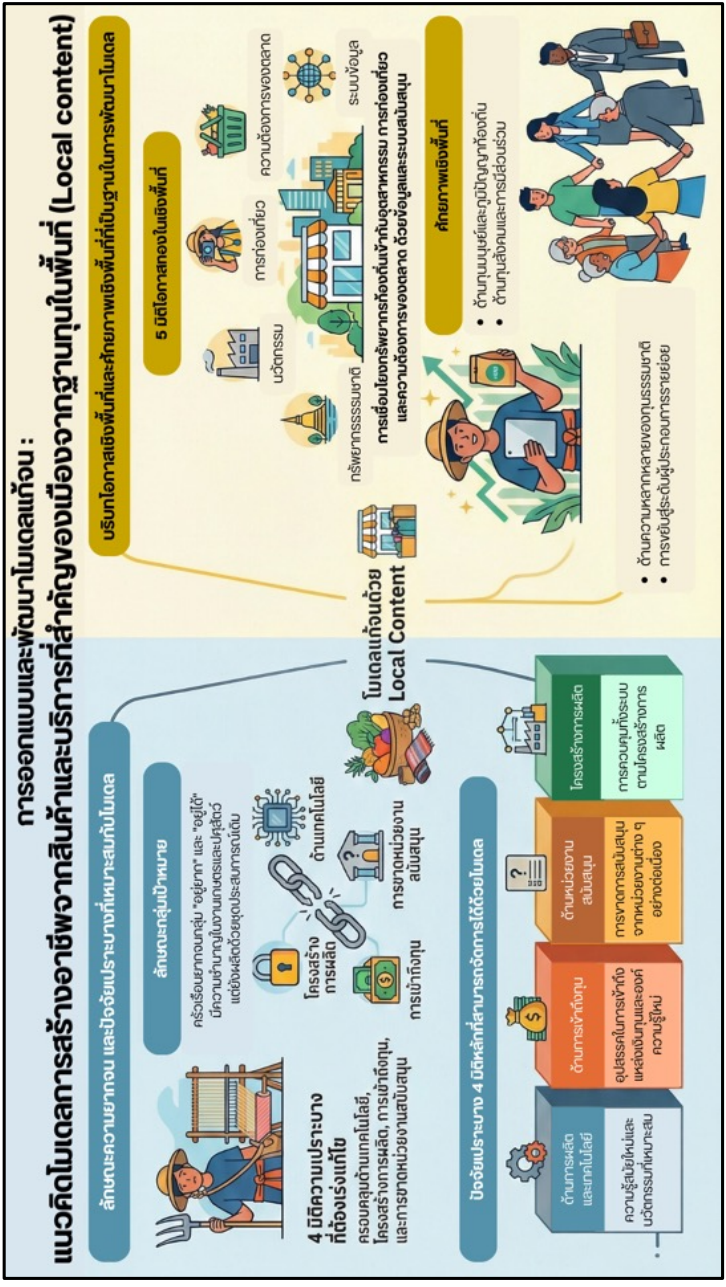
บริบทโอกาสเชิงพื้นที่ 5 มิติ ที่เอื้อต่อ Local Content ได้แก่ โอกาส ด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติและภูมิศาสตร์ ซึ่งพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางการเกษตรที่เหมาะสมกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์เฉพาะถิ่น เช่น การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การปลูกสมุนไพร หรือการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากวัตถุดิบ ท้องถิ่น สามารถนำมาออกแบบอาชีพที่ใช้ทุนท้องถิ่นเป็นฐานได้ โอกาสด้านการเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว โดยการสร้างความเชื่อมโยงระหว่าง การผลิตจากทุนท้องถิ่นกับภาคอุตสาหกรรมและบริการ เช่น การเชื่อมโยงการเกษตรกับการท่องเที่ยวชุมชน ทำให้เกิดช่องทางรายได้ที่หลากหลาย โอกาสด้านตลาดที่มีความต้องการ เนื่องจากผลิตภัณฑ์จากทุนท้องถิ่นหลายประเภท เช่น ผลิตภัณฑ์ ไข่ไหม สมุนไพร เกษตรอินทรีย์ และหัตถกรรม มีความต้องการในตลาดทั้งในและต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง โอกาสด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสม

จังหวัดมุกดาหาร ต่อยอดจากภูมิปัญญาและอาชีพที่มีอยู่แล้ว ใช้ Local Content ที่เป็นภูมิปัญญาและอาชีพหลักของพื้นที่มาเก้กัน อย่างเป็นระบบครอบคลุมทั้งอำเภอ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงสลับเนินเขา และที่ราบลุ่มบางส่วน มีการระบายน้ำดี เหมาะกับหม่อน ภูมิอากาศมรสุม เขตร้อน ฤดูร้อนอุณหภูมิสูงเหมาะต่อการเจริญเติบโตของหม่อน ฤดูฝนมีน้ำ เพียงพอ

โดยการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น Smart Farming มาประยุกต์ใช้สามารถยกระดับการผลิตจากระดับยังชีพสู่การผลิตเชิงเศรษฐกิจได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนอาชีพหลัก และโอกาสด้านข้อมูลและระบบสนับสนุน ซึ่งการมีฐานข้อมูลครัวเรือนที่แม่นยำและเครือข่ายครัวเรือนต้นแบบช่วยให้สามารถออกแบบการช่วยเหลือได้ตรงกลุ่มเป้าหมายและสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ศักยภาพเชิงพื้นที่ที่เป็นฐานในการพัฒนา Local Content ประกอบด้วย 4 มิติสำคัญ ได้แก่ ศักยภาพด้านทุนมนุษย์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งครัวเรือนส่วนใหญ่มีความชำนาญในการทำเกษตรและปศุสัตว์ที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน ความเชี่ยวชาญเหล่านี้เป็นจุดแข็งที่สามารถพัฒนาต่อยอดสู่การผลิตเชิงเศรษฐกิจได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนอาชีพหรือเรียนรู้ทักษะใหม่ หากได้รับการเสริมด้วยเครื่องมือและเทคโนโลยีที่เหมาะสม ศักยภาพด้านทุนสังคมและการมีส่วนร่วมโดยชุมชนมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง เช่น วัฒนธรรมการแบ่งปันและช่วยเหลือกัน รวมทั้งมีผู้นำชุมชนและกลไกภาคีเครือข่ายที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาอาชีพร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ศักยภาพด้านความหลากหลายของทุนธรรมชาติ ซึ่งพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพยากรธรรมชาติสามารถนำมาพัฒนาเป็นฐานเศรษฐกิจและผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตรงกับวิถีชีวิต และศักยภาพในการขับเคลื่อนระดับผู้ประกอบการรายย่อย โดยเฉพาะกลุ่มที่ทำเกษตรอยู่แล้วแต่ขาดปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยี มีศักยภาพสูงในการพัฒนาจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์หรือเข้าสู่ห่วงโซ่มูลค่าได้โดยไม่ต้องลงทุนสูงหรือเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอย่างรุนแรง

Local Content เหมาะสมกับครัวเรือนยากจนที่มีฐานทุนอยู่แล้ว โดยเฉพาะทุนมนุษย์ด้านความชำนาญในอาชีพดั้งเดิมและทุนธรรมชาติในพื้นที่ เนื่องจากเป็นการต่อยอดจากศักยภาพที่มีอยู่มากกว่าการสร้างใหม่ทั้งหมด ทำให้ครัวเรือนสามารถเริ่มต้นได้รวดเร็วและมีโอกาสประสบความสำเร็จสูงโดยไม่ต้องเรียนรู้ทักษะที่แปลกแยกจากวิถีเดิม การออกแบบมาตรการควรเริ่มจากการวิเคราะห์ทุนทั้ง 5 ประเภท ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนการเงิน จากนั้นออกแบบเมนูอาชีพที่ใช้ทุนเหล่านี้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุดโดยเสริมด้วยเทคโนโลยีที่เหมาะสม การรวมกลุ่ม และการเชื่อมโยงตลาด แนวทางนี้มีทั้งบูรณาการหรือเป็นแนวทางพื้นฐานที่จะยกระดับสู่แนวทาง Pro-Poor Value Chain เพื่อคนจนเพื่อให้ครัวเรือนสามารถเข้าสู่ห่วงโซ่คุณค่าในตำแหน่งที่เหมาะสม สร้างรายได้ที่มั่นคงและพัฒนาสู่ความมั่นคงทางอาชีพอย่างยั่งยืน

ที่มา : ผู้เขียนและสร้างภาพด้วย Google NotebookLM (2026b)

โมเดลแก๊จน : Pro-Poor Value Chain

ลักษณะความยากจนที่ต้องใช้ Pro-Poor Value Chain เป็นความยากจนของครัวเรือนที่มีความชำนาญในการผลิตอยู่แล้ว แต่ติดอยู่ในตำแหน่งที่เสียเปรียบในห่วงโซ่คุณค่า โดยส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตวัตถุดิบต้นน้ำหรือกลางน้ำ เช่น เกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่ขายรังไหมราคาต่ำให้ผู้ประกอบการ หรือเกษตรกรที่ปลูกสมุนไพรแต่ขายเป็นวัตถุดิบสดให้โรงงาน ความยากจนในลักษณะนี้ไม่ได้เกิดจากการขาดทักษะ แต่เกิดจากการอยู่ในโครงสร้างตลาดที่เสียเปรียบ ครัวเรือนยากจนตกอยู่ในสถานะ “ผู้ตามราคา” ต้องยอมรับราคาที่พ่อค้าคนกลางหรือผู้ประกอบการปลายน้ำกำหนด ในขณะที่มูลค่าเพิ่มส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ที่ขั้นตอนการแปรรูปและการตลาด ทำให้ครัวเรือนยากจนไม่สามารถเข้าถึงผลประโยชน์จากการเติบโตของอุตสาหกรรมได้อย่างเต็มที่ แม้จะมีทรัพยากรและศักยภาพในการผลิตอยู่แล้วก็ตาม

จังหวัดอำนาจเจริญ มีทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางเกษตร รวมทั้งศักยภาพในการปลูกสมุนไพร มีโอกาสเป็นฐานผลิตวัตถุดิบสมุนไพรให้โรงงาน ดังกลุ่มครัวเรือนยากจนเข้าสู่ห่วงโซ่คุณค่าและห่วงโซ่อุปทานสมุนไพรอย่างครบวงจร ตั้งแต่ต้นน้ำจนปลายน้ำ ทำให้ครัวเรือนยากจนสามารถเลือกเข้าสู่ห่วงโซ่ในตำแหน่งที่เหมาะสมกับศักยภาพ และมีโอกาสเข้าถึงมูลค่าเพิ่มในขั้นตอนต่าง ๆ

ปัจจัยเอระบาง 5 มิติ ที่ต้องจัดการด้วย Pro-Poor Value Chain ได้แก่ การติดอยู่ในบทบาทผู้ขายวัตถุดิบราคาต่ำที่ต้นน้ำหรือกลางน้ำ ไม่สามารถเข้าถึงมูลค่าเพิ่มจากการแปรรูปและการตลาดที่กระจุกตัวอยู่ปลายน้ำ การขาดอำนาจต่อรองเนื่องจากผลผลิตที่ขาดมาตรฐาน และการผลิตแบบกระจัดกระจาย ทำให้ตกอยู่ในสถานะผู้ตามราคาที่ไม่สามารถกำหนดราคาได้ โครงสร้างตลาดที่เป็นลำดับชั้นสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่สมดุล ผู้ประกอบการปลายน้ำเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขและราคา การขาดการเชื่อมโยงในห่วงโซ่การผลิตทำให้ถูกตัดขาดจากโอกาส

ในการเพิ่มมูลค่าและต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง และความผันผวนของราคาและ รายได้ทำให้ไม่สามารถวางแผนพัฒนาอาชีพในระยะยาวได้

โอกาสเชิงพื้นที่ 5 มิติ ที่เชื่อมต่อ Pro-Poor Value Chain ได้แก่ **โอกาส ด้านตลาดที่เติบโตต่อเนื่อง** ซึ่งผลิตภัณฑ์หลายประเภทที่ครัวเรือนยากจนผลิตอยู่ เช่น ผลิตภัณฑ์ไหม สุนัขไพร และหัตถกรรม มีความต้องการในตลาดทั้งในและ ต่างประเทศสูงอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าปัญหาไม่ได้อยู่ที่ความต้องการของตลาด แต่อยู่ที่การเข้าถึงตลาดและส่วนแบ่งมูลค่าที่ครัวเรือนยากจนได้รับ **โอกาสด้านการเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรม** โดยพื้นที่หลายแห่งมีศักยภาพเป็นฐานผลิตวัตถุดิบ ให้กับอุตสาหกรรมต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาให้ครัวเรือนยากจนเข้าสู่ห่วงโซ่ อุปทานในตำแหน่งที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นแทนที่จะเป็นเพียงผู้ขายวัตถุดิบราคาต่ำ **โอกาสด้านการรวมกลุ่มและสร้างอำนาจต่อรอง** ซึ่งการมีกลไกภาคีเครือข่ายที่ เข้มแข็ง เช่น วิสาหกิจชุมชนและกลุ่มผู้ผลิต เปิดโอกาสในการรวมกลุ่มเพื่อสร้าง อำนาจต่อรอง พัฒนาระบบการจัดการร่วม เจจราคา กำหนดมาตรฐาน และ เข้าถึงตลาดได้ดีขึ้น **โอกาสด้านการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าที่สมบูรณ์** โดยพื้นที่ที่มีทั้ง ฐานการผลิตวัตถุดิบ ความสามารถในการแปรรูป และช่องทางการตลาดที่หลากหลาย สามารถพัฒนาให้ครัวเรือนยากจนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การผลิตจนถึง การจำหน่ายสินค้าสำเร็จรูป และ **โอกาสด้านการเข้าถึงข้อมูลและเทคโนโลยี** ซึ่งการมีหน่วยงานสนับสนุนที่สามารถถ่ายทอดเทคโนโลยีการแปรรูป การพัฒนา มาตรฐานสินค้า และการเชื่อมโยงตลาด เป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับตำแหน่ง ของครัวเรือนยากจนจากผู้ขายวัตถุดิบไปสู่ผู้ผลิตสินค้าที่มีมูลค่าเพิ่ม

จังหวัดมุกดาหาร ห่วงโซ่คุณค่าหม่อนไหม ความต้องการทางการตลาด ยังเติบโตสูงต่อเนื่อง โมเดลแก้จนแก้ไขปัญหาคอรั้มสร้างตลาดที่เกษตรกร มีอำนาจต่อรองต่ำ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการใช้ Pro-Poor Value Chain เพื่อแก้ปัญหาโครงสร้างอำนาจในตลาดที่ไม่เป็นธรรม

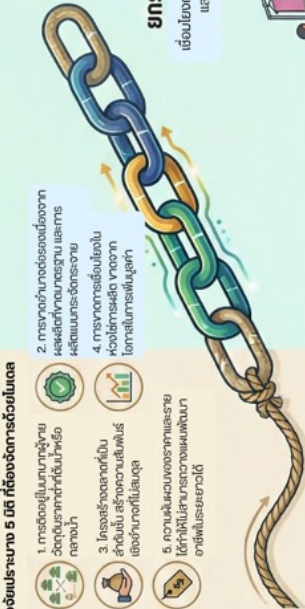
ศักยภาพเชิงพื้นที่ 5 มิติที่เป็นฐานของ Pro-Poor Value Chain ได้แก่ **ศักยภาพด้านฐานการผลิตที่มีอยู่แล้ว** โดยครัวเรือนส่วนใหญ่มีความชำนาญในการผลิตสินค้าเกษตรหรือผลิตภัณฑ์ชุมชนอยู่เดิม มีพื้นที่และทรัพยากรในการผลิตอย่างต่อเนื่อง จึงสามารถพัฒนาต่อยอดให้เข้าสู่ห่วงโซ่คุณค่าในตำแหน่งที่สูงขึ้นได้โดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ทั้งหมด **ศักยภาพในการแปรรูปและเพิ่มมูลค่า** ซึ่งพื้นที่หลายแห่งมีองค์ความรู้พื้นฐานในการแปรรูปผลผลิต เช่น การทำน้ำพริก การแปรรูปสมุนไพร หรือการผลิตผ้าไหม หากได้รับการสนับสนุนด้านเทคโนโลยีและมาตรฐานก็สามารถขยับจากการขายวัตถุดิบไปสู่การขายสินค้าแปรรูปที่มีมูลค่าสูงกว่าได้ **ศักยภาพในการเป็นผู้ประกอบการรายย่อย** โดยกลุ่มที่มีฐานการผลิตและความชำนาญอยู่แล้วมีศักยภาพสูงในการพัฒนาสู่ระดับผู้ประกอบการรายย่อยหรือวิสาหกิจชุมชนที่สามารถบริหารจัดการธุรกิจและเจรจาต่อรองกับตลาดได้หากได้รับการสนับสนุนด้านทุน เทคโนโลยี และการเชื่อมโยงตลาด **ศักยภาพในการสร้างห่วงโซ่อุปทานในชุมชน** ซึ่งการมีครัวเรือนที่ประกอบอาชีพคล้ายกันหรือเกี่ยวเนื่องกันจำนวนมากในพื้นที่เปิดโอกาสให้สามารถสร้างห่วงโซ่อุปทานที่สมบูรณ์ภายในชุมชน โดยแบ่งบทบาทตั้งแต่การผลิตวัตถุดิบ การแปรรูป การสร้างแบรนด์สินค้า ไปจนถึงการจัดจำหน่าย ทำให้สามารถควบคุมห่วงโซ่คุณค่าทั้งหมดและแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และ **ศักยภาพในการเข้าถึงตลาดทางเลือก** โดยการมีช่องทางการตลาดที่หลากหลาย เช่น ตลาด OTOP การท่องเที่ยวชุมชน แพลตฟอร์มออนไลน์ และตลาดส่งออก ช่วยให้ไม่ต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลางเพียงช่องทางเดียวและสามารถเข้าถึงผู้บริโภคปลายทางได้โดยตรง

Pro-Poor Value Chain เหมาะกับครัวเรือนที่ไม่ได้ขาดความสามารถในการผลิต แต่ขาดตำแหน่งที่เหมาะสมในตลาด การแทรกแซงจึงมุ่งเน้นการปรับโครงสร้างห่วงโซ่คุณค่าเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง โดยมีกลไกที่เป็นตัวกลางเข้ามาจัดการห่วงโซ่ให้เกิดการจัดการร่วมที่มีประสิทธิภาพและการจัดสรรประโยชน์ที่เป็นธรรม ส่งเสริมการรวมกลุ่ม ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการแปรรูปและการตลาด การสนับสนุนให้เข้าถึงการเงินและบริการสนับสนุน การถ่ายทอดเทคโนโลยีการแปรรูปและพัฒนามาตรฐาน การเชื่อมโยงตลาดโดยตรง และการสร้างความเป็นธรรมในการแบ่งปันมูลค่า และเชื่อมโยงครัวเรือนยากจนเข้าสู่ห่วงโซ่ในตำแหน่งที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้มากขึ้น เพื่อให้ “ตลาดทำงานเพื่อคนจน” อย่างแท้จริง

ห่วงโซ่คุณค่าที่มุ่งเน้นเป้าหมายกลุ่มคนยากจน (Pro-Poor Value Chain)

บริการโอกาสเชิงพื้นที่และศักยภาพพื้นที่ที่เป็นฐานในการพัฒนาโมเดล

!

5 มิติโอกาสของโมเดลพื้นที่

- ฐานการผลิตที่มีอยู่แล้ว
- การแปรรูปและเพิ่มมูลค่า
- การเป็นผู้ประกอบการรายย่อย
- การสร้างห่วงโซ่มูลค่าในชุมชน
- การเข้าถึงตลาดทางเลือก

พลิกบทบาทสู่ผู้ประกอบการรายย่อย

ใช้ฐานการผลิตเดิมที่มีอยู่แปรรูป และสร้างห่วงโซ่อุปทานที่เข้มแข็ง

โมเดลแก๊จน : Area-Based Industry

ลักษณะความยากจนที่ต้องใช้ Area-Based Industry เป็นความยากจนที่เกิดจากความเหลื่อมล้ำทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ มากกว่าข้อจำกัดของรายบุคคลเหมาะสมสำหรับพื้นที่ ที่เป็นแรงงานมีศักยภาพที่ต้องการโอกาสเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและการจ้างงานที่มีค่าตอบแทนดี แต่พื้นที่ที่อาศัยอยู่ขาดการลงทุนด้านอุตสาหกรรม ขาดโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น และไม่มีการเชื่อมโยงกับห่วงโซ่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ทำให้ต้องพึ่งพาภาคเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่มีผลผลิตภาพและรายได้ต่ำ หรือต้องย้ายถิ่นฐานออกไปทำงานที่อื่น ทั้งครอบครัวไว้ข้างหลัง ความยากจนในลักษณะนี้จึงไม่ใช่ปัญหาของความสามารถส่วนบุคคล แต่เป็นปัญหาของการขาดโอกาสทางเศรษฐกิจในระดับพื้นที่

ปัจจัยประားบาง 4 มิติ ที่ต้องจัดการด้วย Area-Based Industry ได้แก่ **ความเปราะบางจากโครงสร้างเศรษฐกิจที่ไม่สมดุล** โดยพื้นที่ล้าหลังมีโครงสร้างเศรษฐกิจที่พึ่งพาภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ในขณะที่ขาดการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมและบริการที่สามารถดูดซับแรงงานและสร้างมูลค่าเพิ่มสูง ทำให้แรงงานที่มีศักยภาพไม่มีทางเลือกอาชีพที่หลากหลายและต้องย้ายถิ่นฐานออกไปทำงานในเมืองใหญ่ **ความเปราะบางจากการขาดโครงสร้างพื้นฐาน** ซึ่งการขาดโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เช่น ระบบคมนาคม สาธารณูปโภค และโลจิสติกส์ ทำให้พื้นที่ไม่น่าสนใจต่อการลงทุนจากภาคเอกชนและสร้างวัฏจักรของความด้อยพัฒนาที่ยากจะหลุดออกมา **ความเปราะบางจากการขาดสถาบันสนับสนุนในพื้นที่** เช่น สถาบันวิจัย สถาบันการเงินท้องถิ่น หรือองค์กรพัฒนา ทำให้ขาดกลไกในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างเป็นระบบและยั่งยืน และ**ความเปราะบางจากการย้ายถิ่นของแรงงานวัยทำงาน** โดยแรงงานรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาและทักษะมักเลือกย้ายออกไปทำงานในเมืองใหญ่ที่มีค่าตอบแทนดีกว่า ทำให้พื้นที่สูญเสียทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพและเหลือแต่ผู้สูงอายุและผู้ที่ต้องพึ่งพิง

โอกาสเชิงพื้นที่ 4 มิติ ที่เอื้อต่อ Area-Based Industry ได้แก่ **โอกาสด้านการเป็นฐานผลิตวัตถุดิบสำคัญ** โดยพื้นที่ที่มีศักยภาพเป็นฐานผลิตวัตถุดิบ เช่น สมุนไพร ไร่ไหม หรือสินค้าเกษตร เปิดโอกาสในการพัฒนาคลัสเตอร์อุตสาหกรรมที่เชื่อมโยงครบวงจรตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำภายในพื้นที่เดียวกัน **โอกาสด้านการเชื่อมโยงกับเมืองชายแดนและการค้า** ซึ่งพื้นที่ที่มีตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมสามารถพัฒนาเป็นศูนย์กลางการค้าและอุตสาหกรรมชายแดนที่เชื่อมโยงบกับตลาดในประเทศเพื่อนบ้านและสร้างการจ้างงานจำนวนมาก **โอกาสด้านการสร้างห่วงโซ่มูลค่าที่สมบูรณ์** โดยพื้นที่ที่มีทั้งวัตถุดิบ ความสามารถในการแปรรูป และช่องทางการตลาดสามารถพัฒนาห่วงโซ่มูลค่าที่ครบวงจรภายในพื้นที่เดียว ทำให้สามารถสร้างการจ้างงานในทุกขั้นตอนและกระจายรายได้ให้ทั่วถึง และ **โอกาสด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใช้ความหลากหลายทางชีวภาพ** ซึ่งพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพสามารถพัฒนาอุตสาหกรรมชีวภาพที่สร้างมูลค่าสูงและยั่งยืนโดยเชื่อมโยงการอนุรักษ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจไปพร้อมกัน

จังหวัดมุกดาหาร เป็นเมืองชายแดน มีศักยภาพในการเป็นศูนย์กลางการค้าและอุตสาหกรรม ควบคู่กับการมีฐานการผลิตหม่อนไหมที่แข็งแรง มีการบูรณาการข้อมูลและหน่วยงานในระดับจังหวัดอย่างเป็นระบบ มีการพัฒนาทั้งห่วงโซ่อุตสาหกรรมและโครงสร้างพื้นฐานข้อมูล ทั้งนี้ มีข้อจำกัดต้องใช้งบประมาณและเวลาสูง ต้องการการประสานงานหลายภาคส่วน

ศักยภาพเชิงพื้นที่ 4 มิติที่เป็นฐานของ Area-Based Industry ได้แก่ **ศักยภาพด้านทรัพยากรและวัตถุดิบ** โดยพื้นที่มีทรัพยากรธรรมชาติและวัตถุดิบที่มีปริมาณและคุณภาพเพียงพอต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เช่น สมุนไพร ไร่ไหม และผลผลิตทางการเกษตร **ศักยภาพด้านแรงงาน** ซึ่งพื้นที่มีประชากรวัยทำงานที่สามารถพัฒนาทักษะเพื่อเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมได้หากได้รับการฝึกอบรมเพื่อ up skills, re – skills & new skills และโอกาสที่เหมาะสม โดยเฉพาะกลุ่มที่

ต้องย้ายถิ่นออกไปทำงานที่อื่นสามารถดึงกลับมาได้หากมีงานที่มีรายได้ดีในพื้นที่
ศักยภาพด้านการเชื่อมโยงกับมหาวิทยาลัยและสถาบันวิจัย โดยการมีสถาบัน
การศึกษาในพื้นที่เป็นศักยภาพสำคัญในการถ่ายทอดเทคโนโลยีและพัฒนานวัตกรรม
ที่เหมาะสมกับอุตสาหกรรมท้องถิ่น และ**ศักยภาพด้านผู้ประกอบการและวิสาหกิจ
ที่มีอยู่** ซึ่งการมีผู้ประกอบการขนาดเล็ก/ ขนาดกลาง และวิสาหกิจชุมชนที่
ดำเนินการอยู่แล้วสามารถขยายและเชื่อมโยงเข้ากับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เพื่อ
สร้างห่วงโซ่มูลค่าที่สมบูรณ์ในพื้นที่ได้

จังหวัดอำนาจเจริญ มีฐานอุตสาหกรรมสมุนไพรเชิงพื้นที่ที่มีอยู่แล้ว
สามารถเชื่อมโยงกับครัวเรือนยากจนเข้าสู่ห่วงโซ่อุตสาหกรรมได้ แต่มีข้อจำกัด
ยังอยู่ในระดับการพัฒนา ยังไม่เป็นคลัสเตอร์อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่สมบูรณ์
เนื่องจากต้องการการลงทุนสูงและเวลานาน

Area-Based Industry เป็นแนวทางที่มีศักยภาพในการแก้ไข
ปัญหาความยากจนอย่างเป็นระบบผ่านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ
ในระดับจังหวัด หรือภูมิภาค ที่มีการใช้วัตถุดิบหรือทรัพยากรในพื้นที่
สร้างการจ้างงานที่มีคุณภาพ และกระจายรายได้อย่างทั่วถึง แต่การประยุกต์
ใช้จริงมีข้อจำกัดสูงมาก ทำให้ถูกใช้น้อยที่สุดเมื่อเทียบกับแนวทางอื่น
ในทางปฏิบัติ จึงมักใช้ Area-Based Industry เป็นวิสัยทัศน์ระยะยาวหรือ
เป้าหมายที่ต้องการบรรลุ ขณะที่ใช้แนวทางอื่นๆ เช่น Social Safety Net,
Local Content และ Pro-Poor Value Chain เป็นกลยุทธ์ระยะสั้น
ถึงกลางในการแก้ไขปัญหาความยากจนของครัวเรือน และเตรียม
ความพร้อมของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดสำคัญที่ทำให้ Area-Based
Industry ไม่ได้รับการประยุกต์ใช้อย่างเต็มที่ประกอบด้วยปัจจัยหลาย
ประการ ได้แก่ การต้องการการลงทุนและงบประมาณขนาดใหญ่ที่เกิน

ขอบเขตของโครงการทั่วไป การใช้เวลานานกว่าจะเห็นผลในขณะที่โครงการมีกรอบเวลาจำกัด ความซับซ้อนในการประสานงานระหว่างหลายหน่วยงาน ความพร้อมที่จำกัดของครัวเรือนยากจนในการเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม บริบทพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม เช่น พื้นที่ห่างไกลที่มีภูมิประเทศยากลำบาก ความเสี่ยงและความไม่แน่นอนสูง รวมทั้งขีดความสามารถของทีมวิจัยที่มีความถนัดในการพัฒนาระดับชุมชนมากกว่าอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ทำให้แนวทางนี้ถูกใช้น้อยที่สุดเมื่อเทียบกับแนวทางอื่น

การออกแบบและพัฒนาโมเดลแก่น : การพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่ (Area based Industry)

ลักษณะความยากจน และปัจจัยแปรบางที่เหมาะสมกับโมเดล

ความเหลื่อมล้ำทางวิทยาศาสตร์ธุรกิจ
ความยากจนเกิดจากพื้นที่ขาดการลงทุน
และโครงสร้างพื้นฐานไม่เพียงพอจำกัดองค์บุคคล

4 มิติความแปรบางที่ต้องจัดการด้วยโมเดล
โครงสร้างเศรษฐกิจ ไม่สมดุล
ขาดโครงสร้างพื้นฐาน
ขาดสถาบันสนับสนุน
แรงงานวัยทำงาน ขาดทักษะ

กับดักภาคเกษตรแบบดั้งเดิม
การขาดการเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรม
ทำให้ต้องพึ่งพาเกษตรกรรมที่ล้าสมัยต่ำ
และรายได้ไม่เพียงพอ

บริบทโอกาสเชิงพื้นที่และศักยภาพเชิงพื้นที่ที่เป็นฐานในการพัฒนาโมเดล

4 โอกาสทองในการพัฒนา
เป็นฐาน
วัตถุดิบสำคัญ
ห่วงโซ่มูลค่าที่
สมบูรณ์
เชื่อมโยงการค้า
ชายแดน
ใช้ความหลากหลาย
ทางชีวภาพ

ฐานศักยภาพที่ต้องต่อยอด
ทรัพยากร
และวัตถุดิบ
ใช้ประโยชน์จาก
แรงงานในพื้นที่
เครือข่ายสถาบัน
วิชาการ
ผู้ประกอบการ
ผู้ประกอบการ
ท้องถิ่นมีอยู่เดิม

การสร้างห่วงโซ่มูลค่าที่สมบูรณ์
มุ่งเน้นการดึงดูดการลงทุนเพื่อสร้างการจ้าง
งานให้ครอบคลุมกลุ่มอายุในท้องถิ่น

ส่วนที่ 5

ปฏิบัติการและผลลัพธ์โมเดลแก้จน

ปฏิบัติการโมเดลแก้จนบนฐานความร่วมมือ

โมเดลแก้จนส่วนใหญ่มีการบูรณาการโมเดลแก้จนหลายประเภทเข้าด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงแนวทางการแก้ปัญหาความยากจนแบบองค์รวมที่คำนึงถึงทั้งมิติของการสร้างหลักประกันทางสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และการสร้างห่วงโซ่มูลค่าที่เป็นประโยชน์ต่อคนจน ทั้งนี้ เนื่องจากโมเดลแก้จนมีปฏิบัติการดำเนินงานที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ในส่วนนี้จึงนำเสนอกรณีศึกษาที่โดดเด่นสำหรับแต่ละประเภทโมเดลแก้จน ดังนี้

โมเดลแก้จน : Social Safety Net

ลักษณะกระบวนการดำเนินงาน มุ่งเน้นการสร้างระบบคุ้มครองทางสังคมผ่านกลไกชุมชน โดยดำเนินการผ่าน 3 ระดับหลัก ได้แก่ ระดับต้นน้ำ เริ่มจากการวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของครัวเรือนยากจนในพื้นที่ จัดทำฐานข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายอย่างเป็นระบบ ระดับกลางน้ำ ดำเนินการสร้างกลไกส่งต่อความช่วยเหลือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ รวมถึงจัดสวัสดิการชุมชนในรูปแบบกองทุนที่เป็นตัวเงินโดยตรงหรือเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น หรือธนาคารข้าว ระดับปลายน้ำ ติดตามและประเมินผลการช่วยเหลือ พร้อมทั้งพัฒนาระบบข้อมูลย้อนกลับ (Feedback Loop) เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง

ตัวอย่างที่โดดเด่นคือ กองบุญข้าวปันสุข จังหวัดอำนาจเจริญ ดำเนินงานในลักษณะธนาคารข้าวและการถือหุ้นในวิสาหกิจชุมชน มีวัตถุประสงค์ช่วยเหลือสมาชิกด้านการเข้าถึงข่าวสารบริโภคในช่วงขาดแคลน โดยเปิดให้ยืมข้าวในเดือนกันยายนและเก็บคืนในช่วงมกราคม-กุมภาพันธ์ ระบบนี้ได้ขยายเป็น “กองทุนข้าวปันสุขระดับตำบล” ที่ปันผลและแจกจ่ายให้ครัวเรือนยากจนปีละครั้งจากรายชื่อที่คัดกรองอย่างเป็นระบบ

บุคคล/ หน่วยงาน/ ความร่วมมือในการดำเนินงานโมเดลนี้ พบว่า มีลักษณะเป็นเครือข่ายหลายภาคส่วน ประกอบด้วย (1) ภาครัฐส่วนกลาง เช่น กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด/ อำเภอ (2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อบต. เทศบาล อบจ. ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนและจัดสรรงบประมาณ (3) สถาบันอุดมศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยในพื้นที่ ทำหน้าที่พัฒนาระบบข้อมูลและติดตามประเมินผล (4) องค์กรชุมชน วิสาหกิจชุมชน สภาองค์กรชุมชน และกลุ่มผู้นำท้องถิ่น (5) ภาคธุรกิจและประชาสังคม โรงพยาบาล สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และเครือข่ายอาสาสมัคร

การบริหารจัดการกลุ่ม มีลักษณะกระจายอำนาจแต่เชื่อมโยงเป็นระบบ โดยมีคณะกรรมการกองทุนหรือคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นแกนกลางในการบริหาร กำหนดกฎระเบียบการยืม-คืน อัตราดอกเบี้ยหรือผลตอบแทน และเกณฑ์การเป็นสมาชิก ใช้ระบบบัญชีที่โปร่งใสตรวจสอบได้ในระดับจังหวัดมี “นักจัดการงานพัฒนาเชิงพื้นที่” (Area Manager) ทำหน้าที่ประสานงานและขับเคลื่อนนโยบาย พร้อมมีระบบฐานข้อมูลกลางเช่น Practical Poverty Provincial Connect (PPPConnect) เพื่อติดตามสถานะและส่งต่อความช่วยเหลือระหว่างหน่วยงาน

โมเดลแก้จน : Local content

ลักษณะกระบวนการดำเนินงาน มุ่งใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นฐานในการพัฒนาอาชีพ ดำเนินการโดย ระดับต้นน้ำ สำรวจและจัดทำแผนที่ทรัพยากรในพื้นที่ (เช่น การใช้ระบบ GIS วางแผนพื้นที่ปลูกหม่อน) วิเคราะห์ความต้องการและศักยภาพของคนจนกลุ่มเป้าหมาย ระดับกลางน้ำ พัฒนาทักษะและถ่ายทอดองค์ความรู้ท้องถิ่น จัดอบรมให้ความรู้เรื่องการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เช่น เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) การใช้สมุนไพรและภูมิปัญญาดั้งเดิม ระดับปลายน้ำ แปรรูปผลิตภัณฑ์เพิ่มมูลค่า สร้างช่องทางการตลาดทั้งออนไลน์และออฟไลน์ พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม

ตัวอย่างที่โดดเด่นคือ โครงการหม่อนไหม จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งพัฒนาครบวงจรตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์สุขภาพ (ชาใบหม่อน สบู่หม่อน) และพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสนับสนุน เช่น แอปพลิเคชันท่องเที่ยว GIS เซนเซอร์วัดคุณภาพอากาศ และแบบสำรวจออนไลน์ ทำให้สามารถเชื่อมโยงการผลิตกับการท่องเที่ยวและการตลาดได้อย่างบูรณาการ อีกตัวอย่างคือ โมเดลปุ๋ยอินทรีย์และผักสวนครัว จังหวัดเลย ที่ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเช่น ดิน ปุ๋ยธรรมชาติ และภูมิปัญญาการเกษตร พัฒนาเป็นโมเดลแก้จนที่หลากหลาย

บุคคล/ หน่วยงาน/ ความร่วมมือในการดำเนินงานโมเดลนี้พบว่า มีการทำงานแบบบูรณาการข้ามสาขา ประกอบด้วย (1) หน่วยงานเกษตร สำนักงานเกษตรจังหวัด/อำเภอ ศูนย์หม่อนไหม ศูนย์วิจัยพืช/ปศุสัตว์ (2) หน่วยงานส่งเสริมธุรกิจ สำนักงานพาณิชย์ อุตสาหกรรม ส่งเสริม SMEs (3) หน่วยงานท่องเที่ยว การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด (4) สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาลัยชุมชน ที่ให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม (5) ชุมชนกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เช่น กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม กลุ่มทอผ้า กลุ่มแปรรูปสมุนไพร (6) ภาคเอกชน โรงงานสาวไหม ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ บริษัทแปรรูป ร้าน OTOP

การบริหารจัดการกลุ่มในรูปแบบกลุ่มวิสาหกิจชุมชน/ สหกรณ์ มีโครงสร้างคณะกรรมการบริหาร ประธาน เภรัญญิก เลขานุการ และคณะทำงานแบ่งตามสายงาน เช่น ฝ่ายผลิต ฝ่ายการตลาด ฝ่ายพัฒนาผลิตภัณฑ์ มีการจัดประชุมสมาชิกเป็นประจำ ระดมทุนจากสมาชิกและแหล่งทุนภายนอก กำหนดระเบียบการแบ่งปันผลกำไร บางกลุ่มใช้ระบบถือหุ้น มีการฝึกอบรมสมาชิกอย่างต่อเนื่อง เน้นการถ่ายทอดองค์ความรู้แบบพี่สอนน้อง และมีการจดทะเบียนเป็นทางการในรูปแบบกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและเข้าถึงแหล่งทุน

โมเดลแก๊จน : Pro-Poor Value Chain

ลักษณะกระบวนการดำเนินงาน เน้นการเชื่อมโยงคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่คุณค่าที่สร้างรายได้ยั่งยืน ดำเนินการโดย ระดับต้นน้ำ สำรวจความต้องการของตลาด (demand side) วิเคราะห์ศักยภาพผลิตภัณฑ์/บริการที่มีอยู่ในพื้นที่ คัดเลือกสินค้าหลักและสินค้ารองที่มีโอกาสทางการตลาด ระดับกลางน้ำ จัดการห่วงโซ่อุปทาน (supply chain) พัฒนามาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ ถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสม (appropriate technology) เช่น เทคนิคการเลี้ยง การแปรรูป การควบคุมคุณภาพ ระดับปลายน้ำ พัฒนากลยุทธ์การตลาด สร้างแบรนด์และบรรจุภัณฑ์ จับคู่ธุรกิจกับผู้ประกอบการขนาดใหญ่ เชื่อมโยงตลาดท้องถิ่นไปสู่ตลาดระดับจังหวัด

ตัวอย่างโดดเด่นคือ ห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพร จังหวัดอำนาจเจริญ ที่สำรวจความต้องการตลาดของสมุนไพรหลัก (ตะไคร้ ข่า ว่านสาวหลง ขมิ้นไพล ฟ้าทะลายโจร) จัดการห่วงโซ่อุปทานทั้งการจำหน่ายสมุนไพรสด แปรรูปอย่างง่าย และแปรรูปเป็นวัตถุดิบชั้นกลาง เชื่อมคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่ในฐานะผู้ปลูก ผู้ผลิต แรงงาน หรือผู้ประกอบการท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายให้รายได้เพิ่มขึ้นอย่างน้อย 20% และมีการเชื่อมโยงกับตลาดหลากหลายช่องทาง เช่น ร้านอาหาร และบริษัทแปรรูป

บุคคล/ หน่วยงาน/ ความร่วมมือในการดำเนินงานโมเดลนี้ พบว่ามีลักษณะเชื่อมโยงแนวดิ่งตลอดห่วงโซ่ ประกอบด้วย (1) ผู้ผลิตรายย่อย/ คนจนเกษตรกร ผู้เลี้ยงสัตว์ กลุ่มผู้ปลูกสมุนไพร (2) หน่วยงานวิชาการ มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัย ศูนย์เฝ้าระวัง (เช่น ศูนย์เฝ้าระวังหนึ่งเดียวม.เชียงใหม่ คณะสัตวแพทยศาสตร์) ให้ความรู้และเทคโนโลยี (3) หน่วยงานรับรองมาตรฐาน สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ออย. ห้องปฏิบัติการทดสอบ (4) ผู้ซื้อ/ตลาด ร้านค้าปลีก ห้างสรรพสินค้า (เช่น แมคโคร) ผู้ส่งออก ร้านอาหาร โรงแรม (5) หน่วยงานส่งเสริม

การตลาด พาณิชย์จังหวัด OTOP หอการค้า (6) ผู้ประกอบการขนาดกลาง-ใหญ่ บริษัทแปรรูปโรงงาน ที่เป็นตลาดรับซื้อหลัก (7) องค์กรกลางประสานงาน โครงการ แก้ไขปัญหาความยากจน มูลนิธิ ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงและพัฒนาศักยภาพ (8) หน่วย งานปศุสัตว์/ ประมง สำนักงานปศุสัตว์อำเภอ ศูนย์วิจัยปศุสัตว์

ตัวอย่างโดดเด่นคือ โมเดลปศุสัตว์วิถี (หมูน้ำแร่) จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่คัดเลือกสายพันธุ์หมูดำท้องถิ่นตรงกับบริบทวัฒนธรรม ส่งเสริมการเลี้ยงด้วย น้ำแร่ธรรมชาติ มีอาสาสมัครเฝ้าระวังโรค พัฒนาทักษะการชำแหละและแปรรูป (หมูสเต็กน้ำแร่มอปู) สร้างรายได้เพิ่มครัวเรือนเฉลี่ย 2,800 บาท โดยเชื่อมโยง ตลอดห่วงโซ่ตั้งแต่การเลือกพันธุ์ การเลี้ยง การดูแลสุขภาพ ไปจนถึงการแปรรูป และการตลาด

การบริหารจัดการกลุ่ม มีการบริหารแบบวิสาหกิจเชิงสังคม ที่มุ่งสร้างผล กำไรควบคู่กับการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม โครงสร้างอาจเป็นสหกรณ์ การเกษตร วิสาหกิจชุมชน หรือกลุ่มเกษตรกร มีการจัดสัดส่วนกำไรให้คนจนได้รับ ส่วนแบ่งที่เพิ่มขึ้นจากมูลค่าเพิ่ม

โมเดลแก๊จน : Area-Based Industry

ลักษณะกระบวนการดำเนินงาน มุ่งพัฒนาอุตสาหกรรมที่เหมาะสม กับศักยภาพและทรัพยากรของพื้นที่ ดำเนินการโดย ระดับต้นน้ำ จัดเวทีวิเคราะห์ ปัญหาและศักยภาพ ออกแบบนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ร่วมกันระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน กำหนดอุตสาหกรรมเป้าหมายที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ระดับกลางน้ำ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ถ่ายทอดเทคโนโลยีและนวัตกรรม สร้างเครือข่ายผู้ประกอบการและกลุ่มอาชีพ จัดตั้งศูนย์เรียนรู้หรือศูนย์บ่มเพาะ ระดับ ปลายน้ำ เชื่อมโยงตลาด สร้างแบรนด์พื้นที่ จัดงานแสดงสินค้าและจับคู่ธุรกิจ

ตัวอย่างโดดเด่นคือ โมเดลเมืองชายแดนและไหมแก่น จังหวัดมุกดาหาร ที่พัฒนาอุตสาหกรรมไหมครบวงจร มีศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติเป็นกลไกหลักถ่ายทอดเทคโนโลยีตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ เชื่อมโยงกับชุมชนกลุ่มทอผ้าไหมสตรี โรงงานสาวไหม และตลาดขายปลีกในตัวเมือง จัดเวทีนโยบายระดับจังหวัดเพื่อประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่มีพันธกิจร่วมกันและกลุ่มผู้ประกอบการ พัฒากลุ่มครัวเรือนยากจนตามแผนนโยบายที่ออกแบบร่วมกัน และถอดบทเรียนเพื่อพัฒนากลไกความร่วมมือใหม่และระบบสนับสนุนการเข้าถึงอาชีพ การศึกษา เทคโนโลยีและนวัตกรรม

บุคคล/ หน่วยงาน/ ความร่วมมือในการดำเนินงานโมเดลนี้ พบว่ามีลักษณะพหุภาคีระดับจังหวัด ที่ต้องมีการประสานงานสูง ประกอบด้วย (1) ภาครัฐระดับจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้าส่วนราชการ ที่กำหนดนโยบายและงบประมาณ (2) อบจ./ อบต./ เทศบาล ที่ขับเคลื่อนในระดับพื้นที่ (3) สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัย วิทยาลัยชุมชน ที่เป็นศูนย์กลางความรู้และนวัตกรรม (4) หน่วยงานส่งเสริมอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมจังหวัด พาณิชย์จังหวัด (5) ภาคเอกชน สมาคมผู้ประกอบการ หอการค้า โรงงาน บริษัท (6) ชุมชนและกลุ่มอาชีพ วิสาหกิจชุมชน กลุ่มทอผ้า กลุ่มหัตถกรรม (7) สถาบันพัฒนาพิเศษ เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เรือนจำ ที่มีบทบาทในการพัฒนาทักษะ

การบริหารจัดการกลุ่ม มีการบริหารแบบกลไกเชิงสถาบันหลายระดับ โดยมีคณะกรรมการพัฒนาจังหวัดหรือคณะทำงานเฉพาะกิจระดับจังหวัดเป็นแกนกลาง มีผู้ว่าราชการจังหวัดหรือรองผู้ว่าฯ เป็นประธาน จัดประชุมเป็นประจำเพื่อติดตามความก้าวหน้า ในระดับอำเภอมีนายอำเภอเป็นผู้ประสานงาน ในระดับตำบลมี อบต./ กำนัน/ ผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำ ใช้ระบบ “นักจัดการพื้นที่” (Area Manager) ที่มีความรู้เฉพาะด้านทำหน้าที่เชื่อมโยงและขับเคลื่อนโครงการ มีการจัดสรรงบประมาณจากหลายแหล่ง ใช้ระบบฐานข้อมูลกลางเชื่อมโยงการทำงานของทุกหน่วยงาน และมีการจัด “เวทีเชิงนโยบาย” เป็นระยะเพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาค

ผลผลิตและผลลัพธ์โมเดลแก๊จ

เนื่องจากโมเดลแก๊จมีผลผลิตและผลลัพธ์ที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ในส่วนนี้จึงนำเสนอกรณีศึกษาที่โดดเด่นสำหรับแต่ละประเภทโมเดลแก๊จ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากโมเดลแก๊จ Area-Based Industry ยังไม่ปรากฏผลการดำเนินงานที่ชี้ชัดมากนัก ในส่วนนี้จึงนำเสนอ Social Safety Net Local Content และ Pro-Poor Value Chain ดังนี้

โมเดลแก๊จ : Social Safety Net

กองทุนสวัสดิการสีเขียว แม่ฮ่องสอน เป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของโมเดล Social Safety Net ที่มุ่งสร้างระบบคุ้มครองทางสังคมแบบองค์รวม

ผลผลิตและผลลัพธ์ระดับครัวเรือน กองทุนสวัสดิการสีเขียว สร้างความมั่นคงด้านการดำรงชีพผ่าน 3 มิติหลัก ได้แก่ ความมั่นคงในการจัดการอาชีพ สิทธิประโยชน์ด้านสุขภาพ และสิทธิประโยชน์ด้านทรัพยากร ครัวเรือนยากจนสามารถเข้าถึงการช่วยเหลือเมื่อเผชิญปัญหาเฉพาะหน้า และได้รับการดูแลอย่างเป็นระบบผ่านกลไกกองทุนที่ออกแบบตามบริบทพื้นที่ นอกจากนี้ ครัวเรือนยังได้รับประโยชน์จากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ด้านพฤติกรรมและวิถีคิด ครัวเรือนเป้าหมายเกิดความตระหนักในการจัดการทรัพยากรร่วมกันและมีทัศนคติเชิงบวกต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติควบคู่กับการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเห็นว่าการอนุรักษ์ป่าและน้ำไม่ใช่ภาระแต่เป็นการสร้างความมั่นคงระยะยาว

ผลผลิตและผลลัพธ์ระดับชุมชน เกิดความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรน้ำ โดยมีการจัดตั้งเขตอนุรักษ์และระบบป้องกันไฟป่า ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเข้มแข็งขึ้นจากการทำงานร่วมกันในการดูแลทรัพยากร การแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ในการจัดการกองทุน และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเมื่อสมาชิกประสบปัญหา ทุนทางสังคมในชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทัศนคติต่อความยากจนเปลี่ยนจากการมองว่าเป็นปัญหาของแต่ละครัวเรือนเป็นประเด็นที่ชุมชนต้องร่วมกันแก้ไขอย่างเป็นระบบ

ผลผลิตและผลลัพธ์ระดับภาคีเครือข่าย เกิดการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคม และท้องถิ่น มีการแชร์ข้อมูลและทำงานร่วมกันในการออกแบบระบบสวัสดิการที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ในการสร้างระบบคุ้มครองทางสังคมที่ยั่งยืน ความไว้วางใจระหว่างภาคีเพิ่มขึ้น

โมเดลแก๊ง : Local content

โมเดลหม่อนและไหมในจังหวัดมุกดาหารเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของการใช้ Local Content ในการแก๊ง โดยบูรณาการทรัพยากรท้องถิ่น วัฒนธรรม และเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าด้วยกัน

ผลผลิตและผลลัพธ์ระดับครัวเรือน คนจนสามารถเข้าถึงการสร้างอาชีพผ่าน Up-skill, Re-skill และ New-skill เกิดโมเดลเศรษฐกิจชุมชนรายครัวเรือนที่มีเมนูอาชีพหลากหลาย 3 โมเดล ได้แก่ โมเดลการปลูกเกษตรอินทรีย์ โมเดลการจัดการแปลงรวม และโมเดลการจัดการระบบน้ำในแปลง ด้านรายได้ ครัวเรือนสามารถเพิ่มรายได้จากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ เช่น ชาใบหม่อน สบู่หม่อน และผลิตภัณฑ์จากผลหม่อนเพื่อสุขภาพ โดยมีรายได้เพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า 20% และสามารถเข้าถึงโอกาสในการยกระดับฐานะทางสังคม ครัวเรือนเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการรอคอยความช่วยเหลือเป็นการพึ่งพาตนเองและสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ มีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมหม่อนไหมที่สืบทอดมา

ผลผลิตและผลลัพธ์ระดับชุมชน ชุมชนสามารถสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรมที่มีคุณภาพ ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเข้มแข็งขึ้นจากการทำงานร่วมกันในการผลิตและการตลาด การเชื่อมโยงข้ามกลุ่มเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มผู้ปลูกหม่อน กลุ่มเลี้ยงไหม กลุ่มทอผ้า และกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ สร้างห่วงโซ่คุณค่าที่สมบูรณ์ การเชื่อมต่อกับหน่วยงานภายนอกมีมากขึ้น โดยเฉพาะกับภาคเอกชน ระบบการจัดการความรู้เกิดขึ้นผ่านศูนย์เรียนรู้หม่อนไหม วัฒนธรรมการช่วยเหลือกันเพิ่มขึ้น ทศนคติต่อความยากจนเปลี่ยนไป โดยมองว่าความยากจนเป็นสถานการณ์ที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วยความรู้และความพยายาม

ผลผลิตและผลลัพธ์ระดับภาคีเครือข่าย เกิดยุทธศาสตร์การจัดความยากจนระดับจังหวัดที่มีเป้าหมายร่วม แผนปฏิบัติการร่วม และโครงการปฏิบัติการแก้ไขปัญหาความยากจน สถาบันการศึกษาเป็น Area Based University ที่ เป็นแหล่งความรู้การแก้ไขปัญหาความยากจน ภาคีมี Shared Vision และ Common Agenda ในการพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืน ความไว้วางใจระหว่างภาคีเพิ่มขึ้น

โมเดลแก๊จน : Pro-Poor Value Chain

โมเดลการยกระดับห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรในจังหวัดอำนาจเจริญเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของ Pro-Poor Value Chain ที่เชื่อมโยงคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่คุณค่า ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ

ผลผลิตและผลลัพธ์ระดับครัวเรือน คนจนเป้าหมายสามารถเข้าร่วมในห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรตั้งแต่การเตรียมพื้นที่เพาะปลูก การเพาะปลูก ดูแลแปลงปลูก เก็บเกี่ยว และแปรรูป โดยได้รับค่าแรงรับจ้างที่แตกต่างกันตามลักษณะงาน รายได้เกิดขึ้นจากการจำหน่ายหัวสด ใบตะไคร้สับตากแห้ง และกระเจี๊ยบแดงตากแห้ง ครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า 20% และมีรายได้ที่แน่นอนมากขึ้นจากการมีตลาดรับซื้อที่ชัดเจน ครัวเรือนได้รับการพัฒนาทักษะหลากหลาย ได้แก่ ทักษะการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีในการผลิต ทักษะอาชีพด้านการเกษตร ทักษะผู้ประกอบการในการวิเคราะห์ต้นทุนและสร้างมูลค่าเพิ่ม และทักษะการตลาดทั้งออฟไลน์และออนไลน์ ด้านพฤติกรรมและวิถีคิด ครัวเรือนเปลี่ยนจากการมองสมุนไพรเป็นพืชทั่วไปเป็นการมองเห็นโอกาสทางเศรษฐกิจและคุณค่าที่แท้จริง มีความเข้าใจในมาตรฐานการผลิตและความสำคัญของคุณภาพในการเข้าถึงตลาดที่ดีขึ้น

ผลผลิตและผลลัพธ์ระดับชุมชน เกิดการจัดการห่วงโซ่อุปทานสินค้าที่ผลิตได้มาตรฐาน เข้าสู่ระบบการขายในห้างสรรพสินค้า มีการจัดการห่วงโซ่อุปทานสมุนไพรสดและแปรรูปอย่างง่ายเข้าสู่โรงงานในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มผู้ผลิตเข้มแข็งขึ้นจากการรวมตัวกันเพื่อรองรับคำสั่งซื้อและการแบ่งงาน

ตามความเชี่ยวชาญ การเชื่อมโยงข้ามกลุ่มเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มผู้ผลิตสมุนไพรกับผู้ประกอบการแปรรูป โรงงาน และผู้จัดจำหน่าย การเชื่อมต่อกับหน่วยงานภายนอกมีมากขึ้น โดยเฉพาะกับภาคเอกชนที่เป็นโรงงานแปรรูปและห้างสรรพสินค้า ทศนคติต่อความยากจนเปลี่ยนไป โดยมองว่าการเชื่อมโยงตลาดและการสร้างมูลค่าเพิ่มเป็นทางออกที่สำคัญ

ผลผลิตและผลลัพธ์ระดับภาคีเครือข่าย เกิดความร่วมมือระหว่างผู้ผลิตผู้ประกอบการท้องถิ่น โรงงานแปรรูป ห้างสรรพสินค้า และมหาวิทยาลัย มีการแชร์ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของตลาด มาตรฐานสินค้า และปริมาณการผลิต ความไว้วางใจระหว่างภาคีเพิ่มขึ้นจากการทำงานร่วมกันและการได้รับผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

ปัญหาอุปสรรค และการแก้ไขโมเดลแก้จน

จังหวัดมุกดาหาร เผชิญอุปสรรคสำคัญจากปัญหาโครงสร้างทางสังคม โดยเกิดความยากจนรูปแบบใหม่จากการอพยพแรงงานไปทำงานต่างจังหวัด ทั้งผู้สูงอายุและเด็กไว้ในพื้นที่โดยไม่ส่งเงินเลี้ยงดู ทำให้ต้องพึ่งบัตรสวัสดิการของรัฐเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังพบปัญหาคนจนไม่เข้าร่วมกิจกรรมขาดความร่วมมือจากหน่วยงานภาคีเนื่องจากการโยกย้ายบุคลากร ไม่มีที่ดินทำกินและผลกระทบจากโรคระบาด แนวทางแก้ไขของโครงการได้สร้างเครือข่ายความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน เช่น เรือนจำจังหวัด สถาบันเทคโนโลยี และหน่วยงานเกษตร เพื่อสนับสนุนการพัฒนา พัฒนาศักยภาพหม่อนเป็นพืชเชื่อมโยงเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หลากหลายและเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงเกษตร สร้างการยกระดับทักษะการเลี้ยงไหมสู่มาตรฐานเชิงพาณิชย์เพื่อเพิ่มราคาและลดความเสี่ยงทางการตลาด พร้อมทั้งส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและวิธีการทำงานแบบบูรณาการระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคชุมชน

จังหวัดเลย ปัญหาหลักพบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุหรือผู้พิการที่ไม่สามารถเข้าร่วมโครงการได้ คนจนต้องทำงานรับจ้างรายวันจึงไม่มีเวลา และบางครั้งเรือไม่มีพื้นที่เพียงพอในการดำเนินกิจกรรม ทำให้เข้าถึง

กลุ่มเป้าหมายได้เพียงเล็กน้อย แนวทางแก้ไขอาศัยความร่วมมือของผู้นำชุมชนและผู้ประกอบการในการช่วยเหลือผลักดัน การมีองค์ความรู้และเทคโนโลยีต้นแบบที่ประยุกต์ใช้ได้ง่าย การออกแบบโมเดลให้เหมาะกับบริบทพื้นที่ และการทำงานแบบสหวิทยาการที่บูรณาการความเชี่ยวชาญจากหลายศาสตร์ สร้างความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ผ่านการเข้าหารือและดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

จังหวัดอำนาจเจริญ อุปสรรคสำคัญ คนจนต้องการรายได้ที่รวดเร็ว และมั่นคงกว่าการรับจ้างหรือหาวัตถุดิบเพื่อเลี้ยงชีพ มีปัญหาทัศนคติและความพร้อมในการทำงาน เกิดความขัดแย้งภายในกลุ่ม และการคาดการณ์ตลาดผิดพลาดทำให้ผลิตภัณฑ์ล้นเหลือ สำหรับโครงการสมุนไพรรักษาโรคเฉพาะปลูกตะไคร้แบบกระจายและไม่พร้อมกัน ประกอบกับภูมิอากาศแห้งแล้งทำให้ผลผลิตไม่สม่ำเสมอ นอกจากนี้ การแปรรูปยังอยู่ในขั้นต้นที่ยังไม่สามารถเพิ่มมูลค่าได้มากนัก แนวทางแก้ไขมุ่งสร้างการมีส่วนร่วมแบบ “ทำกับ” และ “ทำโดย” คนจนไม่ใช่แค่ “ทำเพื่อ” เพื่อสร้างพลังขับเคลื่อนจากภายใน พัฒนาทักษะครบวงจรตั้งแต่การปลูก แปรรูปที่มีการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการสนับสนุน ออกแบบบรรจุภัณฑ์ จนถึงเพิ่มช่องทางการจำหน่ายจากตลาดที่เฉพาะกลุ่ม (niche market) สู่ตลาดที่มีขนาดใหญ่ (mass market) มากขึ้น

จังหวัดแม่ฮ่องสอน อุปสรรคร้ายแรง คือ ภัยพิบัติ ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ และการใช้พื้นที่ที่ไม่เหมาะสม สร้างความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัยของชุมชน สะท้อนผลกระทบจากโลกร้อนที่ทำให้อากาศแปรปรวน นอกจากนี้ยังมีปัญหาการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากสถานการณ์ที่กระทบวิถีชีวิต เช่น ภัยธรรมชาติ กฎหมาย และการพัฒนาของสังคมกระแสหลัก แนวทางรับมือคือ พัฒนาศูนย์ประสานงานเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนที่ตำบลแม่สวด โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลแม่สวด อ. สบเมย เป็นกลไกหลัก เพื่อเป็นกลไกกลางเชื่อมประสานการทำงานของหน่วยงานภายในและภายนอกกับชุมชน สร้างทางเลือกนวัตกรรมในการพัฒนาเชิงพื้นที่ เช่น การเผารังและจัดการในพื้นที่เสี่ยงภัยพิบัติ แปลงทดลองพริกกะเหรี่ยง และแอปพลิเคชันตรวจสอบสุขภาพปศุสัตว์ที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น

โมเดลแก๊จน : ปัจจัยที่ทำให้สำเร็จปัจจัยที่ทำให้ไม่สำเร็จ

จังหวัดมุกดาหาร โครงการในจังหวัดมุกดาหารประสบความสำเร็จจากการสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็งระหว่างหลายหน่วยงาน ทั้งเรือนจำกลางจังหวัด สถาบันเทคโนโลยี เทศบาล ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติ และหน่วยงานเกษตร ซึ่งช่วยเสริมศักยภาพการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ การใช้หม่อนและไหมเป็นพืชเชื่อมโยงเศรษฐกิจท้องถิ่นสามารถแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หลากหลายและเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้การยกระดับทักษะการเลี้ยงไหมสู่มาตรฐานเชิงพาณิชย์ช่วยเพิ่มราคาและลดความเสี่ยงทางการตลาด ขณะที่คนจนได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะจนได้รับการยกสถานะทางสังคม

อย่างไรก็ตาม พื้นที่ประสบอุปสรรคสำคัญจากปัญหาความยากจนรูปแบบใหม่ที่เกิดจากการอพยพแรงงานไปทำงานต่างจังหวัด ทั้งผู้สูงอายุและเด็กไว้โดยไม่ส่งเงินเลี้ยงดู ทำให้ต้องพึ่งพาบัตรสวัสดิการของรัฐเพียงอย่างเดียว บางครัวเรือนมีลูกติดคุกหรือปัญหาความรุนแรงในครอบครัว นอกจากนี้ยังพบปัญหาคนจนไม่เข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากโมเดลที่ต้องใช้เวลาและความประณีตในกระบวนการผลิต รวมถึงมาตรฐานของผลผลิต ทำให้กระทบกับการดำรงชีพของครัวเรือนยากจนที่ต้องการรายได้ระยะสั้น เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายรายวัน ขณะที่การทำงานร่วมกันของหน่วยงานภาคีขาดความต่อเนื่องจากการโยกย้ายบุคลากร สถาบันวิชาการขาดบุคลากรด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี จำเป็นต้องพึ่งพาหน่วยงานนอกพื้นที่ คนจนไม่มีที่ดินทำกิน และผลกระทบจากโรคระบาดตามฤดูกาลในหม่อน

โมเดลแก๊จน : Local content ส่วนใหญ่ประสบข้อจำกัดคือคนจนต้องการรายได้ทันทีไม่สามารถรอผลระยะยาวได้ และทัศนคติที่ยังไม่พร้อมเปลี่ยนแปลง แก้ไขด้วยการส่งเสริมผู้นำชุมชนเป็นแกนนำ และลดรายจ่ายด้วยการผลิตเพื่อบริโภคเองก่อน

จังหวัดเลย ประสบความสำเร็จจากการพัฒนาโมเดลหลากหลายที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ความสำเร็จเกิดจากความพร้อมและความกระตือรือร้นของผู้นำชุมชนและผู้ประกอบการที่เข้ามาช่วยเหลือผลักดันกลุ่มเป้าหมาย การมีเทคโนโลยีต้นแบบที่ประยุกต์ใช้งานได้ง่าย ประกอบกับกลุ่มเป้าหมายมีประสบการณ์เดิมในการทำปุ๋ย ดิน และจักสาน ทำให้การถ่ายทอดความรู้เป็นไปอย่างราบรื่น นอกจากนี้ทีมวิจัยสหวิทยาการที่บูรณาการความเชี่ยวชาญจากหลายศาสตร์ช่วยให้การทำงานเกิดประสิทธิภาพสูง แม้มีผลสำเร็จหลายด้าน แต่ยังเผชิญข้อจำกัดสำคัญคือระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สั้นเกินไป ทำให้ไม่สามารถวัดการเพิ่มรายได้ร้อยละ 20 ได้อย่างชัดเจน กลุ่มเป้าหมายกระจายอยู่ในหลายพื้นที่และมีกิจกรรมการผลิตที่หลากหลาย ยากต่อการติดตามให้คำปรึกษาแนะนำอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ ส่วนใหญ่ยังเป็นผู้สูงอายุหรือผู้พิการที่ไม่สามารถเข้าร่วมโครงการได้ ขณะที่คนจนต้องทำงานรับจ้างรายวันจึงไม่มีเวลา ส่งผลให้เข้าถึงเป้าหมายได้น้อย

โมเดลแกน : Pro-Poor Value Chain ส่วนใหญ่ประสบอุปสรรคคือการเพาะปลูกการจัดกระจายทำให้ผลผลิตไม่สม่ำเสมอ ความขัดแย้งภายในกลุ่ม และการคาดการณ์ตลาดผิดพลาด จำเป็นต้องพัฒนาครบวงจรตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำพร้อมสร้างมาตรฐานผลิตภัณฑ์

จังหวัดอำนาจเจริญ โครงการในอำนาจเจริญประสบความสำเร็จจากการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริงในระดับครัวเรือน โดยเฉพาะการลดรายจ่ายด้วยการผลิตอาหารเพื่อบริโภคเอง การจัดเวที Poverty Forum เปิดโอกาสให้คนจนเป็นผู้ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง ผ่านแนวคิด “ทำกับ” และ “ทำโดย” คนจน ไม่ใช่แค่ “ทำเพื่อ” คนจน การยกระดับผลิตภัณฑ์จากตะไคร้ไปสู่ผู้ประกอบการรายย่อยในระดับชุมชนที่ได้มาตรฐาน อยู่ โดยพัฒนาอย่างครบวงจรตั้งแต่การปลูก แปรรูป ออกแบบบรรจุภัณฑ์ จนถึงการจัดจำหน่าย

อุปสรรคสำคัญคือคนจนต้องการรายได้ที่รวดเร็วและมั่นคงกว่าการรับจ้างหรือหาวัตถุดิบเพื่อยังชีพ จึงขาดความอดทนต่อกระบวนการระยะยาว ปัญหาทัศนคติและความพร้อมในการทำงาน ความขัดแย้งภายในกลุ่ม และการคาดการณ์แนวโน้มทางการตลาดผิดพลาดทำให้บางผลิตภัณฑ์ไม่สามารถพัฒนาจากต้นแบบ (prototype) เป็นสินค้าที่จำหน่ายในระบบตลาดได้ สำหรับโครงการสมุนไพรรักษาเฉพาะปลูกตะไคร้ที่กระจายกระจายและไม่พร้อมกัน ประกอบกับภูมิอากาศที่แห้งแล้งในฤดูหนาวและฤดูร้อน ทำให้ผลผลิตไม่สม่ำเสมอ

จังหวัดแม่ฮ่องสอน โครงการในพื้นที่ชุมชนชาวกะเหรี่ยงประสบความสำเร็จจากการเคารพหลักคิดและวิถีชีวิตของชุมชน โดยรักษาไว้ซึ่งไร่หมุนเวียนที่ไม่รบกวนธรรมชาติและไม่รุกล้ำพื้นที่อุทยาน ถือว่าเป็นระบบการผลิตที่เป็นมิตรกับสภาพแวดล้อม (environmental friendly) ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เข้มแข็งและการมีส่วนร่วมในกองทุนชุมชนช่วยสร้างการยอมรับ ความสำเร็จมาจากการบูรณาการ 4 ภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐจัดหาโครงสร้างพื้นฐาน ภาคการศึกษาสนับสนุนความรู้และวิจัย ภาคเอกชนสร้างธุรกิจเพื่อสังคม และภาคีเครือข่ายพัฒนานวัตกรรมเช่นแปลงทดลองพริกกะเหรี่ยงและแอปพลิเคชันตรวจสอบสุขภาพปศุสัตว์ การจัดตั้งศูนย์ประสานงานเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนที่แม่สวดทำหน้าที่เป็นกลไกกลางเชื่อมประสานการทำงานระหว่างหน่วยงานและชุมชน อุปสรรคสำคัญที่สุดคือภัยพิบัติ สร้างความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินอย่างมหาศาล ซึ่งสะท้อนผลกระทบจากโลกร้อนที่ทำให้อากาศแปรปรวน สถานการณ์ดังกล่าวบังคับให้ชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อรับมือกับภัยธรรมชาติ กฎหมาย และการพัฒนาของสังคมกระแสหลัก

โมเดลแก๊จน : Social Safety Net ส่วนใหญ่ประสบปัญหาความยากจนรูปแบบใหม่จากการอพยพแรงงาน กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้สูงอายุหรือผู้พิการที่เข้าถึงยาก และความไม่ต่อเนื่องจากการโยกย้ายบุคลากรภาครัฐ แก้ไขด้วยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือหลายหน่วยงาน ออกแบบโมเดลตามบริบทพื้นที่ และพัฒนาอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง

ส่วนที่ 6

จากสมมติฐานสู่การพิสูจน์ : บทอภิปราย

การยกระดับศักยภาพความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย เป็นการแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างยั่งยืน?

การปฏิบัติการแก้ไขในพื้นที่ 4 จังหวัด ยืนยันสมมติฐานว่า “การยกระดับศักยภาพกลุ่มเป้าหมาย เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน” โดยสามารถสร้างทักษะอาชีพและสร้างรายได้ที่เพิ่มขึ้น พร้อมทั้งสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติจากการพึ่งพิงผู้อื่น สู่การพึ่งพาตนเองได้ การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด Sustainable Livelihoods Framework (SLF) ซึ่งเน้นการเสริมสร้างทุน 5 ด้าน เป็นฐานสำคัญของความอยู่รอดและการลดความเปราะบางของครัวเรือนยากจน ผลลัพธ์ที่เด่นชัดคือ โมเดลหม่อนไหมในจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งบูรณาการแนวคิด Local Content กับ Pro-Poor Value Chain ชี้ให้เห็นว่า ครัวเรือนยากจนสามารถขยับจากเกษตรกรรายย่อยไปสู่ผู้ประกอบการ ด้วยการพัฒนาศักยภาพที่ไม่ได้หยุดเพียงการถ่ายทอดเทคนิคการเลี้ยงไหม แต่ครอบคลุมการพัฒนามาตรฐานการผลิตและการเชื่อมโยงตลาด ทำนองเดียวกัน โมเดลสมุนไพรในจังหวัดอำนาจเจริญ ชี้ให้เห็นว่า การยกระดับศักยภาพต้องครอบคลุมทั้งห่วงโซ่มูลค่า จวบจนการยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์จนสามารถเข้าสู่ห้างสรรพสินค้าได้ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การเลื่อนระดับทางเศรษฐกิจและสังคมที่เอื้อต่อการหลุดพ้นจากความยากจนต้องอาศัยการเสริมสร้างสินทรัพย์และเพิ่มขีดความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย ควบคู่กับการหนุนเสริมโอกาสทางเศรษฐกิจที่ชัดเจน มากกว่าการมอบปัจจัยการผลิตเป็นครั้งเป็นคราว (Krantz, 2001; Scoones, 1998)

อย่างไรก็ดี ข้อค้นพบการวิจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ สำหรับครัวเรือนยากจนนั้น การพัฒนาศักยภาพเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ หากไม่มีระบบโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety net) รองรับ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความเสี่ยงและความผันผวนสูง เช่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการคุ้มครองทางสังคมที่ชี้ว่า ความยากจนในเชิงโครงสร้างต้องอาศัยมาตรการประกันความเสี่ยงและการคุ้มครองทางสังคมควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ ข้อค้นพบจากโครงการวิจัยแก่จันนี้ ยืนยันเชิงประจักษ์ว่า ความยั่งยืนของการแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นการผสมผสานระหว่าง “การสร้างศักยภาพ (capability building) สำหรับครัวเรือนยากจน ต้องควบคู่กับการสนับสนุนระบบคุ้มครองทางสังคมที่ต้องทำหน้าที่เป็นโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมรองรับ (social safety net) เพื่อป้องกันไม่ให้ครัวเรือนยากจนตกกลับสู่ภาวะยากลำบากหรือขาดทุนจนไม่สามารถพึ่งตนเองได้” มากกว่าการเน้นมิติใดมิติหนึ่งเพียงลำพัง (World Bank, 2021; Devereux, 2016)

รอยต่อระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติ (Bridging the Gap) : ข้อค้นพบสำคัญ

ประเด็นอภิปราย : การทำความเข้าใจสถานะความยากจนด้วย SLF สามารถช่วยให้เข้าใจความยากจนได้อย่างลึกซึ้งหรือไม่ อย่างไร

การใช้กรอบแนวคิด SLF ของพื้นที่ปฏิบัติการแก่จัน 4 จังหวัด พบว่า จุดเปราะบางในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน เช่น จังหวัดเลยมีทุนกายภาพและธรรมชาติค่อนข้างดี แต่ทุนมนุษย์มีความเปราะบาง ขณะที่จังหวัดมุกดาหารมีปัญหาขาดแคลนน้ำและทุนทางธรรมชาติ ส่งผลให้ต้องออกแบบกลยุทธ์ที่แตกต่างกัน เช่น จังหวัดเลยเน้นการลดรายจ่ายและพัฒนาทักษะใหม่ และจังหวัดมุกดาหารใช้เทคโนโลยีการจัดการน้ำควบคู่กับการพัฒนาอาชีพ ผลลัพธ์ดังกล่าวนี้สอดคล้องกับ

หลักการของ SLF ซึ่งเป็นเครื่องมือทำความเข้าใจบริบทความเปราะบางและทุนของครัวเรือนยากจน เพื่อนำไปสู่นโยบายและการแทรกแซงที่เฉพาะเจาะจง แทนการใช้มาตรการแบบเดียวกันกับทุกพื้นที่ (Krantz, 2001) ด้วยการใช้กรอบแนวคิด SLF นี้ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์จากการมองความยากจนเป็นเพียงปัญหารายได้ต่ำไปสู่การเข้าใจว่าความยากจนเป็นผลจากการขาดแคลนหรือไม่สามารถเข้าถึงทุนหลายมิติพร้อมกัน ทำให้สามารถระบุจุดเปราะบางและศักยภาพที่แท้จริงของแต่ละพื้นที่ได้อย่างตรงจุด

ประเด็นอภิปราย : SLF ชี้ให้เห็นว่า แต่ละพื้นที่มีทุน 5 ด้าน การออกแบบ Intervention จึงควรเป็น “Tailor-made” ไม่ใช่ “One-size-fits-all” นั้น ในทางปฏิบัติทำได้จริงหรือไม่ อย่างไร

ในเชิงภาคปฏิบัติ การปฏิบัติการแก่น 4 จังหวัดยืนยันว่า การออกแบบโมเดลแก่นแบบเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย (Tailor-made) สามารถทำได้จริงและสร้างผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพมากกว่าแนวทางมาตรฐานเดียว สอดคล้องกับงานวิจัย Banerjee et al. (2019) ที่เสนอว่า การแทรกแซงที่มีประสิทธิภาพต้องออกแบบตามบริบทเฉพาะพื้นที่โดยใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ (evidence – based approach) เป็นฐาน ทำนองเดียวกับ Yang & Liu (2021) ซึ่งศึกษานโยบายแก่นแบบตรงเป้าของประเทศไทย ซึ่งพบว่า มาตรการที่ออกแบบตามสาเหตุความยากจนเฉพาะรายครัวเรือนมีประสิทธิภาพสูงกว่ามาตรการแบบเหมารวม

ข้อค้นพบสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ โมเดลแก่นซึ่งได้รับการออกแบบตามบริบทพื้นที่นั้นมีความยืดหยุ่นในการรับมือกับปัญหาหรืออุปสรรคเชิงพื้นที่ที่เกิดขึ้นจริง เช่น โมเดลแก่นสมุนไพรวงจังหวัดอำนาจเจริญ พบปัญหาการเพาะปลูกตะไคร้และความทำลายของภูมิอากาศแห้งแล้งทำให้ผลผลิตไม่สม่ำเสมอ โมเดลแก่นได้รับแนวทางการดำเนินงานด้วยการจัดระบบการผลิตแปลงรวมและพัฒนาระบบการจัดการน้ำที่เหมาะสม ทำนองเดียวกันกับจังหวัดเลย เมื่อพบว่า กลุ่มเป้าหมาย

ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ไม่สามารถเข้าร่วมโมเดลแก้จนได้ โครงการได้ปรับโมเดลแก้จนให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของกลุ่มเป้าหมาย โดยอาศัยความพร้อมของผู้นำชุมชน และกลุ่มวิสาหกิจในพื้นที่เป็นแกนนำ อย่างไรก็ตาม แม้โมเดลแก้จนที่ออกแบบเฉพาะพื้นที่จะมีประสิทธิภาพและความยืดหยุ่นสูง แต่การปฏิบัติการแก้จนเฉพาะพื้นที่นั้นเผยให้เห็นต้นทุนหลายประการ ได้แก่ ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์หาโอกาสเชิงพื้นที่ที่รอบด้าน การออกแบบเฉพาะพื้นที่ที่ต้องอาศัยทีมสหวิทยาการและความร่วมมือหลายภาคส่วนซึ่งต้องใช้เวลาและทรัพยากรมาก ตลอดจนความซับซ้อนของแต่ละพื้นที่อาจทำให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินงาน ข้อจำกัดนี้สอดคล้องกับข้อค้นพบของ Stoian et al. (2016) ที่ชี้ว่าแนวทางการดำเนินการที่อิงบนฐานต้นทุนดำรงชีพ (asset-based approach) แม้จะมีประสิทธิภาพมาก แต่ก็มีต้นทุนสูงในการวางแผน การเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ อันเป็นสิ่งที่ต้องลงทุนหรือแลกเพื่อให้ได้มาซึ่งความแม่นยำของการแทรกแซงกับความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติ

ประเด็นอภิปราย : การออกแบบและพัฒนาโมเดลแก้จนด้วย evidence based intervention และประยุกต์ใช้แนวคิด local content แนวคิด pro poor value chain แนวคิด social safety net และแนวคิด Area-Based Industry สามารถตอบโจทย์ปัญหาการแก้ไขปัญหาคะยากจนได้หรือไม่ อย่างไร

การออกแบบโมเดลแก้จนจากพื้นที่วิจัย 4 จังหวัด ดำเนินการบนฐาน evidence based intervention และบูรณาการแนวคิดทั้ง 4 แนวคิด สะท้อนให้เห็นว่า การออกแบบด้วยแนวทางดังกล่าว สามารถตอบโจทย์การแก้ไขปัญหาคะยากจนได้ โดยในแต่ละพื้นที่เลือกใช้และผสมผสานแนวคิดที่เหมาะสมกับบริบทเชิงพื้นที่

จังหวัดมุกดาหารเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของการผสมผสาน local content กับ pro poor value chain ด้วยการใช้ทุนท้องถิ่นและภูมิปัญญาเป็นฐาน และ

เชื่อมโยงสู่ห่วงโซ่คุณค่าตั้งแต่การผลิตจนถึงการตลาด ซึ่งโมเดลยังสะท้อนถึง area based industry ผ่านการบูรณาการกับภาคเอกชน ซึ่งมีแนวโน้มที่จะสามารถพัฒนาสู่การเป็นคลัสเตอร์อุตสาหกรรมใหม่ในอนาคต เช่นเดียวกันกับ จังหวัดอำนาจเจริญ ผสมผสานแนวคิดอย่างเป็นระบบ โดยใช้ local content เป็นฐาน pro poor value chain เพื่อเชื่อมโยงครัวเรือนยากจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตและตลาดสมัยใหม่ และ social safety net ผ่านกองทุนที่ใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นกลไกจัดสวัสดิการร่วมกัน แสดงให้เห็นว่า การบูรณาการหลายแนวคิดช่วยให้ครอบคลุมมิติการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างรอบด้าน ข้อค้นพบการผสมผสานแนวคิดนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Dei et al. (2025) ซึ่งชี้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีบทบาทสำคัญต่อการจัดความยากจน ผ่านการส่งเสริมอาชีพที่ตั้งอยู่บนฐานทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ทำนองเดียวกัน ข้อค้นพบสำคัญคือ การขยายมุมมองเรื่อง social safety net ที่ก้าวพ้นจากรูปแบบที่รัฐเป็นผู้จัดให้ ไปสู่รูปแบบที่ชุมชนออกแบบและดำเนินการอย่างสอดคล้องผสานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมพื้นที่อย่างเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น

ก้าวข้ามวิถีสงเคราะห์สู่ห่วงโซ่คุณค่าที่สมบูรณ์ :

แนวปฏิบัติภาครัฐแบบดั้งเดิมกับโมเดลแก้จนห่วงโซ่ครบวงจร

ข้อค้นพบที่โดดเด่นของปฏิบัติการวิจัยแก่จันทบุรี 4 พื้นที่ ชี้ให้เห็น การขาดจุดเชื่อมต่อสำคัญ (missing link) ที่ทำให้การแก้ไขปัญหาความยากจนในแนวทางเดิมของภาครัฐซึ่งไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนได้ ได้แก่ การแจกปัจจัยการผลิตแต่ไม่เชื่อมโยงตลาด ทำให้เกิดการผลิตแต่ไม่สามารถขายได้ หรือขายได้ในราคาต่ำ การจัดอบรมให้ความรู้แต่ไม่มีทุนในการต่อยอดลงมือปฏิบัติ การสนับสนุนเพียงขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง เช่น การสนับสนุนการผลิตวัตถุดิบและการแปรรูปแต่ไม่ได้นำไปสู่การเชื่อมโยงตลาด ตลอดจนการขาดการติดตามอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อโครงการภาครัฐสิ้นสุดงบประมาณ ก็มักจะขาดการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง

ปฏิบัติการวิจัยแก่จันในพื้นที่ 4 จังหวัดซึ่งใช้แนวคิด pro poor value chain เป็นฐาน แสดงให้เห็นว่า การออกแบบห่วงโซ่คุณค่าแบบครบวงจร (end to end) ซึ่งแตกต่างจากแนวปฏิบัติของรัฐแบบดั้งเดิม ด้วยการออกแบบโมเดลแก่จันที่ครอบคลุมทุกขั้นตอนตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ จนถึงปลายน้ำอย่างเชื่อมโยงนั้น ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ต่อกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นรูปธรรม ตัวอย่างที่เด่นชัดของห่วงโซ่คุณค่าที่สมบูรณ์คือ โมเดลหม่อนไหมในจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเริ่มจากระดับต้นน้ำ ด้วยการใช้นโยบายการวางแผนพื้นที่ปลูกหม่อนอย่างเป็นระบบ ระดับกลางนี้ในการพัฒนาทักษะอย่างครบวงจร และระดับปลายน้ำซึ่งมีการเชื่อมโยงตลาดทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ คล้ายคลึงกับโมเดลสมุนไพรในจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งครัวเรือนยากจนไม่ได้เพียงแค่เรียนรู้วิธีการปลูก แต่ยังมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การเตรียมพื้นที่ การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูป จนถึงการจัดจำหน่ายเข้าสู่โรงงานหรือห้างสรรพสินค้า ข้อค้นพบนี้เน้นย้ำว่า การมีตลาดรับซื้อที่ชัดเจนทำให้ครัวเรือนยากจนมีรายได้ที่แน่นอน และสามารถวางแผนการผลิตล่วงหน้าและวางแผนการลงทุนเพิ่มเติมได้

ข้อค้นพบเหล่านี้ สอดคล้องกับ Stoian et al. (2012) ซึ่งชี้ว่า การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าเพื่อคนจนนั้นต้องครอบคลุมทุกขั้นตอน โดยต้องผสมผสานทั้งมาตรการเชิงตลาดและไม่ใช้ตลาดเพื่อเตรียมความพร้อมครัวเรือนยากจนสามารถเข้าร่วมห่วงโซ่คุณค่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม Stoian et al. (2012) ได้ระบุถึงข้อจำกัดของการพัฒนาห่วงโซ่ดังกล่าวว่า อาจไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงของคนจน เช่น การมีทรัพยากรเพียงพอ ความสามารถในการรับความเสี่ยงทางการตลาด เป็นต้น ซึ่งปฏิบัติการวิจัยแก่จันได้ชี้ให้เห็นว่า การจัดให้มี Social Safety Net ช่วยเป็นกลไกรองรับความเสี่ยงทางการตลาดได้ ประกอบกับการพัฒนาอาชีพที่ใช้ทุนท้องถิ่นเป็นฐาน ช่วยให้อัตนุนในการลงทุนไม่สูงมากนัก สอดรับกับข้อเสนอของธนาคารโลกที่เสนอยุทธศาสตร์แก่จันควรผสมผสานระหว่างการพัฒนาตลาดเชิงเศรษฐกิจ การสนับสนุนการเข้าถึงบริการของภาครัฐ และการสร้างตาข่ายความปลอดภัยทางการเงินและสังคม (Khan & Arefin, 2013) และผลการวิจัยของ Jha et al. (2020) ซึ่งใช้แบบจำลอง Fuzzy Cognitive Mapping ค้นพบว่า แนวทางการแก้ไข

ปัญหาความยากจนหลายประเภทมีลักษณะเสริมกัน (complementary) และจำเป็นต้องดำเนินการพร้อมกันเพื่อให้เกิดผลลัพธ์สูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างศักยภาพควบคู่กับการสร้างหลักประกันทางสังคม

ผลลัพธ์ต่อกลุ่มเป้าหมาย : การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเป้าหมาย ?

ประเด็นอภิปราย : จากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น กลุ่มเป้าหมายมีแนวโน้มจะ “หลุดพ้น” (Graduation) หรือ “เลื่อนชั้น” ขึ้นไปสู่ระดับที่มั่นคงได้จริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงการประคองตัวชั่วคราว

ปฏิบัติการวิจัยแก้จนเชิงพื้นที่ ได้แสดงให้เห็นว่า กลุ่มเป้าหมายมีแนวโน้มที่จะเลื่อนระดับขึ้นทางสังคมได้จริง ไม่ใช่เพียงการประคองตัวชั่วคราว โดยมีหลักฐานเชิงประจักษ์สำคัญหลายประการ ได้แก่ รายได้ที่เพิ่มมากขึ้น ความมั่นคงของรายได้ที่คาดการณ์ได้ ทักษะที่เปลี่ยนจากการพึ่งพาสู่การพึ่งตนเอง ความภาคภูมิใจในอาชีพ และความสามารถในการผลิตอย่างครบวงจร จวบจนทำให้สามารถดำเนินกิจการได้ด้วยตนเอง ธุรกรรมของปฏิบัติการแก้จนที่ชัดเจนคือ โมเดลหม่อนไหม ในจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเกษตรกรรายย่อยสามารถขยับไปสู่การเป็นผู้ประกอบการที่ผลิตสินค้าได้ ทำนองเดียวกันกับโมเดลสมุนไพรในจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งครัวเรือนยากจนสามารถยกระดับผลิตภัณฑ์และได้รับมาตรฐานและนำเข้าสู่การจัดจำหน่ายในห้างสรรพสินค้า ซึ่งแสดงให้เห็นความก้าวหน้าจากผู้ผลิตซึ่งขายเพียงวัตถุดิบไปสู่ผู้ประกอบการที่มีผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐาน

อย่างไรก็ตาม ความคงที่ของการเลื่อนชั้นระดับทางสังคมยังมีความเปราะบางจากปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยพิบัติที่เกิดขึ้นในจังหวัดแม่ฮ่องสอนหรือความผันผวนของระบบตลาดยังเป็นความท้าทายสำคัญ ดังนั้นการมี social safety net เป็นกลไกรองรับจึงมีความสำคัญต่อการรักษาสถานะในการเลื่อนชั้นระดับทางสังคมของกลุ่มเป้าหมายขึ้นไปได้

ผลลัพธ์ต่อพื้นที่ : การขยายผล ?

ประเด็นอภิปราย : โมเดลแก๊จนที่ประสบความสำเร็จในพื้นที่จังหวัดน่านร่อง สามารถขยายผลในพื้นที่อื่นได้หรือไม่? มีเงื่อนไขอย่างไร?

การขยายผลรูปธรรมความสำเร็จมีความเป็นไปได้ แต่ไม่ใช่การคัดลอกแบบตรงตัว เนื่องจากโมเดลแก๊จนแต่ละพื้นที่ได้รับการออกแบบแบบ tailor – made ตามบริบทเฉพาะ โดยสิ่งที่สามารถขยายผลได้คือ “หลักการและกระบวนการ” ที่โมเดลแก๊จนได้ดำเนินการมากกว่าเนื้อหาเฉพาะเจาะจงของโมเดลแก๊จน เพื่อนำไปปรับใช้กับพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปได้ ซึ่ง Fan et al. (2022) ได้ศึกษากรอบการดำเนินงานแก๊จนเชิงพัฒนาในชนบทของจีน พบว่า มาตรการแก๊จนที่จะประสบความสำเร็จต้องออกแบบเฉพาะกรณีแม้จะใช้กรอบการดำเนินงานเดียวกัน โดย Ruben (2025) ได้เสนอว่า การแก้ไขปัญหาคอมพิวเตอร์ในห่วงโซ่คุณค่าต้องใช้ยุทธศาสตร์เชิงพื้นที่ โดยมุ่งเป้าค้นหาแนวทางโมเดลแก๊จนเชิงพื้นที่ โดยยังคงคำนึงถึงความสอดคล้องศักยภาพครัวเรือนยาจน

โดยเงื่อนไขสำคัญของการขยายผลด้วยหลักการและกระบวนการ ประกอบด้วย การพัฒนาระบบข้อมูลและการวิเคราะห์บริบทพื้นที่อย่างเป็นระบบด้วยแนวคิด SLF เพื่อระบุฐานทุน ความเปราะบาง และศักยภาพเฉพาะพื้นที่ คณะทำงานที่มีความเป็นสหวิทยาการที่มีความเชี่ยวชาญหลากหลายทั้งด้านการเกษตร เทคโนโลยี การตลาด และสังคมศาสตร์ ความร่วมมือระหว่างภาคี โดยเฉพาะการมีนักจัดการงานพัฒนาเชิงพื้นที่ที่สามารถทำงานต่อเนื่องและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ และกลไกการติดตามการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเป้าหมาย ตัวอย่างเช่น หากต้องการนำโมเดลแก๊จนหมอนไหมไปขยายผลในพื้นที่อื่น ๆ อาจไม่สามารถคัดลอกพืชเศรษฐกิจตัวเดียวกันได้ แต่สามารถเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ว่า พื้นที่นั้น ๆ มีทุนธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไร อาจใช้พืชเชื่อมโยงเศรษฐกิจท้องถิ่นอื่น ๆ และทำการวิเคราะห์ศักยภาพตลาด และปรับแนวทางให้เหมาะสม โดยยังคงไว้ซึ่งหลักการสร้างห่วงโซ่คุณค่าที่สมบูรณ์และการพัฒนาครบวงจร ความสำเร็จของการขยายผลจึงขึ้นอยู่กับความสามารถในการปรับประยุกต์หลักการและกระบวนการมากกว่าการทำตามรูปแบบเดียวกันทั้งหมด

“ความยั่งยืน” เมื่อโครงการวิจัยแก่จนสิ้นสุด ?

การประเมินความสามารถของกลุ่มเป้าหมายในการพึ่งพาตนเองเพื่อดำเนินการปฏิบัติการแก่จนต่อเมื่อโครงการวิจัยสิ้นสุดเป็นประเด็นสำคัญอย่างยิ่งที่โครงการวิจัยจำเป็นต้องพิจารณาอย่างจริงจัง จากปฏิบัติการวิจัยแก่จนในพื้นที่ 4 จังหวัดพบว่า บทบาทของการเป็นตัวกลางโดยเฉพาะสถาบันวิชาการและนักจัดการงานพัฒนาเชิงพื้นที่ ยังคงมีบทบาทเป็นผู้ดำเนินการหลักในการเชื่อมโยงภาคีความร่วมมือถ่ายทอดเทคโนโลยี ให้คำปรึกษาและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ทำให้เกิดคำถามว่า เมื่อโครงการวิจัยแก่จนสิ้นสุดลง และตัวกลางเหล่านี้ได้ถอนตัวหรือลดบทบาทกลุ่มเป้าหมายจะสามารถยืดหยัดได้ด้วยตนเองหรือไม่

ปฏิบัติการวิจัยแก่จนในพื้นที่ 4 จังหวัดมีความพยายามในการสร้างกลไกเพื่อลดการพึ่งพาตัวกลาง โดยเฉพาะการมุ่งพัฒนาโครงสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหรือคณะกรรมการบริหารวิสาหกิจชุมชนที่มีระบบการจัดการที่เอื้อต่อกลุ่มเป้าหมาย การสร้างกลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ต่อเนื่อง และการพัฒนาศักยภาพกลุ่มครัวเรือนให้สามารถเป็นผู้ประกอบการที่มีทักษะครบวงจร

ตัวอย่างเช่น กรณีจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน โดยมีบุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบลเป็นกลไกกลางเชื่อมประสานงาน และกรณีจังหวัดมุกดาหารได้สร้างความร่วมมือหลายหน่วยงานทั้งท้องถิ่นและหน่วยงานภารกิจที่เกี่ยวข้อง เหล่านี้แสดงให้เห็นความพยายามในการสร้างระบบที่สามารถทำงานต่อเนื่องได้โดยไม่ต้องพึ่งพาสถาบันวิชาการโดยตลอด

อย่างไรก็ดี เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของการแก้ไขปัญหาความยากจนซึ่งเป็นภารกิจที่ยากจะจบสิ้น โครงการวิจัยแก่จนควรให้ความสำคัญกับการวางแผนเพื่อการถอนตัวอย่างมีความรับผิดชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การถ่ายโอนบทบาทและการกิจอย่างค่อยเป็นค่อยไป ด้วยการลดบทบาทของการเป็นตัวกลางหรือผู้ดำเนินการหลักลงเรื่อย ๆ ขณะเดียวกัน พิจารณาเสริมศักยภาพชุมชนและภาคี

ความร่วมมือในการเป็นผู้ดำเนินการหลัก ทดแทนบทบาทของสถาบันวิชาการ การขาดหรือละเลยการวางแผนหรือกระบวนการถอนตัวอย่างมีความรับผิดชอบ ที่ชัดเจนและครอบคลุม อาจมีความเสี่ยงที่จะนำไปสู่ภาวะพึ่งพา (Dependency Syndrome) ที่กลุ่มเป้าหมายติดกับดักการพึ่งพาผู้อื่นหรือหน่วยงานอื่น ๆ จนไม่สามารถยืดหยัดได้เองเมื่อโครงการวิจัยสิ้นสุด ด้วยเหตุนี้ การบรรจุการวางแผน การถอนตัวอย่างมีความรับผิดชอบตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของโครงการวิจัยจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการบรรลุความยั่งยืนที่แท้จริงในการแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงโครงสร้างต่อไป

ส่วนที่ 7

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ต่อปฏิบัติการแก้จนเชิงพื้นที่

จากหลักการสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภายใต้สถานการณ์ความยากจนในปัจจุบันที่มีความซับซ้อนและผูกโยงกับบริบทของแต่ละพื้นที่อย่างลึกซึ้ง การใช้นโยบายแก้ไขปัญหายากจนแบบสำเร็จรูป (on size fits all) เพียงรูปแบบเดียวจึงไม่สามารถตอบโจทย์ปัญหาที่หลากหลายได้เท่าที่ควร ในบทนี้จึงมุ่งนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการปฏิบัติการแก้จนในเชิงพื้นที่ ซึ่งจำแนกตามสี่แนวคิดหลัก ได้แก่ แนวคิดโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม การสร้างอาชีพจากสินค้าและบริการที่สำคัญของท้องถิ่น จากฐานทุนในพื้นที่ แนวคิดห่วงโซ่คุณค่าที่มุ่งเน้นเป้าหมายกลุ่มคนยากจน และการพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่ โดยชี้ให้เห็นถึงหลักการสำคัญที่ทำให้โมเดลแก้จนประสบความสำเร็จ และเงื่อนไขเชิงพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการนำไปปรับใช้ เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถออกแบบการแทรกแซง (intervention) ในการแก้ไขปัญหายากจนได้อย่างแม่นยำและยั่งยืน

แนวคิด	หลักการสำคัญ/ องค์ประกอบขั้นต่ำ ทำให้การแทรกแซง (intervention) ได้ผล	เงื่อนไขเชิงพื้นที่ที่เหมาะสมในการปรับ ประยุกต์ใช้
แนวคิดโครงข่าย ความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net: SSN)	- เน้นกลไกช่วยเหลือเกื้อกูล โดยสร้างระบบสวัสดิการชุมชน หรือกองทุนสวัสดิการ เพื่อเป็นตาข่ายรองรับไม่ให้กลุ่มเปราะบางตกหล่นจากการช่วยเหลือเมื่อเกิดวิกฤติ - ฐานข้อมูลแม่นยำ ต้องมีระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนที่ถูกต้อง เพื่อชี้เป้าความช่วยเหลือได้ตรงจุด - ความร่วมมือภาคีเครือข่าย ซึ่งเป็นกระบวนการความร่วมมือจากภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม เพื่อส่งต่อความช่วยเหลืออย่างเป็นระบบ - การป้องกันและส่งเสริม โดยให้ความคุ้มครองควบคู่กับการส่งเสริมศักยภาพ เพื่อให้สามารถเข้าไปสู่โมเดลการพัฒนาอื่น ๆ ได้	- มีความเปราะบางสูง หรือกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ระดับอยู่ลำบาก ที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะสั้น - เผชิญความเสี่ยงจากภัยพิบัติหรือภัยธรรมชาติบ่อยครั้ง เช่น พื้นที่เสี่ยงภัยดินโคลนถล่ม น้ำท่วม เป็นต้น - พื้นที่ห่างไกล ทุรกันดาร หรือพื้นที่ที่มีข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและกฎหมาย เช่น พื้นที่ป่าสงวน กลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย เป็นต้น - มีทุนทางสังคมเข้มแข็ง มีวัฒนธรรมการแบ่งปัน

แนวคิด	หลักการสำคัญ/ องค์ประกอบขั้นต่ำ ทำให้การแทรกแซง (intervention) ได้ผล	เงื่อนไขเชิงพื้นที่ที่ที่เหมาะสมในการปรับ ประยุกต์ใช้
การสร้างอาชีพจากสินค้าและบริการที่สำคัญของเมืองจากฐานทุนในพื้นที่ (Local content)	- เน้นการพึ่งพาตนเอง เริ่มต้นจากการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน เพื่อลดรายจ่ายก่อนขยายสู่การสร้างรายได้ - ใช้ทุนท้องถิ่นเป็นฐาน โดยมุ่งนำทุนที่มีอยู่เดิมมาให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่เน้นสิ่งที่แปลกแยกจากวิถีชีวิตเดิม - เทคโนโลยีที่เหมาะสม เดิมความรู้และเทคโนโลยีที่ถ่ายทอดการใช้งาน เพื่อลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต - พัฒนาทักษะ (up-skill, re-skill) เน้นการยกระดับทักษะฝีมือแรงงานจากภูมิปัญญาดั้งเดิมให้เป็นมาตรฐาน	- มีต้นทุนทรัพยากรธรรมชาติหรือภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่เข้มแข็ง เช่น การเกษตร หัตถกรรม เป็นต้น - ห่างไกลเขตเมืองที่เน้นวิถีเกษตรกรรมและต้องการสร้างความมั่นคงทางอาหาร - คราวเรือนยากจนที่มีศักยภาพพื้นฐาน มีที่ดินหรือพื้นที่ทำกิน แต่อาจขาดแคลนเทคโนโลยีหรือเงินทุน

แนวคิด	หลักการสำคัญ/ องค์ประกอบขั้นต่ำ ทำให้การแทรกแซง (intervention) ได้ผล	เงื่อนไขเชิงพื้นที่ที่เหมาะสมในการปรับ ประยุกต์ใช้
แนวคิดห่วงโซ่มูลค่าที่มุ่งเน้น เป้าหมายกลุ่มคนยากจน (Pro-Poor Value Chain)	- เน้นเชื่อมโยงตลาด โดยเชื่อมโยงกลุ่มเป้าหมายเข้าสู่ระบบตลาดสมัยใหม่ หรือโรงงานแปรรูป มิใช่แค่ผลิตแล้วรอการซื้อจากผู้บริโภค - เพิ่มอำนาจต่อรอง ด้วยการรวมกลุ่มผู้ผลิต เช่น วิสาหกิจ สหกรณ์ เป็นต้น เพื่อสร้างอำนาจในการกำหนดราคาและจัดการผลผลิต - พัฒนาห่วงโซ่มูลค่าครบวงจร โดยจัดการตั้งแต่ต้นน้ำ (การผลิตที่มีมาตรฐาน) กลางน้ำ (การแปรรูป บรรจุภัณฑ์) และปลายน้ำ (การตลาด ช่องทางจำหน่าย) - ความเป็นธรรม มีกลไกแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมแก่ผู้เข้าร่วม	- มีฐานการผลิตวัตถุดิบจำนวนมาก หรือมีสินค้าเศรษฐกิจหลักของชุมชนอยู่แล้วแต่กลุ่มเป้าหมาย หรือผู้ผลิตรายย่อยยังขายในลักษณะวัตถุดิบราคาต่ำ - มีกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ผลิตที่มีทักษะการผลิตอยู่แล้ว แต่ขาดโอกาสในการเข้าถึงตลาดและการแปรรูปสร้างมูลค่าเพิ่ม - มีศักยภาพในการเชื่อมโยงกับภาคเอกชนหรือผู้ประกอบการภายนอก

แนวคิด	หลักการสำคัญ/ องค์ประกอบขั้นต่ำ ทำให้การแทรกแซง (intervention) ได้ผล	เงื่อนไขเชิงพื้นที่ที่เหมาะสมในการปรับ ประยุกต์ใช้
การพัฒนาอุตสาหกรรม เชิงพื้นที่ (Area based Industry)	- เน้นพัฒนาในระดับจังหวัด ซึ่งมองภาพรวม การพัฒนาเศรษฐกิจระดับมหภาคในพื้นที่ เชื่อมโยงกับคลัสเตอร์อุตสาหกรรม - ใช้ศักยภาพภูมิศาสตร์ ดึงจุดเด่นทาง ภูมิศาสตร์ เช่น เมืองชายแดน พื้นที่ระเบียง เศรษฐกิจ เป็นต้น มาสร้างความได้เปรียบ เศรษฐกิจ - ความร่วมมือระดับสูง อาศัยการลงทุน โครงสร้างพื้นฐาน การวิจัยและนวัตกรรม ขั้นสูง และนโยบายจากภาครัฐและเอกชน รายใหญ่ - สร้างงานในพื้นที่ มุ่งการจ้างงานและ การกระจายรายได้สู่กลุ่มเป้าหมายหรือ ประชาชนในพื้นที่ผ่านระบบอุตสาหกรรม	- มีศักยภาพภูมิศาสตร์เศรษฐกิจสูง เช่น พื้นที่ เขตเศรษฐกิจพิเศษ เมืองชายแดน หรือ ศูนย์กลางการคมนาคม เป็นต้น - มีปริมาณวัตถุดิบและแรงงานเพียงพอที่จะ ป้อนเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม - มีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานและ สาธารณูปโภค - ไม่เหมาะสมกับพื้นที่ห่างไกลมาก หรือพื้นที่ ที่ระบบนิเวศบางประเภทอาจได้รับผลกระทบ จากอุตสาหกรรม

บทบาทของสถาบันวิชาการในระยะต่อไป :

จากผู้ปฏิบัติสู่ผู้สร้างระบบนิเวศการเรียนรู้

ในระยะต่อไปภายหลังจากสิ้นสุดโครงการวิจัยและการถอนตัวอย่างมีความรับผิดชอบ สถาบันวิชาการจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาทจากการเป็น “ผู้ลงมือทำหลัก” มาเป็น “ผู้อำนวยความสะดวกและผู้จัดการความรู้” เพื่อป้องกันกับดักการพึ่งพาที่มากเกินไปและสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชน ภายใต้อารมณ์คิดว่า “ไม่ใช่การทำแทน แต่คือการทำให้อู และสร้างระบบให้ชุมชนทำเองได้” โดยมุ่งสร้างความเข้มแข็งให้แก่พื้นที่จนเกิดเป็นระบบนิเวศการแก้ไขปัญหาความยากจนที่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถขับเคลื่อนต่อไปได้ด้วยตนเองอย่างยั่งยืน กล่าวคือ

1) การเป็นผู้มีบทบาทหลักในการขับเคลื่อนพื้นที่กลาง (Poverty Forum) ของสถาบันวิชาการ ที่ตั้งผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้ง ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และกลุ่มเป้าหมายหรือครัวเรือนยากจน เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยการกำหนดเป้าหมายโครงสร้าง กติกา ข้อตกลง คณะทำงาน ทรัพยากร ใช้ประโยชน์จากข้อมูล และรับประโยชน์ร่วมกัน รวมไปถึงการถอดบทเรียนและจัดการความรู้ที่สถาบันวิชาการให้ความสำคัญกับการสกัดความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือเทคนิคการผลิต ผสานกับความรู้ที่เข้าใจอย่างลุ่มลึกบนฐานการวิจัย เพื่อสร้างเป็นชุดความรู้ที่ชุมชนหรือพื้นที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงและขยายผลต่อไป

2) บทบาทสถาบันวิชาการในฐานะหน่วยจัดการเชิงสถาบัน ในกระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจน เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนไปได้อย่างเป็นระบบและเชื่อมโยงระบบต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยเป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการข้อมูล ที่มุ่งพัฒนาระบบฐานข้อมูลกลุ่มเป้าหมายหรือครัวเรือนยากจนแบบชี้เป้าและระบบติดตามประเมินผล เพื่อให้ภาคีเครือข่ายใช้ข้อมูลฐานเดียวกันในการตัดสินใจและส่งเสริมความช่วยเหลือ

3) โซ่ข้อกลางในการเชื่อมประสาน ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมรอยต่อระหว่างนโยบายจากบนลงล่างกับความต้องการจากล่างขึ้นบน ที่ค่อนข้างมีความห่างระหว่างกันตามโครงสร้างของระบบราชการกับความต้องการของพื้นที่ และเชื่อมโยงผู้ผลิต/กลุ่มเป้าหมาย (ต้นน้ำ) ผู้ประกอบการ/ โรงงานอุตสาหกรรม (กลางน้ำ) และตลาด/ผู้บริโภค (ปลายน้ำ) ให้ทำงานสอดคล้องกันมากขึ้น รวมทั้งการติดตามกลยุทธ์การถอนตัวอย่างมีความรับผิดชอบ เมื่อมีการถอนตัวออกจากพื้นที่ภายใต้แผนการถอยออกอย่างเป็นขั้นตอนแล้ว ในระยะต่อมาก็ควรมีการติดตามในแต่ละกลยุทธ์ถึงความสามารถและศักยภาพ ในการบริหารจัดการโครงการเมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย

4) บทบาทในการเติมเต็มความรู้เฉพาะเรื่อง แม้จะลดบทบาทการลงมือทำ แต่สถาบันวิชาการยังคงต้องเป็น “คลังสมอง” ที่ให้บริการความรู้เฉพาะทางที่ชุมชนยังขาดแคลน เพื่อยกระดับขีดความสามารถ โดยเฉพาะเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่มุ่งการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อลดต้นทุนและเพิ่มผลผลิตของโมเดลแก๊จน เช่น เทคนิคการแปรรูปสมุนไพรที่ได้มาตรฐาน อย. หรือการจัดการฟาร์มปศุสัตว์สมัยใหม่ อีกทั้งการยกระดับมาตรฐานและการตลาด ในการให้ความรู้เรื่องการสร้างแบรนด์ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ และการเชื่อมโยงสู่ตลาดสมัยใหม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายหรือผู้ผลิตรายย่อยมักเข้าไม่ถึง ตลอดจนการพัฒนาทักษะใหม่ด้วยการจัดอบรมทักษะที่จำเป็นต่อโลกยุคใหม่ให้กลุ่มเป้าหมายและผู้ประกอบการรายย่อย เพื่อให้สามารถปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมได้

บรรณานุกรม

- กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ). (2566). รายงานสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ปี 2566: ทุมนมนุษย์เพื่อยุติความเหลื่อมล้ำ (Equity Forum 2023). กรุงเทพฯ.
- กิตติ สัจจาวัฒนา. (2025). การผลักดันเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานราก. BCG Thailand.
- ทรงศักดิ์ ปัญญา. (2568). การพัฒนากลไกต้นแบบการพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้โมเดลแก้นจังหวัดแม่ฮ่องสอน. สนับสนุนโดยกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) และหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.).
- สัญชัย เกียรติทรงชัย. (2564). การวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดเลย เลขที่สัญญา A14F640085. หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.).
- สำนักงานสถิติจังหวัดอำนาจเจริญ. (2566). การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2565 จังหวัดอำนาจเจริญ. อำนาจเจริญ: สำนักงานสถิติจังหวัดอำนาจเจริญ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). รายงานดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index - HAI) ปี 2564. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). สภาพัฒน์ร่วมกับธนาคารโลก จัดประชุมเรื่อง Bridging The Gap : Thailand's Path to Inclusive Prosperity. ค้นเมื่อ 5 มกราคม 2569, จาก <https://kku.world/a5f4do>
- หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.). (2566). แนวทางดำเนินงานการจัดความยากจนแบบเบ็ดเสร็จแม่นยำ: ถอดบทเรียนจากโครงการวิจัยแก้น 20 จังหวัด. กรุงเทพฯ: หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการ พัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.).

- Australian Centre for International Agricultural Research (ACIAR). (2020). Making Value Chains Work Better For The Poor. Retrieved January 4, 2026, from <https://kku.world/1hegpi>
- Banerjee, A., Duflo, E., & Kremer, M. (2019). Research to help the world's poor. Nobel Prize in Economic Sciences. The Royal Swedish Academy of Sciences.
- Chambers, R., & Conway, G. (1992). Sustainable rural livelihoods: Practical concepts for the 21st century (IDS Discussion Paper 296). Institute of Development Studies.
- Chen, J. (2020) Research on the Effect of Industrial Structure Upgrading on Poverty Reduction—Grouped Data Based on Household Income in Urban and Rural Areas. *Open Journal of Social Sciences*, 8(4), 600-615.
- Dei, D.-G. J., Anane-Donkor, L., Dzandza, P. E., Peasah, T., & Puttick, C. P. (2025). Synthesizing the characteristics and applications of indigenous knowledge for sustainable development: A systematic review. *Sage Open*, 15(1), 1–18. <https://doi.org/10.1177/21582440251383843>
- Department for International Development. (1999). Sustainable livelihoods guidance sheets. DFID.
- Devereux, S. (2002). Can social safety nets reduce chronic poverty? *Development Policy Review*, 20(5), 657-675.
- Devereux, S. (2016). Social protection for rural poverty reduction. (1st ed.). Food and agriculture organization of the United Nations Rome. <https://openknowledge.fao.org/handle/20.500.14283/i5229e>

- Fan, J., Luo, S., Jintrawet, A., Fan, X., & Guo, R. (2022). A framework of development-oriented poverty alleviation implementation projects in rural China: The case of Jinggu County. *Agriculture*, 12(9), 1417. <https://doi.org/10.3390/agriculture12091417>
- Food and agriculture organization of the united nations (FAO). (2014). Developing sustainable food value chains – Guiding principles. Retrieved January 4, 2026, from <https://kku.world/imu7rg>
- Fowler, C. & Kleit, R. (2013). The Effects of Industrial Clusters on the Poverty Rate. *Economic Geography*, 90(2), 129 – 154.
- Google NotebookLM. (2026a). สร้าง infographic การออกแบบและพัฒนา โมเดลแก๊จน : โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net: SSN) จากข้อมูลที่แนบมานี้ [ภาพที่สร้างจาก AI]. <https://notebooklm.google>
- Google NotebookLM. (2026b). สร้าง infographic การออกแบบและพัฒนา โมเดลแก๊จน : แนวคิดการสร้างอาชีพจากสินค้าและบริการที่สำคัญของเมือง จากฐานทุนในพื้นที่ (Local content) จากข้อมูลที่แนบมานี้ [ภาพที่สร้างจาก AI]. <https://notebooklm.google>
- Google NotebookLM. (2026c). สร้าง infographic การออกแบบและพัฒนา โมเดลแก๊จน : ห่วงโซ่คุณค่าที่มุ่งเน้นเป้าหมายกลุ่มคนยากจน (Pro-Poor Value Chain) จากข้อมูลที่แนบมานี้ [ภาพที่สร้างจาก AI]. <https://notebooklm.google>
- Google NotebookLM. (2026d). สร้าง infographic การออกแบบและพัฒนา โมเดลแก๊จน : การพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่ (Area based Industry) จากข้อมูลที่แนบมานี้ [ภาพที่สร้างจาก AI]. <https://notebooklm.google>
- International Fund for Agricultural Development (IFAD). (2020). Operational guidelines on IFAD’s engagement in pro-poor value chain development. IFAD.

- Jha, C. K., Singh, V., Rani, P., & Mishra, A. (2020). Evaluating poverty alleviation strategies in a developing country. *PLoS ONE*, 15(1), e0227176. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0227176>
- Khan, M. S., & Arefin, T. M. S. (2013). Safety net, social protection, and sustainable poverty reduction: A review of the evidences and arguments for developing countries. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 15(2), 23–29.
- Krantz, L. (2001). The sustainable livelihood approach to poverty reduction: An introduction. Swedish International Development Cooperation Agency.
- Making Markets Work Better for the Poor Project (M4P). (2008). Making value chains work better for the poor: A tool book for practitioners of value chain analysis. Phnom Penh: M4P Project.
- Otsuka, Sonobe, Tetsushi. (2011). A Cluster-Based Industrial Development Policy for Low-Income Countries. Policy Research working paper. Retrieved January 4, 2026, from <https://kku.world/oqo0fq>
- Oxfamitalia. (2013). Briefing paper 1 the value chain as a tool to fight against poverty: the analysis of two practices. Retrieved January 4, 2026, from <https://kku.world/gf2bpu>
- Paitoonpong, S., Abe, S. & Puopongsakorn, N. (2008). The meaning of “social safety nets”. *Journal of Asian Economics*, 19(5–6), 467-473.
- Ruben, R. (2025). Digging deeper into living income: Policies and strategies for rural poverty reduction in tropical value chains. *Sustainable Development*, 33(4), 1–15. <https://doi.org/10.1002/sd.70100>
- Scoones, I. (1998). Sustainable rural livelihoods: A framework for analysis (IDS Working Paper 72). Institute of Development Studies.

- Sen, A. (1999). Development as freedom. Oxford University Press.
- Stoian, D., Donovan J., Fisk J., & Muldoon., M. (2012). Value-chain development for Rural poverty reduction: a reality check and a warning. This chapter was originally published as an article in Enterprise Development and Microfinance 23(1) 54–69.
- United Nations Development Programme. (2022). Human Development Report 2021/2022: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World. New York: UNDP.
- Webster, D. (2006). Supporting Sustainable Development in Thailand: A Geographic Clusters Approach. Retrieved January 4, 2026, from <https://kku.world/pqit1u>
- World Bank Independent Evaluation Group. (2011). Social safety nets: An evaluation of World Bank support, 2000–2010. World Bank.
- World Bank. (2021). Towards social protection 4.0: An assessment of Thailand’s social protection and labor market systems. World Bank.
- World Bank. (2024). Social protection overview. Retrieved January 4, 2026, from <https://kku.world/q0hjhe>
- Wu, J., Liu, X., Ruan, J., Qi, X., Wang, C., Fan, D. (2021). Space Power in Inclusive Development: Industrial Clusters and Rural Anti-Poverty. Int J Environ Res Public Health, 18(20), 10943.
- Yang, Y. & Liu, Y. (2021). The code of targeted poverty alleviation in China: A geography perspective. Geography and Sustainability, 2(4), 243–253. <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2021.09.004>

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น 123 ถ.มิตรภาพ อ.เมือง จ.ขอนแก่น 40002
โทรศัพท์ 0-4320-2100 โทรสาร 0-4320-2100 ภายใน 44770
E-mail: kkuprinting@hotmail.com Website: <http://home.kku.ac.th/printingkku/>